

કુલ મિત્ર મિત્ર

અનુચિત

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૭૦૧૩૨ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ રૂઝનામો ભાગ ૧

વિષય ૬-૩

કુલમાળા

ભાગ ૧

બાળકો માટે ૩૨ વાર્તાઓનો સચિત્ર સંગ્રહ

લખનાર :

રમણલાલ નાનાલાલ શાહ,

—ત્રી : “ બાલજીવન ”

: પ્રકાશક :

કરસનદાસ નારણદાસ એન્ડ સન્સ

બુકસેલર, નાણાંવટ-મુરત

આવૃત્તિ ૨ જી

પ્રત ૧૧૦૦

સં. ૧૯૮૬

કિંમત રૂ. ૦-૧૨-૦

આ લેખકના ખીજાં બાલોપયોગી પુસ્તકો

(૧) આનંદધારા ભાગ ૧	...	...૦-૬-૦
(૨) આનંદધારા ભાગ ૨	...	...૦-૭-૦
(૩) આનંદધારા ભાગ ૩	...	...૦-૮-૦
(૪) આનંદધારા ભાગ ૪	...	...૦-૮-૦
(૫) આનંદકુંજ „ ૧	...	...૦-૮-૦
(૬) આનંદકુંજ „ ૨	...	(છપાય છે)
(૭) સરોવરની સુંદરી	...	...૦-૨-૦
(૮) સારી સારી વાતો ભાગ ૧	...	...૦-૮-૦
(૯) કુલમાળા ભાગ ૨	...	...૦-૧૨-૦
(૧૦) બિલોરી પહાડ	...	...૦-૩-૦
(૧૧) પા-પા પગલી	...	(છપાય છે.)
(૧૨) પરાક્રમી પુંડરીક	...	(„ „)
(૧૩) બાળદેના કાગળપત્રો	...	(„ „)
(૧૪) હંસરાણી	...	...૦-૮-૦
(૧૫) બાલહાર્ય	...	...૦-૬-૦
(૧૬) દેશ દેશની દંતકથાઓ	...	...૦-૮-૦
(૧૭) પ્રધાનપુત્રીનાં પરાક્રમે	...	...૦-૧૦-૦
(૧૮) મીનીમાશી	...	...૦-૬-૦
(૧૯) વાર્તાગાડી	...	...૦-૪-૦
(૨૦) સાચો સિપાઈ	...	...૦-૪-૦
(૨૨) અરબસ્તાની આનંદરંજની ભાગ ૧	...	...૧-૪-૦
(૨૩) અરબસ્તાની આનંદરંજની ભાગ ૨	...	(છપાય છે)

● ખીજાં નવાં તૈયાર થાય છે ●

આ ચોપડી સુરત ચઢિતાના પૂલ પાસે આવેલા ‘શંકર’ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં નારાયણરાવ
લક્ષ્મણરાવ નીકમે છાપી, અને કરસનદાસ નારણદાસ બૂકસેલર, નાણાંવટ, સુરત,
એમણે પ્રકટ કરી (માર્ચ: ૧૯૩૦.)

પહેલી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવનામાંથી

‘ x x આ વાર્તાઓ બાળકોના માટે છે. માઆપો અથવા શિક્ષકો તે વાંચીને ષષ્ટી બાળકોને કહી બતાવે એવી જાતની શૈલીની આ વાર્તાઓ નથી. એ ઉપરાંત બાળક એટલે ‘બા બૂ પા’ અથવા ‘બૂ, રથ, વડ,’ એવા શબ્દો શીખતાં છેક નાની વયનાં શિશુઓ, એવી ગણતરી મેં કરી નથી. નાની કે મોટી ઉમ્મરનાં બાળકો અને વિદ્યાર્થીઓ ધર આંગણે અથવા બીજાની પાસેથી આવી વાતો સાંભળે છે. એટલાથી તેમને સંતોષ થતો નથી. તેમને અનેક નવી નવી વાતો વાંચવાનો અથવા જાણવાનો શોખ થાય છે. એ રસવૃત્તિને યથાશક્તિ પોષવાનો આ પ્રયત્ન છે. બાળકો આ વાતો પોતાની મેળે જ વાંચીને આનંદ મેળવી શકે, એ મુદ્દો લક્ષમાં રાખી બની શકતી રીતે સરળ અને સહેલા શબ્દોવાળી ભાષામાં બાળકોને રૂચે એ રીતે આ વાર્તાઓ તેમની સમક્ષ રજુ કરી છે. મોટી ઉમ્મરના વિદ્યાર્થીઓ, માઆપો અને શિક્ષકોને પણ તેમાં રસ પડશે, એવી આશા રાખું તો તે વધારે પડતી નહિ ગણાય.

આ સંગ્રહની વાર્તાઓ સંબંધી થોડુંક જણાવવું ધટે છે. એમાંની થોડીક વાર્તાઓ અગાઉ “બાલચવન” માં આવી ગયેલી છે. એ ઉપરાંત એક વાર્તા “બાલમિત્ર” માં અને બેએક “બાળક” માં, તેમ જ એકાદ વાર્તા “બાલશિક્ષક” માં છપાઈ ગયેલી, તે પણ લીધેલી છે. બાકીની વાર્તાઓ નવી છે અને પહેલી વાર છપાઈને બહાર પડે છે.

આ સંગ્રહમાં આપણા ગુજરાતની કેટલીક લોકવાર્તાઓ છે. કેટલીક સ્વતંત્ર રચેલી છે. કેટલીક વાર્તાઓ અંગાળા, પંજાબ, લંકા, દક્ષિણ હિંદ, વગેરે મુલકોમાંની પ્રચલિત વાર્તાઓ છે. કેટલીક ઈસ્લામી પાત્રોવાળી વાર્તાઓ છે, ને તુર્કસ્તાન, ઇરાન, અરબસ્તાન વિગેરે દેશની દંતકથાઓ છે. ગુજરાતી ભાષા હિંદુ કપરાંત પારસી, ખોજ, બહોરા, મેમણ, મુસલમાન વિગેરે બાળકોની પણ માતૃભાષા છે. આવી વાતો તેમને વધુ ગમે એમ માની મૂકી છે.

આ વાર્તાઓ લખવામાં અનેક સાધનોનો ઉપયોગ કર્યો છે. ખાસ કરી શ્રીમતિ શેલનાદેવી ટાગોર કૃત Orient Pearls, શ્રીમતિ ફક્ષેરા એની સ્ટીલકૃત Tales of the Punjab, Chidrens Encyclopoedia, Folk Tales of Many Lands, Folk Tales of Bengal, તથા મરાઠી અને હિંદી બાળકોનાં માસિકોનો પણ ઉપયોગ કર્યો છે. એ સર્વ લેખકોનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનવો એ ફરજ સમજું છું. સાથે સાથે એટલું પણ જણાવું ઘટે છે કે આ સંગ્રહની કોઈ પણ ચાર્જ પરદેશી ભાષાની વાર્તાનો સીધો તરજુમો કે અનુવાદ નથી. વાર્તાનું મૂળ વસ્તુ લખ, જ્યાં જરૂર જણાય ત્યાં કદપનાના ઉચિત રંગો પૂરી, નવેમરથી વાર્તાઓની વધારા કે ઘટાડા સહિતની રચના કરીને તે અહીં રજુ કરેલી છે.

માગ આગળના આ દિશામાંના પ્રયત્નોને જે ઉમંગભર્યો આવકાર પ્રજા ને વર્તમાનપત્રો તરફથી મળ્યો છે તેવો આને પણ મળશે એમ આશા છે. x x "

મકરસંક્રાન્તિ: ૧૯૮૩

રમણલાલ નાનાલાલ શાહ

*

*

*

*

બીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના

પુલમાળા ભાગ ૧ બહાર પડ્યા પછી એનો બીજો ભાગ પણ બહાર પડી ચુક્યો છે. બંને ભાગ બાળકોની, વર્તમાનપત્રોની, ને પ્રજાની પ્રીતિ મેળવી શક્યા છે એ સંતોષની વાત છે. બડોદરા રાજ્યનું કેળવણી ખાતું, અંગ્રેજી સરકારી કેળવણી ખાતું, તથા વેસ્ટર્ન ઈન્ડીયા સ્ટેટસનું કેળવણી ખાતું એ તમામે આ બંને ભાગો શાળા પુસ્તકાલયો માટે તથા ઈનામ માટે મંજૂર કરી મને પ્રોત્સાહન આપ્યું છે. પહેલા ભાગની આ નવીન આવૃત્તિમાં ખાસ કોઈ ફેરફાર કર્યો નથી. માત્ર કિંમત ૦-૧૪-૦ હતી તે ઘટાડી ૦-૧૨-૦ કરી છે.

હોળી: ૧૯૮૬

ર. ના.

અર્પણ....

....ચિ. ધનંજયને

વાર્તાઓનો અનુક્રમ

(૧)	માટીનો ઘોડો ...	...	...	...	...	૧
(૨)	સોન ...	...	...	...	...	૯
(૩)	નાગણનો ફાંસો...	...	...	...	...	૧૨
(૪)	લાવરીનું વર ...	...	...	...	...	૨૧
(૫)	ગોગળાવાર ...	...	...	...	...	૩૦
(૬)	લોભને થોમ નાહિ ...	...	...	...	...	૩૨
(૭)	ઉદારતાનો અદ્ધો ...	...	...	...	...	૩૯
(૮)	શું કંબુમનું ધન કાંકરા ?...	...	...	...	...	૪૩
(૯)	બીક એટલે શું ? ...	...	...	...	...	૪૬
(૧૦)	કરો કેદ સૌ કણ્યાને ...	...	...	...	...	૫૪
(૧૧)	પાટલીપુત્ર ...	...	...	...	...	૫૮
(૧૨)	તમારી છોકરી પરણાવો ...	...	...	...	...	૬૩
(૧૩)	અધમશાનું દીવાળું ...	...	...	...	...	૬૬
(૧૪)	લાકડાની લાડી ...	...	...	...	...	૭૦
(૧૫)	કાંચીડાની કરામત ...	...	...	...	...	૭૯
(૧૬)	ગુલશન ...	...	...	...	...	૮૨
(૧૭)	બેરનકી બાત કે'દું ! ...	...	...	...	...	૮૯
(૧૮)	મોતીની માળા ...	...	...	...	...	૯૨
(૧૯)	અધમશા અન્યા ! ...	...	...	...	...	૯૯
(૨૦)	વાધમામા ...	...	...	...	...	૧૦૨
(૨૧)	સૌ સૌની ધૂનમાં ...	...	...	...	...	૧૧૨

(૨૨)	ઘાતકી ગમ્મત ...	...	...	...	...૧૧૫
(૨૩)	ચંદ્રમાં સસલું કેમ દેખાય છે ?	...	...	...	...૧૨૨
(૨૪)	દુનિયાની મીઠી ચીજ-મીઠું	...	...	...	...૧૨૪
(૨૫)	ચમત્કારી મુગટ...	...	...	...	...૧૨૬
(૨૬)	પ્રમાણિકપણની પરીક્ષા	...	...	...	...૧૩૧
(૨૭)	ચતુરલક્ષ્મીની ચાલાકી	...	...	...	...૧૩૩
(૨૮)	ધરડાં વગર ગાડાં પાછાં વળે ?	...	...	...	...૧૩૬
(૨૯)	વિચિત્ર વસીયતનામું	...	...	...	...૧૩૯
(૩૦)	કરચલાનો કાન	...	...	...	...૧૪૧
(૩૧)	વીર વિક્રમ અને વૈતાળ	...	...	...	...૧૫૧
(૩૨)	ત્રણ સંતર્સાં	...	...	...	...૧૬૬

ચિત્રોનો અનુક્રમ

(૧)	કુલમાળા	...	...	...	(પૂઠા ઉપરનું ચિત્ર)
(૨)	ચિ. ધનંજય	...	...	...	(શર્યાતમાં)
(૩)	નાની રાણી એકવાર રાત્રને કહે,	...	...	...	મુખચિત્ર
(૪)	માટીનો ઘોડો, દોરીની લગામ	...	...	...	પાન ૪
(૫)	બંને બાઈ બહેનને રાત્રએ આશિષ દીધી	...	...	...	૮
(૬)	હાથીને રાત્ર બે પગ પાછળ ને બે પગ આગળ ટેકવીને ઉભો રહ્યો	...	...	...	૨૩
(૭)	તે દુષ્ટ હાથીએ ચારે બચ્ચાંને છુંદી નાખ્યાં	...	...	...	૨૮
(૮)	લાવરી કહેવા લાગી: 'દેડકાભાઈ, ભગવાન રહ્યો છે.'	...	...	...	૨૯
(૯)	“ઓ નામદાર ! આ કંગાલ સોનું અમારે નથી જોઈતું !”	...	...	...	૩૮
(૧૦)	કબરમાંથી એક હાથ બહાર નીકળ્યો	...	...	...	૫૦
(૧૧)	ઉદરરીએ શરમાઈને પરણવાની હા પાડી	...	...	...	૬૫
(૧૨)	મિયા તો ઝાડે બળદ બાંધીને ત્યાંથી પસાર થઈ ગયા	...	...	...	૮૦
(૧૩)	હવે વાધનો કોંઈ કબજામાં ન રહ્યો	...	...	...	૧૧૧
(૧૪)	બંસરીએ બિચારા નિર્દોષ બચ્ચાને કુવામાં નાખી દીધું	...	...	...	૧૧૭

પુલખાળા માટે વર્તમાનપત્રોના અભિપ્રાય

(ભાગ ૧ માટે)

“ x x રમણલાલ દરદરેશ બાળકો, જે ભાવિ પ્રજા ગણાય, તેમના હિતનું ચિંતન કરતા નહે છે, અને વખતે બાળક થઇને પણ બાળકોનું મન તથા હૃદય, એમની બીક, અને ઉત્કંઠા, સમજવા પ્રયત્ન કરે છે

આ સંગ્રહમાંની ૩૨ વાર્તામાંથી ઘણી અમે વાંચી ગયાં છીએ. બેરનકી બાત કે’દું જેવી હાસ્યરસની પ્રચલિત વાત, કે વાઘમામા જેવી કરુણ સંસારી વાત, એ બંનેમાં એમની કલમ ખીલી ઉઠી, એ જોઈ આનંદ થાય છે. x x”

—“સાહિત્ય”

“ x x આ વાર્તાસંગ્રહ પણ આપણા બાલસાહિત્યમાં સારો ઉમેરો કરે છે. સ્વચ્છતા, ગોઠવણ વગેરે આ સંગ્રહમાં પણ રારાં છે. x x એના આગલા ભાગો અનુકુળતાએ જલદી બહાર પડશે, એવી આશા છે.”

—“પુસ્તકાલય”

“ x x વાર્તાઓ બાળકોને આનંદ આપે એવી છે ને તેનેજ અનુકુળ ચિત્રો આપ્યાં છે x x આ પુસ્તકનો ગુજરાત આદર કરશે એવી આશા છે.”

—“પાટીદાર”

“ x x બાલજીવનના તંત્રી તરીકે તેમની બાલસાહિત્ય સેવા બાળકોએ ઓળખી છે. તેઓએ ગુજરાતી બાલમાસિકામાં લખેલી તથા બીજી નવી વાર્તાઓ ઉમેરી આ પુસ્તક કર્યું છે. x x પુસ્તક સુંદર અને સચિત્ર હોઇ વસાવવા લાયક છે. x x”

—“બાળક”

(ભાગ ૨ માટે)

‘x x આપણા લોકસાહિત્યમાંથી તેમજ વિદેશી પ્રચલિત કથાઓ પરથી ગુજરાતીમાં ઉતારેલી આ અઠાવીસ વાર્તાઓનો સમુચ્ચય ક્રિશ્નાદેને ઈતર વાચન તરીકે એકંદરે આનંદકર થઈ શકે તેવી સરસ શૈલીએ અને ટુંકાણુમાં લખાએલ છે. x x’

“સૌરાષ્ટ્ર”

‘x x બાલકોને તે x x પ્રિય થઈ પડશે કારણ કે એક કરતાં બીજી, બીજી કરતાં ત્રીજી, એમ દરેક વાત ચઢીઆતી છે. x x બાળકોને હાસ્ય, આનંદ અને વિજ્ઞાન આપે તેવી છે. x x બાળકોને એ દેખતાની સાથે ગમી જશે. x x’

“સાહિત્ય”

‘x x આમાંની વાતો ઘણી સરસ છે અને તેથી એ ચોપડી બાળકોને પ્રિય થઈ પડશે. x x વાતો જ્ઞાન સાથે આનંદ આપે તેવી છે. દરેક કુટુંબમાં એને ઉચું સ્થાન મળશે. x x’

“પુસ્તકાલય”

‘x x વાર્તાઓના ઢગલામાંથી કુશળતાથી વીણી વીણીને પોતાની બાલવાર્તાઓને લેખકે એકઠી કરેલી વાર્તારૂપી સંગ્રહની આ મળા બાળકોના આત્માને આનંદ ને પ્રેરણા આપે એવી છે, અને રૂપરંગ અને ચિત્રોથી એમનામાં શુભ સંસ્કારો જગાડી ચોપડી પ્રત્યે આકર્ષણુ ઉત્પન્ન કરે એવી છે. x x એ વાંચી મોટેરાંઓને પણ પોતાના નિર્દોષ બાલજીવનના દિવસોની ઝાંખી થાય એમ છે. x x’

“નવગુજરાત”

‘x x લેખક બાલવર્ગમાં અતિ પરિચિત છે. x x તેમણે બાલ-માનસનો ઘણો સારો અભ્યાસ કર્યો છે. x x સઘળી વાર્તાઓ એવી સરસ ને રસમય છે કે પુસ્તક વાંચવું શરૂ કરતાં તે પૂરું કર્યે જ હાથમાંથી મૂકી દેવાની અભિલાષ થાય. x x બાલસાહિત્યમાં આ પુસ્તક નવિન ભાત પાડે છે. x x’

“નૂતન ગુજરાત”

નાની રાણી એક વાર રાબાને કહે, “વારંવાર શિકારે જાઓ છો, પણ
કેવે નહિ જવા દઉં * * મને ખીક લાગે છે.” પાનું ૧
(ભાટીનો ઘોડો)

કુલમાળા: ભાગ ૧

(૧) માટીનો ઘોડો

એક હતો રાજા. તેને એ રાણી. એક માટી ને એક નાની. નાની રાણી રૂપ ગુણનો ભંડાર. રાજાને જીવથી પણ બહાલી. માટી રાણી રાજાનું નાની રાણી ઉપરનું હેત જોઈને મનમાં ભડભડ સળગી જાય.

રાજાને શિકારનો ભારે શોખ. કોઈ કોઈ વાર દહાડાના દહાડા સુધી શિકાર રમવા જાય.

નાની રાણી એક વાર રાજાને કહે, “વારંવાર શિકારે જાઓ છો, પણ હવે નહિ જવા દઉં. મને ગર્ભ રહ્યાને દસ માસ થવા આવ્યા છે. અહીં એકલાં મને ખીક લાગે છે.”

રાજા કહે, “તેમાં ગભરાય છે શાની? આ ઘંટડી લે. તે એક ભેગી મહારાજની આપેલી છે. એમાં એવો ગુણ છે કે તું તેનો એક ટકોરો વગાડીશ એટલે હું ગમે તેટલો દૂર હોઈશ પણ તે સાંભળીશ, અને ત્યાંથી તરત મારા જાદુઈ ઘોડા ઉપર સ્વાર થઈને અહીં આવ્યો આવીશ.”

રાજા તો શિકાર ખેલવા ગયો.

રાણીના મનને ધીરજ ન રહી. સ્ત્રીની જાત, તેમાં રાજાની રાણી, અને તે પણ વળી માનીતી ! એટલે બાકી શું રહે ? તેણે રાજાની ઘંટડીનું પારખું કરવા વિચાર કર્યો. પણ રાજા ગુસ્સે ન થાય એ બીકે એક દિવસ તો ઘંટડીનું પારખું ન કર્યું.

બીજે દિવસે તેનાથી રહેવાયું નહિ. ઘંટડી વગાડી.

જંગલમાં રાજા એક કાળીયાર મૃગની પાછળ મારતે ઘોડે દોડી રહ્યો છે. શિકારનો ખરો રંગ બમ્મયો છે. એટલામાં ઘંટડીનો અવાજ રાજાને સંભળાયો. રાજાએ શિકારને પરતો મૂક્યો છે. ઘોડાના કાનમાં મંત્ર કૂંક્યો છે.

ઘોડાનો પગ જમીન ઉપર બાણે પરતો જ નથી. પવનવેગે ઘોડો ઉડે છે. શ્વાસભેર ઘોડો દોડાવતો રાજા નાની રાણીના મહેલે આવે છે.

રાણી રાજાને આવતો જોઈ ખુશ ખુશ થઈ ગઈ. હસીને રાજાને કહે, — “ મેં તો ઘંટડીનું પારખું જોવા તમને બોલાવ્યા હતા.”

રાજા કાંઈ ન બોલ્યો. તેને બહુ ખોટું લાગ્યું. રાણીની વિદાય લઈ તે પાછો શિકાર કરવા ચાલ્યો ગયો.

બીજા ચાર પાંચ દિવસ વહી ગયા. નાની રાણીને ખરેખરી સુવાવડની વેદના થવા લાગી. તેણે ઘંટડી વગાડી. પણ રાજા ન આવ્યો. વારંવાર જોરથી ઘંટડી વગાડ વગાડ કરી. પણ આ વખતે તો રાજા ન આવ્યો તે ન જ આવ્યો.

નાની રાણી અકળાઈ. મોટી રાણી કહે,—"શું કરવા ગભરાય છે ? રાજા આવીને શું કરવાના હતા ? તું આંખે પાટા બાંધીને સુઈ જા. પાટા છોડીશ નહિ, એટલે તને વેદના વધારે માલમ નહિ પડે. હું સુચાણીને બોલાવું છું."

મોટી રાણીએ એમ કહી કચકચાવીને નાની રાણીની આંખે પાટા બાંધ્યા. પછી સુચાણીને બોલાવી. તેને લાંચ આપીને પોતાના પક્ષમાં કરી લીધી.

નાની રાણીએ દેવનાં બાળકોને પણ લજવે એવા કમળ-સરખાં કોમળ એક છોકરા અને છોકરી, એમ બે જોડકાં બાળકોને જન્મ આવ્યો. સુચાણીએ ઝડપથી એક મોટા પીત્તળના હાંડામાં બન્ને બાળકોને મૂક્યાં, અને મહેલની બહાર નદી વહેતી હતી તેમાં તરતાં મૂકી દીધાં. નાની રાણીની પાસે એક પથરો ને ઇંટ લાવીને મૂકી દીધી !

નાની રાણીની આંખના પાટા છોડી નાખી મોટી રાણી કહે,—"જણી જણીને આ પથરો ને ઇંટ જણ્યાં ? મુઠ્ઠા ડાકણ ! આટલા માટે રાજાને બોલાવતી હતી ? કાળમુખી ! જરા લજવાઈ મર !

એમ કહી મોટી રાણી ગુસ્સામાં ને ગુસ્સામાં જતી રહી. નાની રાણી રડવા લાગી.

રાજા આવ્યો. મીઠું મરચું લભરાવીને મોટી રાણીએ બધી બનાવટી વાત કહી. નાની રાણી તો ડાકણ છે. તે સિવાય કોઈ ઇંટ ને પથરા જણતી હશે ? એવું એવું બહુ સમજાવ્યું. રાજા ગુસ્સે થયો. નાની રાણીને મહેલમાંથી હાંકી મૂકી. મોટી રાણીનાં માન વધ્યાં.

નદીમાં પુલ જેવાં બે નાનાં બાળકો તણાયાં જતાં હતાં, તેમને એક કુંભારે દીઠાં. તેણે તરીને પેલો હાંડો બહાર કાઢ્યો. અંદરનાં છોકરાં અને તેમનું દેવતાઈ રૂપ જોઈને તે તો આભો જ બની ગયો. તેને છોકરાં નહોતાં, માટે ભગવાને જ આ છોકરાં મોકલ્યાં છે એમ માની લઈ તેણે પોતાની સ્ત્રીને તે છોકરાં આપ્યાં. કુંભારણુ પોતાના પેટના છોકરાંથી પણ વધારે બહાલ રાખી તેમનું જતન કરવા લાગી.

છોકરાં તો દહાડે નથી વધતાં એટલાં રાતે વધે છે, ને રાતે નથી વધતાં એટલાં દહાડે વધે છે.

એમ કરતાં પાંચ વરસ વહી ગયાં. છોકરાં મોટાં થયાં. રાજ નદી કાંઠે બાય ને રમે. છોકરાં તો શોખીન ! એમને તો રમવાને બધું જોઈએ. એક દહાડો કુંભારને કહે, કે અમને રમવાને ઘોડા લાવી દો.

કુંભાર બિચારો ગરીબ ! તેને ત્યાં ઘોડા ક્યાંથી હોય ? તેણે તો માટીના બે સુંદર નાનકડા ઘોડા બનાવ્યા. રૂપાળા રંગે તેમને રંગ્યા. કાથીની દોરડીની લગામ બનાવી, અને ઘોડા છોકરાંને રમવા આપ્યા.

છોકરાં તો ઘોડા લઈને નદી કાંઠે ગયા. રમતાં રમતાં બોલવા લાગ્યાં:—

“ માટીનો ઘોડો દોરીની લગામ,

ઘોડા રૂપાળા ને કરતા સલામ !

પાણી પીઓ રે, ઘોડા પાણી પીઓ !”

રસ્તે જતાં આવતાં માણસો છોકરાંની રમત જોઈ હસતાં હસતાં ચાલ્યાં જતાં હતાં.

‘ માટીનો ઘોડો, દોરીની લગામ,
 ‘ ઘોડા રૂપાળા ને કરતા સલામ !
 ‘ પાણી પીએા રે, ઘોડા પાણી પીએા !’

... પાન ૪

(માટીનો ઘોડો)

જાનને ભાઈ જાહેનને રાજાએ આશિષ દીધી. બધાં એક જીજ્ઞાસે મળ્યાં.

પાન ૮

(માટીનો ઘાડો)

પણ મોટી રાણીની માનીતી દાસી આજ નદી કિનારે કપડાં ધોવા આવી હતી. છોકરાંને રમતાં જોઈ તે બોલી, “અહ્યાં છોકરાંઓ ! માટીના ઘોડા તે પાણી પીતા કોઈએ જાણ્યા છે ?”

છોકરાં દેવતાઈ હતાં. તેમને તો તેમની જીંદગીની બધી ખબર હતી. છોકરો કહે, “અલી દાસી ! ત્યારે રાજાની રાણી તે વળી પથ્થર ને ઈંટ જણતી હશે કે ?”

દાસીના કાળજમાં એ ઘા બરાબર વાગ્યો. તે સમજી ગઈ કે આ રાજવંશી બાળકો ખીજાં કોઈનાં નહિ પણ મોટી રાણીની શોક્યનાં-નાની રાણીનાં-છે.

તે બેઢી બેઢી મોટી રાણી પાસે ગઈ અને તેને બધી વાત કરી.

મોટી રાણીએ કુંભારને ત્યાંથી કાચો ઘડો મંગાવ્યો. તે ફેડી તેના કડકા પલંગ ઉપર પાથરી ઉપર તળાઈ નાખી. પછી અંદર પડી તે જોરથી રડવા લાગી ને આળોટળા લાગી. દાસી દોડતી જઈને રાજાને બોલાવી લાવી. રાણી કહે, “મને મારી શોક્યે (નાની રાણીએ) કામણુ કરાવ્યું છે. હું તો હવે મરી જઈશ. મારાં હાડકે હાડકાં કડાકાભેર તુટી જાય છે. ઓ બાપરેએએએ ! અરરરર !”

મોટી રાણી એમ બોલતી જાય ને આળોટતી જાય. પેલા માટીના કટકા તડાતડ તુટે ને અવાજ થાય. રાજા ગભરાઈને કહે, “રાણી ! એનો ઉપાય નહિ થાય ?”

મોટી રાણી કહે, “આ ગામના નદી કિનારે રહેતા કુંભારને ત્યાં જોડ છોકરાં છે. એ છોકરાંને મારી નાખી તેનું લોહી મારા શરીર ઉપર છંટાય તો હમણું પીડા મટે.”

અરેરે ! કેવું ગોઝાડું કામ ? પણ ખીજે ઇલાજ નહોતો. રાજાએ તરત જ એ છોકરાંને મારી લોહી છાંટવા હુકમ આપ્યો. રાજાનો હુકમ એટલે વાર શી ? તરત એ બન્ને છોકરાંને મારી નાખવામાં આવ્યાં.

રાજાના મહેલની બહાર, નદી કિનારે, જ્યાં એ બે છોકરાંની લાશો ફેંકી દીધી હતી, ત્યાં બે સુંદર છોડ ઉગ્યા. એક ચંપાનો અને ખીજો આંબાનો. છોકરાં આંબો થયો ને છોકરી ચંપો થઈ.

એક વખત રાજા રાજમહેલની પાછળ બગીચામાં ટહેલતો હતો, ત્યાં તેને ચંપાના પુલની બહુ મીઠી વાસ આવવા લાગી. માળીને કહે, —“જે, આ વાસ ક્યાંથી આવે છે? એ પુલ લઈ આવ.”

માળી આખા બાગમાં ફરી વળ્યો. બાગમાં એ જાતનો ચંપાનો છોડ હતો જ નહિ. ત્યાંથી બહાર નદી કિનારે ગયો. ત્યાં એક ચંપાનો છોડ ને એક આંબો ખીલી રહ્યા છે. માળી ઉંચો વળી જ્યાં ચંપાનું પુલ તોડવા જાય ત્યાં તો ડાળીઓ જાય ઉંચે આલમાં !

એટલામાં તો ચંપાને વાચા થઈ. બહુ મીઠા અવાજે રૂપેરી રણકાર થયો.

“સાંભળ, ભાઈ આંબા !”

“બોલો, બહેન ચંપા !”

“આપુના માળીને કુત્ર જોઈએ.”

“લઈ જા ડાળ પાંદડાં ઉંચે આલમાં.”

માળી તો આલો જ બની ગયો. તેણે રાજાને બધી વાત કરી. રાજાએ મોટી રાણીને બોલાવી. બન્ને નદી કિનારે ગયાં.

મોટી રાણી ફૂલ તોડવા જાય ત્યાં તો ડાળીઓ જાય ઉંચે
આલમાં ! બન્ને ઝાડ અંદર અંદર વાતો કરવા લાગ્યા—

“સાંભળ, ભાઈ આંખા !”

“બોલો, બહેન ચંપા !”

“બાની શોકયને ફુલ જોઈએ.”

“લઈ જા ડાળ પાંદડાં ઉંચે આલમાં.”

રાજના અચરજનો પાર રહ્યો નહિ. તે જાતે ફુલ ચુંટવા
ગયો. ફરી પાંદડાં ને ડાળાં જાય ઉંચે આલમાં. પાછી છોડ
વચ્ચે વાતચીત ચાલી:—

“સાંભળ ભાઈ આંખા !”

“બોલો, બહેન ચંપા !”

“આપણા બાપુને ફુલ જોઈએ.”

“લઈ જા ડાળ પાંદડાં ઉંચે આલમાં !”

આ શો ચમત્કાર, એ વિશે રાજા મનમાં વિચાર કરવા
લાગ્યો. મોટી રાણીના ટાંટીયા થરથર ધ્રુજવા લાગ્યા.

પરમાત્માનું કરવું તે ત્યાં એ અરસામાં એક જોગણ
આવી પહોંચી. એ જોગણ બીજી કોઈ જ નહિ પણ રાજાએ
કાઢી મૂકેલી નિર્દોષ નાની રાણી હતી. રાજના કહેવાથી જોગણ
ફુલ ચુંટવા ગઈ

ફરીથી છોડ વચ્ચે વાતચીત ચાલી:—

“સાંભળ, ભાઈ આંખા !”

“બોલો, બહેન ચંપા !”

“આપણી બાને ફુલ જોઈએ છીએ.”

“બહેન ! એના પગને બચ્ચી કરો !

બાને જોઈએ એટલાં ફુલ આપો !”

એમ બોલતાં તો ચંપાની તમામ ડાળીઓ નીચી ને નીચી લળવા લાગી. રાણીના અંગપર પુલનો વરસાદ વરસ્યો. રાજાની અભયખીની હૃદ આવી ગઈ.

રાજા જોગણને પૂછે, “તમે કેણુ છો ?”

જોગણુ જવાબ આપે એ પહેલાં તો આંખાએ બોલવા માંડયું.

રાજા શિકારે ગયેલો ત્યારે નાની રાણીને કેવાં રૂપાળાં ખાળક અવતર્યાં હતાં ત્યાંથી માંડીને તે ઠેઠ આજ સુધીની બધી વાત આંખાએ ચંપાને કહી બતાવી.

રાજા કહે, “હવે શું થાય ?”

આંખો કહે,—“એક કુહાડી મંગાવો. આ મારા છોડને અને ચંપાના છોડના થડને જમીનથી ચાર આંગળ જેટલી જગ્યા છોડી કુહાડીવતી કાપી નાખો. અમે બન્ને તમને મળીશું.”

રાજાએ તેમ કર્યું. ઝાડ કપાતાં જ ચંપાના છોડમાંથી ઇંદ્રની અપ્સરાને પણ આંટી ખવડાવે એવી જોગમાયા સમી એક કુમારિકા નીકળી. આંખાનો છોડ કપાતાં જ અંદરથી એક તરૂણ કુમાર બહાર આવ્યો. બન્ને ભાઈ બહેનને રાજાએ આશિષ દીધી. બધાં એક ખીજાને મળ્યાં.

રાજાએ નાની રાણીની માફી માગી. તેને ધામધુમથી પોતાનાં છોકરાંઓ સાથે રાજમહેલમાં લઈ ગયો.

રાજાએ મોટી રાણીના વાળ કપાવી નાખી તે ઉપર ચુનો ચોપડી અવળે ગધેડે બેસાડી આખા શહેરમાં ફેરવી ગામ-બહાર કાઢી મૂકી.

(૨) સો ન

રામનગરના રણુમલભાની કુંવરી સોનના રૂપની તારીફ ચોમેર ફેલાઈ રહેલી હતી. રાજા રણુમલભાના પ્રધાન વીરસેનના કુમાર કંચનકાન્તની મરદાનગીની વાતો પણ કાંઈ રામનગરમાં ઓછી નહોતી થતી. હંમેશાં બનતું આવ્યું છે તેમ કંચનકાન્તના રૂપગુણને લઈને સોન કંચનકાન્તને પરણવા ચહાતી હતી. કંચનકાન્તે પણ નિશ્ચય કર્યો હતો કે બસ પરણવું તો રાજકુમારી સોનને જ !

ધીમે ધીમે આ વાત રાજા રણુમલભાને કાને પહોંચી. પ્રધાનનો-પોતાના નોકરનો-દીકરો રાજકુળની કન્યા સોનને વરવાને ઇચ્છે, એ ખ્યાલથી રણુમલભાને ભારે ગુસ્સો ચડ્યો. એક દિવસ એકાંતમાં કંચનકાન્તને યોલાવીને રાજાએ તેને સખત તાકીદ દઈ દીધી કે આજથી એક મહિનાની અંદર જો તું સોનના મહેલમાં દાખલ થઈ શકે તો જ તને સોન સાથે પરણાવું. નહીતર તારે સોનનું નામ ન લેવું, અને તેને તારી જોડેન સમાન ગણવી એવી પ્રતિજ્ઞા લે.

કંચનકાન્તે ખુશીથી પ્રતિજ્ઞા લીધી અને ત્યાંથી વિદાય થયો. રણુમલભાએ તરત જ રણુવાસના એક તદ્દન

એકાન્ત ઓરડામાં કુંવરીને કેદ કરી. આબુખાબુ એવો સખત બપતો રાખ્યો કે અંદર એક પંખી પણ ન પેસી શકે. ખાવા પીવાનું પણ બળીઆમાંથી જ અંદર આપવાનું.

કંચનકાન્તને આ વાતની ખબર પડી. તેણે સોનને મળવા માટે નવો ઉપાય યોજ્યો. કંચનકાન્તને જાતજાતનાં જનાવરોની બોલી એવી આબાદ આવડતી હતી કે ગમે તે માણસ છોતરાઈ બચ, અને માની લે કે આ બોલી જનાવરની જ છે.

તેણે સુથારને એક સરસ ગાય બનાવવાનો હુકમ કર્યો. તેને ઉપરથી એવી સરસ રંગાવી કે કોઈ વેગળેથી જુએ તો તેને કદી પારખી ન શકે કે આ ગાય બનાવટી છે. ગાયના પેટના પોલાણમાં એક ઢળ રાખેલી હતી. અંદર એક માણસ જીવતું શકે એવી ગોઠવણ કરેલી હતી.

પોતાના એક વિશ્વાસુ નોકરને એ ગાયને પૈડાં વતી આખા ગ મમ ફેરવવાનું કામ સોંપ્યું. આ બનાવટી ચમત્કારિક ગાયની કળાની તારીફ આખા ગામમાં થઈ રહી. ખીજે દિવસે રાજના દરબારમાં આ ગાયને લાવવામાં આવી. અંદરથી કંચનકાન્ત ગાયના જેવો અવાજ એવી સરસ રીતે કાઢતો હતો કે બાણે આ બનાવટી ગાય ખરેખર જ બોલી ઉઠતી ન હોય !

રાજ ખૂબ ખુશ થયો. તેણે ગાયના માલિકને સાડાં ઇનામ આપી રાજ કર્યો.

એટલામાં રાણીવાસમાંથી ખબર આવી કે કુંવરી સોને બાપુને ખાસ વિનંતિ કરી છે, કે એ ગાય મારા મુકામે મને જોવાને મોકલાવી આપો.

રાજાએ જાણ્યું કે ગાયત્રી અંદર કાંઈ સાંચાકામ મૂક્યું હશે, એટલે તે બોલતી હશે. કયી ચાંપ ફેરવવી એ તેણે ગાયના માલિકને પૂછી લીધું. પછી પોતાનાં જ માણસો પાસે ગાય ઉપડાવી કુંવરીના મુકામે મોકલાવી. કાંઈ દગો પ્રટકો ન થાય માટે એ જાતે ત્યાં ગયો.

કુંવરી ગાય જોઈને બહુ ખુશ થઈ ગઈ. ચાંપ દબાવી એટલે તો ગાયે બોલવા પણ માંડ્યું ! એટલામાં ગાયનું પેટ ફાટ્યું, ને અંદરથી કંચનકાન્ત નીકળીને રાજકુમારી સોનનો હાથ પકડી રાજાને નમન કરી ઉભો રહ્યો !

પોતાના વચન મુજબ મુદતની અંદર કુંવરીના મહેલમાં દાખલ થયેલાં કંચનકાન્તની સાથે રાજાએ સોનનાં લગ્ન કરી આપ્યાં. એટલું જ નહિ પણ રાજાના મરણ પછી કંચનકાન્તને રાજગાદીનો વારસ ઠરાવ્યો.

પણ રણમલલાએ થોડાં વર્ષ પછી પોતાની કુંવરીના નાનકડા કુંવરને પોતાના ખોળામાં લઈને રમાડ્યો ત્યાર પછી જ તે મરણ પામ્યો. તે પછી કંચનકાન્ત રાજા થયો.

(૩) નાગણુનો ફાંસો

કુશ્મીરનો મહારાજા અરિમર્દન એક વખત રમણીય દાલ સરોવરને કાંઠે આવેલાં વિશાળ જંગલમાં શિકાર કરવા નીકળ્યો હતો. ત્યાં તેણે એક એકાંત જગ્યાએ ઝાડને છાંયડે એક સ્ત્રીને રડતી જોઈ.

રાજાએ ધારીને જોયું તો જણાયું કે સ્વર્ગથી કોઈ ગાંધર્વકન્યા અહીં ઉતરીને આવી હોય એવું મનોહર એવું રૂપ છે. આવો રૂપરૂપનો લાંડાર, અને એને ય રડવાનું ?

રાજાને નવાઈ લાગી. તે સ્ત્રીની નજીક ગયો. એને રડવાનું કારણ પૂછ્યું.

સ્ત્રી કહે, — “હું ચીનના શહેનશાહની એકપૂરી કન્યા છું. એક વેળા મારા દેશના રાજમહેલના બાગમાં હું મારી સખીઓ સાથે રમતી હતી. ત્યાંથી અચાનક એક રાક્ષસ મને ઉપાડીને આકાશમાં ઉડ્યો. સદલાગ્યે એક બળવાન યક્ષની નજર મારા ઉપર પડી. તેણે રાક્ષસને મારીને કાઢી મૂક્યો ને મને છોડાવી.

“પણ એ યક્ષની સાથે તેની સ્ત્રી હતી. તેને મ અદ્વેષાઈ આવી. તે સમજી કે હું આ યક્ષને વશ કરી લઈશ.

એટલે તેણે યક્ષને સમજાવી મને આ જંગલમાં મૂકી દીધી. અને યક્ષ તો ઉડી ગયો. હવે માફ શું થશે ?”

એમ બોલી રાજકન્યા ડુસકાં ખાઈ ખાઈને રડવા લાગી.

રાજા કહે, — “ ફિકર શી છે ? ચાલ મારા રાજમહેલમાં. તને મારી રાણી બનાવું ને અમન ચમનમાં રાખું. ચીન દેશને તો તું થોડાક વખતમાં કયાંય વિસરી જઈશ.

અરિમર્દન રાજા તે સ્ત્રીને પોતાને ત્યાં લઈ ગયો. ધામ-ધુમથી તેની સાથે લગ્ન કર્યાં. તેને પોતાની રાણી બનાવી. તેનું નામ રાખ્યું અલકનંદા.

રાજા અને નવી રાણી ખાઈ પીને લહેર કરવા લાગ્યાં.

રાજા અલકનંદાની પાછળ એવો તો ઘેલો થઈ ગયો કે રાજકાજનાં કામ પણ ન કરે. આખો દિવસ ને રાત રાણીવાસમાં જ ભરાઈ બેસે.

એમ ને એમ કેટલાંક વરસો વીતી ગયાં. રાજાનો ચહેરો સફેદ પુણી જેવો થઈ ગયો. તેના મ્હોંપર જીવાન અવસ્થામાં ઘડપણનાં ચિન્હો જણાવા લાગ્યા. તેના વાળમાં પણ થોડાક ફપેરી તાંતણા દેખાવા લાગ્યા. રાજાને પણ પોતાની અશક્તિનું જ્ઞાન થયું. પણ આમ શાથી થતું હતું તે તેનાથી કળી ન શકાયું. આ બધા ઉત્પાતનું કારણ શું તેની કોઈને ખબર નહોતી. પ્રભાની ચિંતાનો પણ પાર નહોતો.

નમદા નદીની પેલી પારના પ્રદેશમાં, સિંધ્યાચળ પર્વતની એક વિશાળ શુક્રામાં એક જટાવાળો જોગી રહેતો. તેનો એવો

નિયમ કે દર શિવરાત્રિના દિવસે હિમાલયના પહાડમાંથી ગંગા નદીનું મૂળ-ગંગોત્રી-ના સ્થળેથી એક ઘડો પાણી મંગાવી મહાદેવજીને તેનાથી સ્નાન કરાવવું.

ક્યાં વિંધ્યાચળ ને ક્યાં હિમાલય ! જે જમાનામાં આગગાડી કે બીજાં ઝડપી વાહનોનું નામ નિશાન નહોતું ત્યાં એટલી લાંબી મજલ કાપીને પાણી કેણુ લાવતું હશે ?

એ જોગીને એક ચેલો હતો. તેનું નામ આનંદભારથી. આનંદભારથીને જોગીએ એક પુષ્પમણી શંખ આપ્યો હતો.

એ શંખમાં એવી કરામત હતી, કે જમણા હાથમાં લઈ જ્યાં જવાની ઇચ્છા થાય ત્યાં પલક વારમાં જઈ શકાય.

આનંદભારથી ઘડો લઈને નીકળતો, અને એ રીતે શંખનો ઉપયોગ કરી ગંગોત્રીમાંથી ગંગાજળ લાવી જોગીને આપતો.

એક વર્ષે ગંગોત્રીમાંથી જળ ભરી આનંદભારથી નીકળ્યો છે. હાથમાં શંખ લઈ તેણે વિંધ્યાચળ જવાની કલ્પના કરી છે. શંખના ચમત્કારને લીધે તે આકાશમાં ઉડી રહ્યો છે. નીચે પૃથ્વીનો મનોહર દેખાવ તેની આંખને ઠારે છે.

હિમાલયના પહાડની પડોશમાં કાશ્મીરનો રમણીય પ્રદેશ, ત્યાંની સુંદર નદીઓ, જંગલો, અને ઝરણાંના દેખાવ જોઈને તે ખુશ ખુશ થઈ ગયો. કાશ્મીરના પાટનગર શ્રીનગરના રાજમહેલના અતિશય રમણીય બગીચામાં મોહક ઝાડપાન ફળપ્રલથી લચી રહ્યાં હતાં. આરસના પથ્થરના નકસીદાર પુવારામાંથી ચારે બાજુ જળની સેરો ઉડતી હતી.

આનંદભારથીને એ જગ્યા જોવાનું મન થયું. તે સીધો બગીચામાં ઉતર્યો.

ત્યાંની શોભા જોતાંજોતાં તેને ઉંઘ આવી. એક ચીકુના આડને છાંયડે લીલી હરિયાળી જમીનમાં સુઈ ગયો, ને ઘસઘસાટ ઉઘી ગયો.

એ અરસામાં રાજા અરિમર્દન બાગમાં ફરવા નીકળ્યો હતો. તેની નજર આનંદભારથી ઉપર પડી.

રાજમહેલના બગીચાનો એકાંત ભાગ, અને તેમાં પારકા આદમીનો પ્રવેશ ? મહારાજાને નવાઈ લાગી. આનંદભારથીને જગાડ્યો અને ખુલાસો પૂછ્યો.

આનંદભારથીએ રાજાની ક્ષમા માગી અને બધી વાત કહી બતાવી. રાજા કહે, “એ પુષ્પમણી શંખ ક્યાં છે ? મને બતાવો.”

આનંદભારથીએ રાજાને શંખ આપ્યો.

રાજા કહે,—“બાવાજી, રામરામ ! હવે તો તમારા ગુરૂદેવને અહીં બોડાવી લાવો તો જ શંખ આપું. જે ગુરૂ પોતાના ચેલાને આવો ચમત્કારી શંખ આપે છે તે ગુરૂનામાં કેવી દૈવી શક્તિ હશે તેની કલ્પના પણ ન થઈ શકે. એવા મહાત્માના ચરણની રજ માથે ચડાવ્યાથી પણ કલ્યાણ થઈ જાય. માટે તમે જાઓ, અને એ મહાત્માને અહીં લઈ આવો.”

ચેલો બિચારો શું કરે ? તે તો અથડાતો કુટાતો ઘણે દહાડે ગયો ગુરૂની પાસે. ગુરૂએ પૂછ્યું, “કેમ વાર લાગી ?”

આનંદભારથીએ બધો ખુલાસો કર્યો. ગુરૂને ગુસ્સો તો ઘણો આવ્યો. પણ પુષ્પમણી જેવો ચમત્કારી શંખ એમ કેમ જતો કરાય ? લાચાર બની તે પોતાના ચેલાની સાથે નીકળ્યા, અને કાશ્મીર આવ્યા.

મહારાજ અરિમર્દનને જ્યારે ગુરૂજના આવવાની ખબર પડી ત્યારે તેણે વાજતે ગાજતે મોટું સામૈયું કાઢ્યું. ગુરૂજને રાજમહેલમાં સારો મુકામ આપી રાખ્યા. પછી ત્યાં જઈ તેમને તેમનો પુષ્પમણી શંખ પાછો આપ્યો. ગુરૂનું મન રાજાનો સેવા-ભાવ અને તેની પરોણાચાકરીથી સંતોષ પામ્યું હતું. તેઓ રાજાની ઇચ્છાને માન આપી થોડાક દિવસ રાજમહેલમાં રહ્યા.

એક દિવસ અરિમર્દનની રાણી તેમની નજરે પડી. ગુરૂજ ચમક્યા. તેમણે અરિમર્દનને પોતાની પાસે એકાંતમાં બોલાવ્યો. એ સ્ત્રી કેણુ છે તે વિશે પૂછ્યું.

રાજાએ અલકનંદાની બધી વાત કરી.

જેગી મહારાજ કહે,—“રે મૂર્ખ રાજા ! તું જળરી ઉપાધિમાં સપડાયો છે. તારી અલકનંદા કાંઈ ચીનની રાજકન્યા નથી. અરે ! એ તો એક સામાન્ય સ્ત્રી પણ નથી. એ તો પાતાળ લોકમાં વસનારી મહા ભયાનક કાળી નાગણી છે. તેની ઉમ્મર તું ધારે છે તેમ વીસ કે બાવીસ વર્ષની નથી. એ નાગણીની ઉમ્મર તો બસો વર્ષથી પણ વધારે છે. એ નાગણો બહુ બળવાન, અને માણસના પ્રાણ ચુસી લે એવી હોય છે. હાલ તે તારું લોહી ચુસી રહી છે, અને છેવટે તારો પ્રાણ પણ ચુસી લેશે.”

રાજા બહુ ગુસ્સે થયો. પોતાની માનીતી રાણીને માટે આવું સાંભળવું કેને ગમે ?

પણ ગુરૂ કાંઈ ગાંજ્યા જાય એવા એછા જ હતા ? તેમણે પોતાના ચેલાને કહીને એક મોટો ખીલોરી અરીસો મંગાવ્યો. રાજાને તે દેખાડ્યો. રાજા અરીસામાં પોતાનું મોં જોઈને જ કંપી ઉઠ્યો ! એ ઘોરમાંથી ઉઠીને આવેલા હાડપિંજર જેવું ઘોળી પુણી જેવું તેનું મુડદાલ શરીર ! રાજાની ખાત્રી થઈ કે જોગી મહારાજ ખરું કહે છે.

રાજા જોગીના પગે પડ્યો. પોતાને બચાવવા વિનંતિ કરી.

ગુરૂ કહે, —“તું ગભરાઈશ નહિ. કંસારા પાસે પીત્તળનો એક ખૂબ મોટો દાખડો તૈયાર કરાવ. દાખડામાં અલકનંદા સમાઈ રહે એવડો મોટો તે હોવો જોઈએ. તેના ઉપર મજબુત ઢાંકણ કરાવજે અને ઢાંકણ ઉપર ખૂબ મજબુત સાંકળ ને નકુચા જડાવજે. પોલાદનાં પાણીદાર તાળાં તૈયાર રખાવજે. દાખડાની આબુઆબુ નકુચા તૈયાર કરાવીને જડાવજે. મજબુત પીત્તળની સાંકળ પણ જડાવજે.”

રાજાએ હા પાડી. પણ હજી તેનો રાણી માટેનો મોહ મટ્યો નહોતો. જોગી કહે, —“તને ખાત્રી કરી આપીશ. તું આજે રાત્રે જમણમાં ખીચડી કરાવજે, ને તેમાં મીઠું વધારે નાંખાવજે.”

રાજાએ તેમ કયું. રાજાએ રાણીને ગુરૂની સૂચના મુજબ બોલાવી. રાણીને પોતાની સાથે ખાવાનું કહ્યું. અર્ધી ખીચડી રાજાએ ખાધી અને અર્ધી રાણીએ ખાધી. રાજા પડી રહ્યો હતો; પણ તેણે ઉઘી જવાનો ઢાંગ કર્યો હતો.

ખૂબ મીઠું નાખેલી ખીચડી ખાધેલી એટલે રાણીને રાતમાં પુષ્કળ તરસ લાગી. તે જાગી અને પાણી પીવા ગઈ. પાણી પીવાના વાસણમાં રાજાએ એટલું થોડું પાણી રાખ્યું હતું કે એટલું પાણી પીવાથી તેની તરસ ન મટી. હવે બહાર જઈને પાણી પીધા વગર છુટકોજ નહોતો.

રાણીએ ધીમેથી વસ્ત્રો ઉતાર્યાં. અંખના પલકારામાં તે સ્વર્ગની અખસરાને લજવે એવી રૂપસુંદરીના જગ્યાએ એક મહા ભયાનક વિકરાળ કાળી નાગણી થઈ જમીન ઉપર પેટે ચાલવા લાગી !

નાગણીનો એવો નિયમ હતો કે રાતને વખતે બહાર નીકળવું પડે તો તેમનાથી પોતાના અસલ રૂપમાં આવ્યા સિવાય બહાર નીકળી ન શકાય.

રાજા ઉઘતો હતો એમ ધારી નાગણે પોતાનું અસલ રૂપ લીધું, અને નીચે પાણી પીવા ગઈ.

બગીચામાં ઠંડા પવનની લહેરો આવે, અને માથે રૂપાળી ચાંદની ખીલેલી, એટલે નાગણે તો ઘણી વાર સુધી આરસના હોજમાં નહાયા કર્યું, અને પીવાય એટલું પાણી પીધું.

મધરાત વીત્યા બાદ જ્યારે કુકડાઓનો અવાજ થયો કે તરત નાગણ હોજમાંથી બહાર નીકળી.

રાજા રંગમહેલમાં બારીએ છુપાઈને આ બનાવ જોઈ રહ્યો હતો. તે ંહેલો બહેલો પથારીમાં આવીને સુઈ ગયો.

નાગણુ રંગમહેલમાં આવી. લુગડાં પહેરી અલકનંદાના રૂપમાં ફેરવાઈ ગઈ, અને કશું બાણુતી જ ન હોય એમ પલંગમાં સુઈ ગઈ.

નાગણુના કેવા લયંકર ફાંસલામાં પોતે સપડાયો હતો તેનું હવે રાજાને પુરેપુરું લાન થયું. હાલની પોતાની દુર્દશા શાથી થઈ, એ પણ એને સમજતાં વાર ન લાગી. હવે એના પાશમાંથી ક્યારે છુટાય તેની રાજા રાહ જોવા લાગ્યો.

રાજાના હુકમ મુજબ જલદીથી પીત્તળનો મોટો દાખડો તૈયાર થઈ ગયો.

રાજા એક દિવસ રાણીને કહે, —“રાણીજી ! આપણે આજે હાથે ભાત રાંધીએ, અને બગીચામાં રાતની ચાંદનીમાં બધા દરબારીઓને બોલાવીને તેમને આપણે હાથે જ દુધ ને ભાત જમાડીએ.”

રાણીએ પહેલાં તો બહુ આનાકાની કરી. પણ રાજાએ બહુ હઠ કરી એટલે છેવટે તેણે હા પાડી.

પેલા મોટા દાખડામાં ચોરવા માટે આંધણું પાણી ગરમ કરવા મૂકયું. આંધણુ બળબળવા લાગ્યું એટલે રાજા કહે, —“રાણી, જુઓને આંધણુ થયું કે નહિ ?”

રાણી જોવા આવી. નીચી વળીને દાખડામાં નજર કરે છે ત્યાં તો રાજાએ ધખાક લઈને રાણીને દાખડાની અંદર હડસેલી દીધી. જોરથી દાખડાનું ઢાંકણ ઉપરથી બંધ કરી દીધું. સાંકળ દઈ દીધી, અને ખૂબ મજબુત પોલાદનાં તાળાં મારી કુંચી જોગી મહારાજને આપી.

તે પછી દાખડાને જે નકુચા કરાવ્યા હતા તેમાં મજબુત દોખંડની સાંકળો લેરવી તે સાંકળો મહેલની દિવાલના પથર-માં કડાં હતાં તેની સાથે બાંધી દીધી. તરતજ તળે ખૂબ લાકડાં નાખી જખ્ખર તાપ કરવામાં આવ્યો.

થોડા જ વખતમાં દાખડામાં કડકડાટ કરતા કારમાં અવાજ થવા લાગ્યા. દાખડો ચુલા ઉપરથી બંખે માથોડાં ઉછળવા લાગ્યો. જે સાંકળો સાથે દાખડો બાંધેલો ન હોત તો તેનું શું થાત તે કહી શકાય નહિ.

એમ ને એમ આખી રાત વીતી ગઈ. સવારે બધું શાંત થઈ ગયું.

જોગીના હુકમથી રાજા દાખડો ખોલીને બુએ છે તો અંદર રાખનો ઢગલો હતો. એ રાખનો ઢગલો નાગણુના આકારનો હતો. એ રાખ વીંખીને જોગીએ અંદરથી એક મણી કાઢ્યો. તે પારસમણી હતો. જે ચીજને મણી અડકે તે સોનું બની જાય એવો તેનામાં ગુણ હતો.

રાજાએ જોગીને એ મણી આપી દીધો. જોગી પોતાના ચેલાને લઈ રાજાને આશિર્વાદ આપી ત્યાંથી અંતર્ધાન થયા.

એ જોગીનું, તેમના ચેલાનું, તથા પેલા પારસમણીનું તે પછી શું થયું તેની હજી સુધી કોઈને ખબર પડી નથી.

(૪) લાવરીનું વેર

હિમાલય પર્વત ઉપર એક રળીયામણું સરોવર હતું. તેની આનુબાનુ લીલાં હરિયાળાં ઘાસનાં મેદાનો પથરાયલાં હતાં. તેથી આઘે ગીચ ઘાડા જંગલમાં હાથીઓનાં ઝુંડનાં ઝુંડ વસતાં હતાં.

એ હાથીઓનો એક રાજા હતો. તમામ હાથીઓ રાજાના કહ્યામાં રહેતા. તેના હુકમને માન આપતા. પણ ઘઉંમાં જેમ કોઈક કાંકરો હોય છે, તેમ એ હાથીઓના ટોળામાં એક હાથી હતો.

એ માથાનો ફરેલો હાથી કહે,—"રાજા કેણુ ને વાત શી ? એ મારો રાજા શા માટે થાય અને હું એના તાબામાં શું કરવા રહું ? ઘેટાંનાં ટોળાંની માફક બીજા હાથીઓ ભલે એના કહ્યામાં રહે. હું કાંઈ એના તાબામાં રહું નહિ."

એ હાથી ટોળાને છોડીને જંગલને બીજે છેડે એકલો પોતાને માટે એક અલગ ઝુંપડી બાંધીને ત્યાં મોજથી રહેવા લાગ્યો. હાથીઓ તેની દરકાર ન કરે. તે પોતાના ભત્રાઈઓની દરકાર ન કરે.

એ જંગલમાં સરોવરને કિનારે મેદાનમાં એક વેળા એક લાવરી આવી ચડી. એ વીચાવાની હતી. તે ઈંડાં ક્યાં મૂકવાં તેનો વિચાર કરવા લાગી. સરોવરને કાંઠે આવેલા મેદાનમાં એક જગ્યા પસંદ કરી. તે જગ્યાએ પોતાનો માળો બાંધ્યો. લાવરી ત્યાં વીચાઈ. તેને નાનાં નાનાં રૂપાળાં ચાર બચ્ચાં થયાં.

બરાબર એ જ આરસામાં ઉનાળાની શરૂઆત થઈ. ચૈત્રી પુનમનો દિવસ આવ્યો. એ દિવસે હાથીઓ પોતાનો તહેવાર ઉજવતા. સરોવરમાં ખૂબ દહેરથી ન્હાય, પછી મેદાનમાં ખૂબ કુદે ને આજોટે. કુદે એટલું બધું કે બધું ઘાસ છુંદાઈને ખલાસ થઈ જાય. હાથીનો રાજા અગાઉથી ત્યાં બંદોબસ્ત કરવા આવ્યો.

લાવરી હતી નાની પણ ચાલાક હતી. હાથીને આમતેમ જમીન તપાસતો જોઈ તેની પાસે ગઈ અને પૂછ્યું, “મહારાજ, આજે અહીં શું થવાનું છે ?

હાથીનો રાજા કહે, “આજે અમારો મોટો તહેવાર છે. હમણાં જ બધા હાથીઓ અહીં આવશે ને આ સરોવરમાં ન્હાશે. પછી અહીં ખૂબ કુદાકુદ કરીને મજા કરશે !”

લાવરી—“હાય ! હાય ! આ ઘાસ ઉપર જ તેઓ કુદશે ?”

રાજા—“હા જ તો ! લીલી હરિયાળી ઘાસ વગર અમને મજા કેમ આવે ?”

લાવરીનાં તો ગાત્ર ગળી ગયાં. અરેરે ! આટલા બધા અલમસ્ત હાથી જો અહીં જમીન ખુંદી નાખે તો પછી ઈંડાંમાંથી હમણાં જ નીકળેલાં તેનાં નાનકડાં બચ્ચાંનું શું થાય ? એ પુલથી થણ કુમળાં પંખીનાં બચ્ચાંને કચરાઈ જતાં કેટલી વાર લાગે ?

લાવરીની આંખમાંથી દડદડ આંસુ ચાલ્યાં.

હાથીના રાજાને તે કરગરીને કહેવા લાગી,—"મહારાજ ! હું તમારે શરણે છું. મારા પર દયા કરો, ને મારાં બચ્ચાંને બચાવો. અરેરે ! એ કુમળાં બચ્ચાં હમણાં જ કચરાઈ જશે. આપ બળવાન છો. હું નિર્બળ છું, મારું રક્ષણ કરો."

હાથીનો રાજા ! બળનો ભંડાર ! પણ જેવા બળવાન હતો તેવો જ દયાળુ હતો. ઝાઝો વિચાર કરવાનો વખત નહોતો. તેને લાવરીની દયા આતી. હવે કરવું શું ? દ્વંરથી હાથીનું ટોળું નહાવાને માટે કીલકાઈઓ કરતું ધસ્યું આવતું હતું. હાથીના રાજાએ લાવરીને કહ્યું, "તું તારાં બચ્ચાંની પાસે જા."

લાવરી પોતાના માળા આગળ ગઈ. હાથીનો રાજા ત્યાં ગયો. બે પગ પાછળ ને બે પગ આગળ ટેકવીને ઉભો રહ્યો. વચ્ચે લાવરી અને તેનાં બચ્ચાં સલામત રહ્યાં.

હાથીઓનું ટોળું આવ્યું. પાણીમાં બબ દહેરથી નહાતા જાય, ને ઘાસના મેદાનમાં આવી રમતા જાય. એક બીજા સાથે કુસ્તી કરે, સાઠમારી જમાવે, લીલી ઘાસમાં આળોટે, ને ખૂબ મજા કરે

સવારથી માંડીને સાંજ સુધી ધીંગામસ્તી ચાલી. બળવાન હાથીઓના સપાટામાં લીલું ઘાસ બધું છુંદાઈ ગયું. જમીનમાં ચારે બાજુ ઉંડા ખાડા પડ્યા. દયાળુ રાજા પોતે અડગ,—હાલ્યાચાલ્યા વગર—રમત જતી કરીને ઉભો જ રહ્યો.

હાથીનું ટોળું રમી પરવારીને આગળ ચાલ્યું. હવે ભય નથી એમ સમજી હાથીનો રાજા લાવરીની વિદાય લઈ ત્યાંથી પોતાના ટોળા પાછળ જતો રહ્યો.

લાવરીનાં બચ્ચાં હાથીઓની આ ભયાનક ધીંગામસ્તીમાં પશુ સહીસલામત રહ્યાં. લાવરીના આનંદનો પાર ન રહ્યો. હાથીના રાજાને તે અંતરના આશિર્વાદ દેવા લાગી.

પશુ આજે લાવરીના માથે સંકટનાં વાદળાં ઝડુમી રહ્યાં હતાં. હાથીનો રાજા અને તેના ટોળાના જવા પછી પેલો તેમનાથી દૂર જઈ રહેલો એકલવાયો હાથી ત્યાં આવ્યો. બધા હાથીઓએ આખો દિવસ ધીંગામસ્તી કરેલી એટલે આખા મેદાનનું ઘાસ છુંદાઈ ગયું હતું. બધી જમીનમાં માત્ર લાવરીના માળાવાળો થોડોક લીલોછમ જેવો ભાગ લીલુડા નીલમની જેમ શોભી રહ્યો હતો.

હાથીને ત્યાં આવતો જોઈ લાવરી તેની સામે ગઈ. પ્રણામ કરી બોલી,—“બધા હાથી જતા રહ્યા છે. આપ મારાપર દયા કરી આ જગ્યાએ ન આજોડશો. નહિ તો મારાં ચાર નાનાં બચ્ચાં છુંદાઈને મરી જશે.”

હાથી તડુકીને ધુરકયો,—“હઠી જા અહીંથી. તું ને તારાં બચ્ચાં જહાનમમાં જાઓ. મને તેની શું પડી છે ? તારાથી શું થઈ શકે એમ છે ચાલ હઠ !”

એમ બોલી તે દુષ્ટ હાથીએ પોતાના પગના ભારે પંજાવતી તરત જ બિચારી લાવરીનાં ચારે બચ્ચાંને એક પળમાં છુંદી નાખ્યાં. નિર્દોષ બચ્ચાંનાં લોહીથી રંગાયલી એ લીલી હરિયાળીમાં હાથી ખૂબ ખેલ્યો. પછી સરોવરમાં નાહીને ત્યાંથી પુંકાડા મારતો જતો રહ્યો.

તે હટ કાઢીએ...આરે યાચ્યાંને કોક પળમાં છંદી નાચ્યાં....પાન રજ

હાથીનો રાત્રી બે પગ પાછળ ને બે પગ આગળ ટેકવીને ઉભો રહ્યો-પાન ૨૩

શ્રી સયાજીવિજય પ્રેસ-વડોદરા

લાવરીના સંતાપનો પાર નહોતો. તેના હૈયામાં આગ ઉઠી હતી. મારાં ગરીબ, નિર્દોષ નાનાં બચ્ચાંના પ્રાણ લેતાં એ દુષ્ટ હાથીને જરા પણ દયા ન આવી. હાય ! એ હાથી ઉપર વેર ન લઉં તો હું લાવરી નહિ !

આવા વિચારોમાં લાવરીને આખી રાત ઉઘ ન આવી. બીજે દિવસે તેણે વેર લેવાની એક યુક્તિ શોધી કાઢી.

દૂર એક ઝાડની ડાળીમાં કાગડાનો માળો હતો. નીચે જમીન ઉપર એક કાગડો કા-કા કરતો હતો. કાગડાની પાસે જઈ લાવરી કહે, —“કાગડાભાઈ કાગડાભાઈ ! મને નોકરીએ રાખશો ? તમારું બધું કામ કરીશ. નાનાં નાનાં જંતુ ને દાણાના કણ લાવી તમારાં બચ્ચાંને ખવડાવીશ. તેમને કાળજીથી ઉછેરીશ.”

કાગડાને તો એ વાત ખૂબ ગમી. તેણે કાગડીને બધી વાત કહી. કાગડી પણ ખુશી થઈ. તેમણે લાવરીને નોકરીએ રાખી.

લાવરી ગરીબ ગાય જેવી બનીને એવી સરસ નોકરી કરવા લાગી કે કાગડો ને કાગડી હરખાઈ ગયાં. કાગડી કહે, —“બોલ બાઈ ! નોકરી પેટે તારે શું જોઈએ છીએ ?”

લાવરી કહે, —“બીજું તો કંઈ નહિ. મારું એક કામ કરો. આ વનમાં હાથીનો રાજા ને તેનું એક ટોળું રહે છે. તેમની કઢી કરીને એક હાથી એકલો અટુલો વનને છોડે જીવે રહે છે. એ હાથીની આંખો ફેાડી નાખવા કાગડાભાઈને કહો, એટલે બસ.”

કાગડાભાઈ કહે, —“શું કરવા ?”

લાવરી કહે, —“શું ગભરાઈ ગયા ? આટલી પણ હિંમત નથી ?”

કાગડાને રીસ ચડી. તે કહે—“હવે રાખ, ને જોઈ લે મારો ઝપાટો !”

લાવરીને તો એટલું જ જોઈતું હતું.

કાગડાભાઈ ત્યાંથી ઉપડયા. પેલા એકલવાપા હાથીના મુકામપર કાગડો જઈ પહોંચ્યો. જુએ છે તો હાથી ઉંચે છે. કાગડાને જોઈતો લાગ તરત મળી ગયો. તેણે પોતાની ચાંચ હાથીની આંખમાં મારી. તેનો એક રાજો ફેડી નાખ્યો.

હાથી તો ધુઆંપુઆં થઈ ગયો. આમ દોડે ને તેમ દોડે. ભયાનક કીકીયારીઓ કરી આખું જંગલ ગળાવે. આંખની એ વેદના તેનાથી તો સહી ન જાય. કાગડાને પકડવાને સૂંઠ આમ હલાવે ને તેમ હલાવે. પણ જેનું નામ કાગડાભાઈ ! કાગડો તે કદી કોઈના હાથમાં આવ્યે સંભળ્યો છે ?

કાગડો લાગ જોઈને પાછો હાથી ઉપર ધસ્યો. ખીજો રાજો પણ ફેડી નાખ્યો. હાથીની બન્ને આંખમાંથી લોહીના પુવારા વહ્યા જાય છે.

લોહીવાળી ચાંચ સાથે કાગડાભાઈ મનમાં મલકાતા મલકાતા પાછા પોતાના માળા તરફ ગયા. લાવરીને કહે, “આ જોઈ લે મારો ઝપાટો. હાથી બન્ને આંખે આંધળો થઈ કારમી ચીસો પાડી વન ગજવી રહ્યો છે.”

લાવરી કાગડાભાઈનો ઉપકાર માની કાગડી ને કાગડાની રજા લઈ ત્યાંથી નીકળી. હાથીની આંખો તો પુટી પણ તેથી શું ? જે ધાતક ને અવિચારી પ્રાણીએ પોતાના રાક્ષસી બળને કુમળાં બચ્ચાં ઉપર વાપરી તેમનો જીવ લીધો તે દુષ્ટને આટલી

સજા પુરતી કેમ ગણાય ? લાવરીએ હાથીનો પુરેપુરો ઘાટ ઘડવાની બીજી સુકિત શોધી.

સરોવરને કાંઠે એક દેડકો રહેતો હતો. લાવરી તેની પાસે ગઈ. દેડકાને કહે,—“દેડકાભાઈ ! દેડકાભાઈ ! આજ તો બસ, મને તારું ગીત બહુ જ ગમે છે. અહો ! શું તમારો રૂપાળો રાગ ! શું તમારી ગાવાની ઢળછમ ! અને શું તમારું મીઠું ગીત સાંભળવાની લહેજત ! લોકો કહે છે કે કોયલ ને બુલબુલ મીઠા સુરથી ગાય છે. લોક કેવા મૂરખા છે ! વાહ રે વાહ ! દેડકાભાઈ ! અમૃત પીતાં પેટ ધરાય નહિ ને તમારું ગાણું સાંભળતાં જીવ ધરાય નહિ !”

દેડકાભાઈ તો આ વળાણથી પુલાઈને ફાટી ગયા. તે કહે,—“મારાં ગીતો કાંઈ એક બે જાતનાં નથી. અરે ! હું તો એવું ઘણુંય ગાઈ શકું છું !”

એમ બોલી દેડકો તો ફરીથી પોતાના ખોખરા અવાજે ફાટેલા ઢાલની જેમ ડ્રાઉં ડ્રાઉં કરવા લાગ્યો.

લાવરી કહે,—“દેડકાભાઈ ! મેં તમારે માટે એક બહુ રૂપાળી દેડકી શોધી રાખી છે. દેડકીને તમારા જેવા જ રૂપાળા વરની જરૂર છે. પણ તે અહીંથી બહુ દૂર રહે છે. તમે ત્યાં આવી શકશો ખરા ?”

દેડકાભાઈ તો આ વાત સાંભળીને આનંદથી નાચવા મંડી પડ્યા ! લાવરી જ્યાં લઈ જાય ત્યાં તેની જોડે આવવા તે કબુલ થયો.

લાવરી કહે, “તમે તમારૂં ગાવાનું હું કહું ત્યારે શરૂ કરજો. હવે ચાલો મારી પાછળ !”

આગળ લાવરી ને પાછળ દેડકો, એમ ચાલ્યાં જાય છે. રાત પડી ગઈ છે. જંગલમાં ચારે બાજુ કાળું ઘોર અંધારું જામ્યું છે. સરોવરથી ઘણું દૂર જ્યાં પેલો દુષ્ટ હાથી રહેતો હતો, ત્યાં લાવરી દેડકાને લઇને આવી પહોંચી.

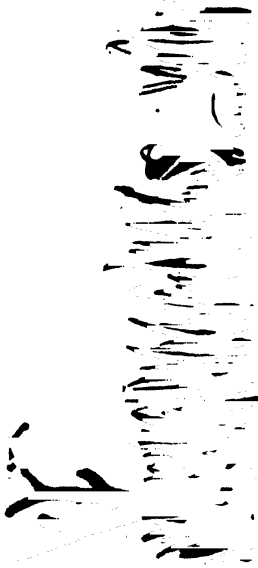
આંધળા હાથીથી વેદના સહન થતી નથી. તેને ખૂબ તરસ લાગી છે. પાણીને માટે જંગલમાં આથડે છે, પણ આંખ વગર જંગલનાં ઝાડવામાં તે ભટકાય છે ને વધારે ને વધારે ધન પામે છે.

એ હાથીની ઝુંપડીથી થોડેક દૂર પહાડની ટોચને અડીને એક બહુ ઉંડી ને ભયંકર ખીણ આવેલી છે. નજર નાખતાં આંખે અંધારાં આવી જાય, ત્યાં જો કંઈ પડે તો તેનું હાડકું પણ હાથ ન આવે એમાં કંઈ નવાઈ છે ?

લાવરી દેડકાને તે ખીણની ટોચે લઈ ગઈ. તે કહે, “દેડકાભાઈ, હવે તમે તમારૂં ગાયન જોરથી શરૂ કરો. નીચે ખીણમાં દેડકીભાઈ રહે છે. તે તમારો સાદ સાંભળીને જરૂર અહીં આવશે.”

દેડકાભાઈએ તો પરણવાની આશામાં તેનામાં જેટલું જોર હતું તેટલું વાપરીને રાગોટો તાણવા માંડ્યો.

આંધળો હાથી સમજ્યો કે દેડકો ફ્રાંઉ ! ફ્રાંઉ ! ફ્રાંઉ ! અવાજ કરી રહ્યો છે. જ્યાં દેડકાંની વસતિ હોય ત્યાં પાણી જરૂર હોય. માટે ચાલ જીવ ! ત્યાં જઈ ને પાણી પીધને તાજો થાઉં.

સાવરી કહેવા લાગી: 'દેડકાલાહ ! ભગવાન રૂઠ્યો છે. '....પાન રહ
(સાવરીનું' વેર)

હાથી એ બાબુએ ગયો. છેક પહાડની ટોચ નજીક આવી પહોંચ્યો. જ્યાં એક ડગલું આગળ ભર્યું કે, ધખ્ખાક ! હાથી ઉડી ખીણમાં ગબડી ગયો. તેનું ભારે સીસમ જેવું શરીર, એટલે એ ઉડી ખીણમાં પડતાં જ તેના પ્રાણ નીકળી ગયા. હાથી કમોતં મુઓ, ને લાવરીનું વેર વળ્યું.

બહુ વાર થઈ પણ દેડકીબાઈ હતાં ક્યાં કે આવે ? લાવરી કહે, “જરાક થોભો. હું નીચે ખીણમાં જઈને જોઈ આવું.”

લાવરી ઉડીને નીચે ખીણમાં ગઈ. હાથીનું મુઠકું દયામણી હાલતમાં ત્યાં પડ્યું હતું. તે જોઈને તે બોલી, “હાથ ! મારાં બહાલાં બચ્યાંઓ ! હવે તમારું વેર વળ્યું છે. તમને વગર મોતે મારનાર પાપીના પ્રાણ તમારાથી પણ ભૂંડી રીતે નીકળ્યા છે.”

લાવરીની આંખમાંથી દડદડ દડદડ આંસુ ગરી રહ્યાં છે. તેનાં બહાલાં બચ્યાં તેના હૈયે સાંભરી આવ્યાં છે.

રડતી રડતી તે ઉપર ટોચે આવી અને દેડકાને કહેવા લાગી, “દેડકાબાઈ ! ભગવાન રૂંચ્યો છે. ગરીબ બિચારી દેડકી ! તે તમારી પાસે ધસમસી ઉપર આવતી હતી ત્યાં હુમણું જ એક મોટો કાળો નાગ તેને ગળી ગયો !”

દેડકો નિરાશાનો માર્યો પાછો ફર્યો. લાવરી પણ એ જગ્યાએથી દૂર દૂર ખીજ દેશમાં ઉડી ગઈ.

(૫) ગોટાળા વાર !

એક હતા નેશી. ભણેલા ભાગોળ સુધી. છતાં નાનકડા ગામડાના અભણ લોકમાં અષ્ટમ્પષ્ટમ્ સ્લોક ભણી હાંકયે રાખતા હતા. ગામમાં એ જ એકલા ભણેલા ગણાય, એટલે વાર, તહેવાર, તિથિ, નક્ષત્ર, મુહૂર્ત વિગેરે પૂછવાને ગામડાના લોકો નેશીજી પાસે આવે.

નેશીએ કદી કાળો અક્ષર કુટી મારેલો નહિ. એટલે તેમને તિથિ વાર વગેરેની માહિતી ક્યાંથી હોય ? પણ નેશી હતા પહોંચેલ યુદ્ધી. વારની ગણતરી માટે તેમણે સાત સાંબેલાં રાખેલાં. દર સોમવારથી ગણતરી કરે.

દરરોજ એક સાંબેલું જમીનપર નીચું પાડે. એટલે કે સાત સાંબેલાં ઉભાં હોય તો સોમવાર, છ હોય તો મંગળવાર, પાંચ હોય તો બુધવાર, ને એ મુજબ એક સાંબેલું ઉભું હોય ત્યારે રવિવાર થાય, એવી તેમણે ગણતરી રાખેલી હતી.

કોઈ વાર પૂછવા આવે તો ઉપર મુજબ ગણીને કહે. જેમ કે ત્રણ સાંબેલાં ઉભાં હોય તો નેશીજી ચંદ્ર લઈને કહે કે આજે શુક્રવાર થયો !

પણ એક દિવસ ભારે ગડબડ થઇ ગઇ. બે બિલાડીઓ વચ્ચે તકરાર થઇ. લડતાં લડતાં તેઓએ સાંબેલાં આગળ એવી સાઠમારી જમાવી કે બધાં સાંબેલાં નીચે ગળડી ગયાં !

એટલામાં ગામનો એક માણસ શો વાર છે, એ પૂછવા આવ્યો. બિચારા જોશીનું ડાચું જોવા જેવું થઇ ગયું. હવે શો જવાબ આપવો ? થોડીક વાર તેમણે વિચાર કરીને કહ્યું, “ જા ભાઈ, આજે તો ગોટાળા વાર થયો ! ”

પૂછનારો બિચારો વિચારમાં પડ્યો કે એ ગોટાળા વાર તે શું ? તેણે ફરીથી પુછ્યું. જોશીએ અઘ્ઘલનો ભંડાર ખાલી કર્યો કે જેમ દર ત્રણ વર્ષે એક અધિક મહિનો આવે છે તેમ આજે નવો વાર ઉભો થયો છે. તેનું નામ ગોટાળાવાર છે !

ગરીબ બિચારો ગામડીઓ જોશીની પંડિતાઈ પર ખુશ થતો ઘેર ગયો.

(૬) લોભને થોભ નહિ

બગદાદ શહેરમાં નામીયો બાદશાહ ખત્રીફ હરૂન અલ રસીદ રાજ કરતો હતો તે વખતની આ વાત છે.

ખત્રીફાની તહેનાતમાં એક હબ્બુરીઓ રહેતો હતો. તેનું નામ હસન. બાદશાહનો માનીતો હબ્બુરીઓ, એટલે તેની જીંદગી સુખમાં વીતે એવો પગાર અને ખીજ ચીજો એને મળે એમાં નવાઈ શી ? બાદશાહની પણ તેના ઉપર બહુ સારી મહેરબાની હતી. હસન બધી વાતે સુખી હતો.

પણ હસનનામાં એક અવશુણ બહુ મોટો હતો. તેના જેવો કંજુસ ને મકખીચુસ આખા બગદાદ શહેરમાં ખીજો કોઈ નહોતો. એ અવશુણને લીધે તેની ખુરી દશા થઈ.

તેની ખીખીતું નામ ફાતમા હતું. નવાઈ જેવું એ હતું કે જેવા મીયા હતા તેવી જ ખીખી હતી. ફાતમા હસનને પણ આંટી દે એવી કંજુસ હતી. રાજ તેઓ કંગાળ પાણી માફક ખપ પુરતું-રે ! તેથી પણ આછું ખાય પીએ, ને જે પૈસા વધે તેની સોનાની મહોરો ખરીદી એકઠી કરે. તેમની જીંદગીનો એક માત્ર આનંદ આ મહોરો રાજ રાત્રે એકઠું થઈને છાનામાના ગણવાનો હતો.

જેમ જેમ સોનામહોરો વધવા લાગી તેમ તેમ હસનનો લોભ વધવા લાગ્યો. દેવતામાં ધી રેડયાથી તે શાંત નથી થતો પણ તેના લડકા બેવડા ભેરથી બહાર નીકળે છે. એ જ રીતે હસનનો લોભ પણ હદ પાર વધી ગયો.

એક દહાડો તે બીબીને કહે, “બીબી ! ઘણા વખતથી આપણે વેપારીઓની પાસેથી દાણા ને કપડાં લાવી તેમને ખટાવીએ છીએ. હવે એક તાલ કરીએ. તું કાલે રડવા જેવું મ્હેં કરી લાચાર બની જઈ તેમની પાસે જજે અને કહેજે કે બાદશાહની ઇતરાજી હસન ઉપર ઉતરી છે. બધી માલમતા જમ્મ કરી હસનને કેદ પકડી લઈ ગયા છે. આથી તેમને દયા આવશે, અને તને અનાજ તથા કપડાં મફત મળશે. આપણે એ રીતે થોડોક વખત ગુબરો ચલાવીશું અને વધારે સોના-મહોરો એકઠી કરી શકીશું.”

જ્ઞાતમા કહે, “પણ તમને તેઓ ભેઈ જશે તો ?”

હસન—“હું હવેથી રાતના મોડેથી ઘેર આવીશ. પછી ક્યાં બેવા આવવાના છે ?”

બીજે દિવસે જ્ઞાતમાએ હસનની શીખવણી મુજબ કર્યું. દયાળુ વેપારીઓએ તેની લાચારી જાણી કોઈએ અનાજ તો કોઈએ કપડાં, એમ આપવા માંડ્યું. વેપારીઓને ઠગીને આવી રીતે હસન અને જ્ઞાતમા પોતાનો ગુબરો કરવા લાગ્યાં.

પણ જેમ જેમ દહાડા જતા ગયા તેમ તેમ જ્ઞાતમાની વાત પર વેપારીઓને વહેમ પડવા લાગ્યો. જ્ઞાતમા એ વાત કળી ગઈ અને હસનને બધું કહી સંભળાવ્યું. હસને કહ્યું કે હવે વેપારીઓને ત્યાં જવાનું બંધ કરજે. હવેથી આપણાં સગાં વહાલાં અને દોસ્તદારોને ત્યાં જજે, અને ત્યાં આવી જ રીતે તાલ લગાવજે.”

ફાતમાને શીખવાડવું પડે એમ નહોતું. બીજા થોડાક દહાડા મિત્રો ને સગાં બહાલાંઓએ ફાતમાને મદદ કરી. જે સગાં-બહાલાંઓને પોતાની કંબુસાઈને લીધે હસન અને ફાતમાએ કદી પોતાને ઉમરે એકાં નહોતાં કર્યાં, તેમની આગળ હાથ ધરી જીખ માગતાં ફાતમાને લાજ ન આવી. દયાળુ સગાં બહાલાંઓએ પોતાની ફરજ બજાવીને તેને મદદ કરી.

પણ આમ કયાં સુધી નલે ? સગાં બહાલાંઓને પણ શક પડવા લાગ્યો. ફાતમાએ હસનને આ વાત કરી. હસન ચીડાયો. સોનામહોરો સપાટાબંધ એકઠી થતી હતી. તેમાં આ નડતર આવી ! તેણે ફાતમાને સગાં બહાલાંને ત્યાં મોકલવી બંધ કરી. પૈસા ખરચીને પાછું અનાજ ને કાપડ વગેરે ખરીદવા માંડ્યાં.

પણ એ પૈસા ખર્ચવા પડતા હતા તે હસનની છાતીએ વાગતા હતા. તેનું મન હમેશાં શી રીતે વધારે પૈસા એકઠા થાય તે તરફ લાગેલું રહેતું.

એક દિવસે સેતાને તેના દિલમાં વાસો કર્યો. હસનને કુબુદ્દિ સુઝી. તેણે ભયંકર કામ કર્યું.

રાત્રે હસન ઘેર આવ્યો ત્યારે એણે ફાતમાના હાથમાં એક આબદાર મોતી મૂક્યું. તેની આંખો આનંદથી ચળકી રહી.

પણ ફાતમા આખર કરે ને સ્ત્રી જાત. તે ગભરાઈ મોતી ક્યાંથી આવ્યું તે પૂછ્યું.

હસન—“જો બીબી ! બાદશાહ સલામતને ત્યાં શાની ખોટ છે ? સરકાર તો માખાપ છે ! બાદશાહને ત્યાં હીરા મોતીના લંડાર ભર્યા છે. ત્યાંથી આવું એક મોતી-ઓછું થયું તોય શું ને ન થયું તોય શું ? ત્યાં કોણ બણવા બેઠું છે ?”

ફાતમાનું મન ન માન્યું. પણ મોતી લઈ તેણે ઉંચું મૂક્યું. એ મુજબ દરરોજ મોતી, હીરા, માણેક, પોખરાજ વગેરે જે જે સપાટામાં આવે તે તે હસન ઉઠાવી લાવવા લાગ્યો. જે અન્નદાતા તેને આટલી લહેરમાં રાખતો હતો તેનું લુણ હરામ કરતાં તેને જરાએ અરે ન આવી.

ફાતમા એક દહાડો હસનને કહેવા લાગી, “મિયા ! ચોરીને આણેલા આ બાદશાહી દાગીના આમ રહે તો તો કોઈક દહાડો માર્યા જઈએ. તેની સોનામહોરો કરી નાખી હોય તો કશી અડચણ ન રહે.”

હસને કહ્યું,—“મારાથી તો વેચવા નહિ જવાય. પણ તું કાલે એક ચીજ લઈને વેચી આવજે. કાંઈ હરકત નહિ આવે.”

ખીજે દિવસે ફાતમા મોતી લઈ ઝવેરી બજારમાં વેચવા ગઈ.

બાદશાહના મહેલમાંથી નાની મોટી ચીજો ચોરાતી હતી તેની ખબર પડી ગઈ હતી. પણ તે કોણ ચોરી જતું હતું તે પકડાતું નહોતું. આથી બાદશાહે શહેરના ઝવેરીઓને હુકમ આપ્યો હતો કે ચોરાયલી ચીજોમાંની કોઈ પણ ચીજ બજારમાં આવી છે એમ વહેમ પડે તો તરત બાદશાહને જાહેર કરવું.

ફાતમાનું મોતી જોઈ ઝવેરીને વહેમ પડ્યો. તરત તેણે ફાતમાને પકડીને બાદશાહ આગળ હાજર કરી.

બાદશાહે બબ્બનાનું મોતી ઓળખ્યું. તેણે સીપાઈઓ મોકલી હસનના ઘરની જડતી લેવડાવી.

સીપાઈઓએ તમામ ચોરાયલી ચીજો, તથા આખો જન્મારો પેટ બાળી હસને એકઠી કરેલી સોનામહોરો સાથે હસનને મુશ્કેટાટ બાંધીને દરબારમાં ખડો કરી દીધો.

હસનની ફજેતીનો પાર ન રહ્યો. વેપારીઓએ ક્ષતમાએ બનાવટી વાતોથી તેમને કેમ ઠગ્યા હતા તે દરબારમાં કહ્યું. હસનનાં સગાં બહાલાંઓએ પણ તેનું ભોપાળું ખુલ્લું કરી દીધું.

બાદશાહે તમામ ચોરાયલી ચીજો પાછી લઈ લીધી. પછી હસનને કહે, “આ તમામ સોનામહોરો જપ્ત કરી તને ને તારી બીબીને દેશનિકાલ કરવામાં આવે છે. જા, ચાલ્યો જા.”

હસન બહુ કરગરવા લાગ્યો. બાદશાહે વિચાર કર્યો કે હસનની કટેવ ભૂલાવવી જોઈએ. આ ઉપરથી બાદશાહે હસનને કહ્યું કે, “એક સરતે તારી આ સોનામહોરો તને પાછી આપીશ. તે એ કે તારે કે તારી બીબીએ આ શહેરના ચાર દરવાજા છોડી કયાંય પણ બહાર જવું નહિ. જો બહાર જશે તો તમને ઠાર મારવામાં આવશે.”

હસન તો હરખધેલો થઈ નાચવા ને કુદવા મંડ્યો. આ તે કાંઈ સજા કહેવાય ? તેણે હા પાડી. બાદશાહે હસન અને ક્ષતમાને સોનામહોરો પાછી આપી તેમને ઘેર વિદાય કર્યાં.

બીજે દિવસે બાદશાહે ઢાંઢેરો પીટાવ્યો કે હસન અથવા ક્ષતમાને શહેરના કોઈ પણ આસામીએ તેની સોનામહોરોના બદલામાં કે તે સિવાય, અનાજ, પાણી, કપડાં કે બીજું કોઈ પણ ચીજ આપવી નહિ. જો કોઈ પણ આદમી આપશે તો તેની માલ મિલકત જપ્ત કરી તેને અવળી ઘાણીએ પીલી મારી નાખવામાં આવશે.

રાજાની આવી કડક આજ્ઞા, એટલે હસન અને ક્રાતમાને કોની મકદુર કે કોઈ પણ ચીજ આપી શકે ?

પહેલા એક બે દિવસ તો હસન અને ક્રાતમાને કાંઈ અડચણ જણાઈ નહિ. પણ પછી ખાવા પીવાની કે પહેરવા ઓઢવાની કોઈ પણ ચીજ બાદશાહના હુકમ મુજબ તેમને ન મળી શકી, ત્યારેજ તેમને તેમની દુઃખી સ્થિતિનું ભાન થયું.

માત્ર ખારકુંડીઓનું ગંદું પાણી પીવા મળે. પહેરવા ઓઢવાનાં કપડાં પણ દિવસે દિવસે ચીંથરાં જેવાં થઈ ગયાં. ઠંડીના દિવસો આવ્યા. હાથ પગનાં કોકડાં વળે. ઠંડી સહન ન થાય. દેવતા સળગાવવાને લાકડાં પણ ન મળે.

ખાતાં કાંઈક વધતું તે એઠવાડા તરીકે લોકો નીકોમાં કે ગંધાતી ગલીઓમાં ફેંકી દેતા તેમાંથી વીણી લાવી તે ખાઈને હસન અને ક્રાતમા ગુજરો કરતાં.

તેમનું રૂપ બદલાઈ ગયું. કપડાં હાલહવાલ થઈ ગયાં. તદ્દન ગત્રીચ ને ગંધાતા અનાજના થોડાક ટુકડાથી પેટ ન ભરાતું. પેટમાં વેંત વેંતના ખાડા પડ્યા.

વળી એ મેલા ગંધાતા ટુકડા ખાવાથી શરીર ઉપર જાત જાતના રોગ પુટી નીકળ્યા. કોઈ સારવાર પણ ન કરે. દવાદારૂ પણ કોઈ આપે નહિ.

ખાવા નહિ, પીવા નહિ, ઓઢવા નહિ, પહેરવા નહિ, પાથરવા નહિ, દવા દારૂ નહિ, બળતણ નહિ, ને જંપીને ખેસવાનું કાંઈ પણ ઠેકાણું નહિ એવી તેમની દશા થઈ ગઈ. આ ઘોર ત્રાસ સહો જાય એમ નહોતો. તેમની સોનામહોરો સલામત હતી. પણ તે શું કામ આવે ? તે જોઈ જોઈને જીવ બળે. એ સોનામહોરોએ તેમની બેઠજીતી કરવામાં મણા

નહોતી રાખી. તેમની જંગલી પશુના કરતાં પણ ખરાબ દશા થઈ તે એ સોનામહોરોને જ આભારી હતું. હસન અને કાતમા બન્ને ખરા અંતરથી એ સોનામહોરોને ધિક્કારવા લાગ્યાં. તેઓ રોજ રડી રડીને દહાડા ગુબારવા લાગ્યાં.

આમ કેટલાક દિવસ સુધી ચાલી શકે ? હસન અને કાતમાથી આ ત્રાસ સહન ન થયો.

પોતાની સોનામહોરોની થેલીઓ લઈ તેઓ એક દિવસ ખલીફાની રૂબરૂ ગયાં. થેલીઓ બાદશાહની આગળ મૂકી અને કરગરીને બાદશાહને પ્રાર્થના કરી કે, “ઓ નામદાર ! આ કંગાલ સોનું અમારે નથી જોઈતું ! ખુદાવિંદ ! એણે અમારું સત્યાનાશ વાળ્યું છે. મને આપની ખીદમતમાં પાછો રાખો. દુકડો રોટી ને ચોકળું પાણી પણ મને બસ થશે. હવે તો આ ત્રાસ સહન નથી થતો.”

બાદશાહ દયાળુ હતો. તે સમજ્યો કે હસન અને કાતમા પોતાના લોભ માટે ખરા દિલથી પસ્તાવો કરી રહ્યાં છે. તેણે પેલા વેપારીઓને બોલાવી હસનની ઠગાઈના બદલામાં તેમની વચ્ચે સો સોનામહોરો વહેંચી આપી. એ જ મુજબ હસનનાં સગાંવહાલાંઓ વચ્ચે પણ સો સોનામહોરો વહેંચી આપી.

બાકીની સોનામહોરો બાદશાહે હસનને પાછી સોંપી તેને વિદાય કર્યો. હસનને પ્રીતી પોતાની નોકરીમાં રાખ્યો.

હસન અને કાતમા પોતાની જીંદગીમાં એવો કડવો પાઠ શીખ્યાં હતાં કે તેમની જીંદગી સુધી તે ન ભૂલ્યાં. તેમણે જીવન સુધરી ગયું. સુખથી ખાવા પીવા ઉપરાંત દયા દાનનાં કામોમાં પણ તેમણે પૈસા છૂટે હાથે ખર્ચવા માંડ્યા.

“ઓ નામદાર ! આ કંગાલ સોનું અમારે નથી લોહણિ !” — પાન ૩૮
(લોકને થાભ નહિ)

(૭) ઉદારતાનો બદલો

અમરબસ્તાનનો નામીયો બાદશાહ અહુબ મહમદ એક વખતે પોતાનો દરબાર ભરીને બેઠો હતો. સોનું, રૂપું, હીરા, મોતી, જર, ઝવેરાત, કપડાં વગેરેનો તેને ત્યાં તોટો નહોતો. બાદશાહી દરબારમાં ઠાઠમાઠ અને ભપકામાં કેઈ ચીજની મણા નહોતી. એશઆરામ અને મોજશોખનાં બધાં સાધનો ત્યાં હાજર હતાં.

પણ એમ છતાં બાદશાહના જીવને જંપ નથી. તેનો ચહેરો ઉદાસ જણાય છે. દરબારીનાં મ્હોંનાં નૂર ઉડી ગયાં છે. ડરામણી ચિંતારૂપી રાક્ષસીએ તેમને પોતાના સપાટામાં લીધેલા છે. કદી કદી તેમના મ્હોંમાંથી ઉંડા નિસાસા નીકળે છે. આખા દરબારમાં દિલગીરી ને નિરાશાનું વાતાવરણ ફેલાઈ રહેલું છે.

એનું કારણ શું ? દુશ્મનોએ આજે લાંબી મુદતથી નગરને ઘેરો ઘાલ્યો છે. દુશ્મનો બળવાન છે. સામે મ્હોંએ તેમનો સામનો થઈ શકતો નથી. તે બૂખ્યા લોહીતરસ્યા લશ્કરને નગરમાં પેધાવી નગરવાસીઓનો સર્વ નાશ કરવાની સુલતાનની તાકાત નથી.

નગરમાં સૌથી મોટો ત્રાસ અનાજનો ઉભો થયો છે. લાંબા વખતનો દુશ્મનનો ઘેરો, અને તેની જમદૂત જેવી ચોડી, એટલે બહારથી અનાજનો કણ સરખો આવી શકે એમ નથી.

અંદરનું અનાજ થોડાક દિવસ તો પહોંચ્યું. પણ સખત કરકસર કરવા છતાં ભૂખમરાડપી મહારાક્ષસે નગરની પ્રજાનો કોળીયો કરવા માંડ્યો છે. કોઈના શરીરમાં બળ નથી, અંગમાં ઉમંગ નથી, મ્હોંપર નુર નથી, હૃદયમાં હામ નથી. ચારે બાજુ દુઃખ, દુઃખ ને દુઃખના ડુંગરા ખડકાયલા દેખાય છે.

આવી સ્થિતિમાં બાદશાહના દરબારમાં પણ દુઃખ ને નિરાશા વગર બીજું શું હોઈ શકે? હીરા મોતી ને સોનું તો પાર વગરનું છે. તે વતી અનાજના ભંડાર ખરીદી શકાય. પણ આવા સંજોગોમાં એક કરોડની કિંમતનાં જવાહીર પણ શા ખપનાં?

એટલામાં દરબારમાં દરવાને આવી એક ભૂખે મરતો ખેડુત અંદર આવવા માગે છે એમ વરધી આપી. બાદશાહે તેને અંદર લાવવા હુકમ કર્યો.

ભિખારીથી પણ ભૂંડા વેશમાં, પેટમાં દોઢ દોઢ વેંતના ખાડાવાળો એ ખેડુત કકળાટ કરતો બોલ્યો, “ખુદાવિંદ ! ભૂખે મરું છું. બચાવો, નહિ તો મરી જઈશ.”

બાદશાહ કહે,—“ચાલ મારી સાથે, મારે ભોજન લેવાનો વખત થયો છે.”

બાદશાહ તે હાલહવાલ ખેડુતનો હાથ ઝાલી તેને અંદર લઈ ગયો. ગભરાતો ગભરાતો ખેડુત અંદર ગયો.

બાદશાહી ઠાઠથી ખીછાવેલા ખુબસુરત ઇરાની ગાલીચાપર હીરા જડેલો સોનાનો મોટો થાળ મૂકવામાં આવ્યો. સોનાના નકસીકામવાળી પાણીથી ભરેલી શીરોહી અને ખ્યાલા હાજર થયા. પંખા નાખવાનું કામ કામદારોએ શરૂ કર્યું.

છેવટે બાદશાહી બખરચી એક જાડી સૂકી રોટલી લઈને આવ્યો અને એ સોનાના થાળમાં અદબથી મૂકી.

બાદશાહે એ રોટલીના બે ભાગ કરી એક ભાગ પેલા ખેડુતને આપ્યો, અને એક ભાગ ખુદાનું નામ લઈ પોતે ખાધો.

રોટી ખાઈ, પાણી પી, બાદશાહે ખેડુતને ખુશમિનજથી કહ્યું—“ હોસ્ત ! લાચાર છું કે શાહી બખરચીખાનામાં આ સિવાય એક ટુકડો પણ રોટી અથવા એક દાણો પણ અનાજ નથી. આ મારા ભાગની છેલવેલ્લી એક રોટી રહી હતી તે આજે પૂરી થાય છે. પણ ગભરાઈશ નહિ. ખુદામાં ભરોસો રાખ. કલ હય, ચોર અલ્લા હય ! ખુદાના શુકરાનાં કર કે આજે તે પરવરદીગારની અપાર મહેરબાનીથી તને થોડું ઘણું ખાવાનું મળ્યું છે.”

ખેડુતનાં ફાટલાં ગંધાતાં કપડાં શરીરપરથી સરવા લાગ્યાં. તેનો હાલહવાલ ને દેખાવ ફરી જવા લાગ્યો. બાદશાહ આંખ મીચીને ઉઘાડે એટલામાં તો એક ખુદાઈ ફીરસ્તાના રૂપમાં તે ખેડુત બદલાઈ ગયો.

ફીરસ્તો ખુશ થઈને બોલ્યો,—“ અહળ મહમદ ! તું ખુદાનો ખરો બંદો છે. અલ્લાના આશીર્વાદ તારી ઉપર ઉતર્યો છે. જે ઇનસાન પોતાની પાસે પુષ્કળ ચીજ હોય તેમાંથી થોડુંક બીજાને આપે તે ભલો છે, પણ જે અર્ધામાંથી અર્ધું જરાકે કચવાયા સિવાય પાક અલ્લામિયાના પેદા કરેલા પોતાના જાતભાઈને આપે છે, તેના ઉપર ખુદા કદી રાજી થયા વગર રહેતો નથી. સમજી લેજે કે આજથી તારી આફતનો છેડો આવ્યો છે.”

અને ખરેખર બાદશાહની આફતનો અંત આવી લાગ્યો હતો. દુશ્મનના લશ્કરમાં ખુદાનો ખોફ ઉતર્યો. લયંકર મહામારી (કાગળીયું) નો રોગ દુશ્મનના લશ્કરમાં ફેલાયો.

હતાશ બની ભારે ખુવારી સાથે ઘેરો ઉઠાવી લશ્કર નાસ-ભાગમાં પડ્યું. અહળ મહમદના લશ્કરે દુશ્મનના લશ્કરની પાછળ પડી તેમતે ઘણું દૂર નસાડી મૂક્યા.

અહળ મહમદના રાજની આબાદી દિન પર દિન ખૂબ વધવા લાગી.

(૮) શું કંજુસનું ધન કાંકરા ?

રામપુર ગામમાં ખરે ખપોરે એક ચૈાદ વર્ષની બાળાની પથારી પાસે એક વીસ વર્ષનો તરૂણ જીવાન બેઠો બેઠો નિસાસા નાખી રહ્યો છે. ખપોરનો વખત અને ઉનાળાનો દહાડો, એટલે જે ભયાનક તાપ પડતો હતો તેનું વર્ણન થઈ શકે એમ નહોતું.

આ ગામમાં સૌથી મોટો ત્રાસ એ હતો કે પાણી બિલકુલ મળી શકતું નહોતું. માંડ માંડ વહેલે મસળકે ગામના પાદરે આવેલા કુવામાં ખૂબ મહેનત કરે ત્યારે અર્ધો ઘડો પાણી મળતું. અને એટલા પાણીને માટે પણ ભારે તકરાર થાય.

જે બાળા પથારીમાં પડી હતી તેને કોગળીઆનો (કાલે-રાનો) ભયંકર રોગ લાગુ પડેલો હતો. સવારમાં તેની સારવાર કરવાને રોકાઈ જવાથી તેની નજીક બેઠેલા તેના ભાઈને પાણી લેવા જવાનો બિલકુલ વખત ન મળ્યો. માંડ માંડ કાલાવાલા કરી બે ત્રણ ઘેરથી આંગળું આંગળું પાણી ઉઘરાવી અર્ધો ખ્યાલો પાણી તેણે એકઠું કરેલું હતું. પણ કોગળીયાની મહામારીથી પીડાતા દરદીને પુષ્કળ પાણી જોઈએ છીએ. એટલા પાણીથી શું થાય.

છેવટે પાણી વગર તે જીવાનની ખંડેનનો ટળવળાટ કરતાં કરતાં પ્રાણ ગયો. આ દયાઝનક દેખાવ જોઇ ભાઈની આંખમાં આંસુની ધારા ચાલી. તેને આ ખંડેન વગર ખીજું કોઈ સગું વહાલું નહોતું, એટલે સંસારમાં તે એકલો પડ્યો. પોતાની ખંડેનના જીવને રાહત આપવા પાણી મેળવવાને તે પોતાનો જીવ આપવા તૈયાર હતો. પણ જગત્માં એવી ઘણી વસ્તુઓ છે કે જે પૈસાથી પણ અમુક સંજોગોમાં મેળવી શકાતી નથી.

પોતાની ખંડેનને અગ્નિદાહ કરી જરૂરી ઉત્તરક્રિયાઓ કરી તે જીવાન એક પરદેશીની નોકરીમાં આત્રિકા ચાલ્યો ગયો.

એ વાતને આશરે ચાળીસ વર્ષ વીતી ગયાં. રામપુરમાં છેલ્લાં એકબે મહિનાથી એક ડોસો આવ્યો છે. એ ડોસો તેજ ઉપરની છોકરીનો ભાઈ. ચાળીસ વર્ષ રહીને તે આજે પોતાનું જૂનું ઘર ઉઘાડી તેમાં એકલો રહેવા લાગ્યો છે. લોકો કહેતા કે તેની પાસે એટલું નાણું છે કે તેનો સુમાર નથી. આમ છતાં તે હલકામાં હલકો ખોરાક ખાતો, અને તદ્દન ચીંથરેહાલ સ્થિતિમાં રહેતો.

તેને આંગણે એક દોઢીઆનું પણ દાન થતું નહોતું. આખા ગામમાં તે ‘કંજુસ કાકા’ના નામે ઓળખાતો. જરૂરના પ્રસંગે તે બહાર નીકળતો ત્યારે ગામનાં છોકરાં તેને ‘કંજુસ કાકા’ કહીને ચીડવતા. તેની પાછળ ધૂળ ને કાંકરા ઉછાળતા. ડોસાને તે કદાચ વાગતા પણ ખરા. ડોસો કદી છોકરા પર કે કોઈ ઉપર પણ ગુસ્સે નહોતો થતો. તેનું જે અપમાન થતું એ તે મુંગે મ્હોંએ હસતો હસતો સહી લેતો.

એમ ને એમ ખીજાં આઠથી દશ વર્ષ વીતી ગયાં. હજુ રામપુરમાં પાણીની ભયંકર વિટમ્બણા એવી ને એવી હતી.

આખરે એક દિવસ પેલો ડોસો ઓચિંતો મરણ પામ્યો. ગામમાં કોઈએ એની દયા ન ખાધી. ‘એક મજબીયુસ મરી ગયો તો ઓછો થયો’ એમ લોકોએ માન્યું.

ડોસાના તેરમાની ક્રિયા મુંબઈથી ડોસાના વકીલે આવીને કરી.

ખીજે દિવસે ગામલોકને એકઠા કરી વકીલે ડોસાનું વીલ (મૃત્યુપત્ર) વાંચી સંભળાવ્યું.

પચાસ વર્ષની અતિશય સખત મહેનત કરી પોતાની બુદ્ધિબળે ને પ્રમાણિકતાએ ડોસાએ આશરે દોઢ લાખની પૂંજ એકઠી કરી હતી, અને તે તમામ તેણે રામપુર ગામમાં પાણીની ટાંકીઓ (વૉટર વર્ક્સ) કરવા માટે ગામના પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થોની એક સમિતી નીમી સરકારને સોંપવા ફરમાવ્યું હતું.

* * * *

ઉપરની વાતને એક વર્ષ વીતી ગયું છે. આજે રામપુર ગામની સ્ત્રીઓના અંતરમાંથી એ ભલા ડોસાના નામ ઉપર આશિર્વાદના વરસાદ વરસે છે. ગામનાં છોકરાં ડોસાના કરેલા અપમાન માટે આંખમાંથી આંસુ સારે છે. ગામ લોકનાં હૈયાં ડોસાની મહાન ઉદારતાના કામને લઈને રોજ ભરાઈ આવે છે. ચાંગળા પાણી માટે ટળવળતા રામપુર ગામના લોકો ઘેર બેઠાં મુખેથી પાણી બેઈએ એટલું વાપરે છે. કંબુસનું ધન કાંકરા નથી, એ તે ભલા ડોસાએ પોતાના ઉદાર કામથી એક વાર તો ખોટું પાડી બતાવ્યું છે.

(૯) બીક એટલે શું ?

એક બધરી હતી. તેને એક છોકરો હતો. એક દહાડો રાતના તે બાઈ પોતાના છોકરાને કહે, —“બા, બારણાં વાસી આવ. મને બીક લાગે છે.”

“બા, બીક એટલે શું ?” છોકરાએ પૂછ્યું.

“તળી બીક એટલે શું ? આપણને કશું બોધને ચમકવાનું મન થાય તેનું નામ બીક.” મા બોલી.

એ બીક નામનો કયો પદાર્થ હશે ? તેનું વજન કેટલું હશે ? તેનો રંગ કેવો હશે ? સ્વાદમાં ખાટો હશે કે મીઠો ? એવા વિચાર છોકરાના મનમાં ઘોળાવા લાગ્યા.

રાતના કમાડ વાસી આવીને સુઈ ગયો, પણ બીક શાને કહેતા હશે તેનો ગુંથવાડો ન મટે. આખરે તે આસ્તે રહીને બરણું બોલી ઘરની બહાર નીકળ્યો, અને ગામની ભાગોળે ગયો.

ત્યાં કેટલાક લૂટારાઓ બુકાની ખાંધી બેઠા હતા. છોકરાએ તેમને પૂછ્યું, “ભાઈ બીક એટલે શું તે મને કહેશો ?”

એક લૂટારો જરાક ટીખળી હતો. તે કહે, “હા; કેમ નહિ ? આ લે પાણી, લોટ, ઘી, ને ગોળ. પેલું દૂર *કબ્રસ્તાન દેખાય છે, ત્યાં બ. આડનાં ડાંખળાં વીણી તેને સળગાવી તે ઉપર આ તવો મૂકી આટલો શીરો શેકી લાવ, એટલે બધી ખબર પડશે.”

છોકરો કબ્રસ્તાનમાં ગયો. આડની સુકી કરાંઠીઓ સળગાવી, પેલાં ઘી, ગોળ. પાણી, ને લોટ તાવામાં એકઠો કરી તવેથો લઇને તે તો શીરો હલાવવા બેઠો.

થોડીક વારમાં શીરો તૈયાર થઈ ગયો. તેની વાસ મળની આવવા લાગી. એટલામાં નજીક એક કબરમાંથી એક હાથ મહાર નીકળ્યો, અને કોઈક બીહામણા અવાજે બોલ્યું :

“લાવ લાવ શીરો ખાઉં,
નહિ તો બચ્યા તને ખાઉં !”

છોકરાનો મીઠાજ ગયો. “હવે બં રે ખાવાવાળા !”

તે તડુકીને બોલ્યો, અને પેલો ગરમ ગરમ તવેથો એ હાથ ઉપર એવો નેરથી માર્યો કે હાથ તરત અલોપ થઈ ગયો. નેરથી એક કારમી ચીસ સંભળાઈ.

કોઈતું પણ કાળજું કંપી ઉઠે એવો આ બનાવ બન્યો, છતાં છોકરાને તો બીક એ શું તેની સમજણ જ ન પડે ! તે તો લઈ શીરો ને આવ્યો પેલા લૂટારૂઓ પાસે.

“કેમ ? હવે બીક શું છે તે સમજાયું ?”

“જરાકે નહિ !” છોકરો બોલ્યો.

* કબ્રસ્તાન=મુસલમાન લોકોનાં મુઠ્ઠાં દાટવાની જગ્યા—સ્મશાન.

લૂટાડે કહે, “ ઠીક. સામે એક જૂનું ખંડેર દેખાય છે, ત્યાં જા. તને ખીક શું છે તે જણાશે.”

છોકરો ખંડેર આગળ ગયો. ત્યાં તેણે એક અંધારી જગ્યાએ જમીનથી ખૂબ ઉંચે એક ઘોડીયું લટકતું જોયું. ઘોડીયામાં એક બાળક સુતું સુતું રડતું હતું. આમ તેમ નજર કરી તો નજીકમાં જ એક સ્ત્રી ઉભી હતી. તે સ્ત્રી તેને કહે, “મને તારી ખાંધ ઉપર ચડી એ છોકરાને નીચે ઉતારવા દે.”

સ્ત્રીએ તેની ખાંધ ઉપર ચડીને પેલા બાળકને લીધું. પણ પછી તે સ્ત્રીએ છોકરાને એટલા જોરથી પગની આંટી ભેરવી કે છોકરાના પ્રાણ રૂંધાવા લાગ્યા.

છોકરાનો મિજાજ ગયો. એકદમ માથું હલાવી તે એવો કુદ્દો કે પેલી સ્ત્રી અને છોકરું એક બાજુ પડી ગયાં. તે પણ ઉંધે માથે પડી ગયો.

થોડીક વાર રહીને કળ વળી એટલે તે ઝેઠો થયો. આમ તેમ નજર કરી તો પેલું છોકરું એ ન મળે ને પેલી સ્ત્રી પણ ન મળે !

અંધારામાં છોકરાએ કાંઈક ચળકતું જોયું. હાથમાં લઈને જુએ છે તો પેલી સ્ત્રીની એક સોનાની ખંગડી હતી.

ખંગડી લઈ તે ત્યાંથી નીકળ્યો. રસ્તામાં તેને એક મારવાડો ડોસો મળ્યો. તે કહે, “આ ખંગડી તો મારી છે.”

છોકરો કહે—“હવે રાખો. એ તો મારી છે.”

ડોસો કહે—“ના; મારી છે.”

છોકરો કહે,—“ ચાલો આપણે કોટવાળ પાસે ન્યાય કરાવીએ.”

બન્ને રાતોરાત કોટવાળ પાસે ગયા. કોટવાળે બન્નેની હુકીકત સાંભળી બંગડી લઈ ઉંચે મૂકી. પછી બોલ્યો, “ હાલ આ બંગડી સરકાર સ્વાધીન રહેશે. જે કોઈ એની જોડીની બંગડી મેળવી આપશે તેની માલીકીની આ બંગડી ઠરશે.”

બન્ને જણા ત્યાંથી બહાર નીકળ્યા. છોકરો ત્યાંથી દરિયા કિનારે ગયો. ત્યાં દરિયામાં એક વહાણ હાલમડોલા થતું હતું. અંદરનાં માણસો કારમી ચીસો પાડતાં હતાં. છોકરો કહે— “ અરે એ ! તમને બીક લાગે છે ? બીક કેવી છે ? ”

પેલા કહે,—“ અરે ભાઈ ! અમે ડુબી મરીએ છીએ. ખુદાને ખાતર બચાવ ! ”

છોકરાએ તો કાઢ્યાં કપડાં, ને વાળ્યો કછોટો. પછી દીધી દરિયામાં દોટ !

તે વહાણ આગળ તરતો તરતો ગયો. અંદરના લોકો કહે,— “ અરે ભાઈ ! આ કરમના લોગ ફરી વળ્યા છે ! કોઈક અત્યારે અમારા વહાણને તળીયેથી ખૂબ હલાવે છે એટલે વહાણ ખુડું ખુડું થઈ રહ્યું છે.”

છોકરાએ તરત દરિયામાં ડુબકી મારી. છેક ઉંડે જઈને નજર કરી તો એક સમુદ્રકન્યા એ વહાણને હાલમડોલા કરતી હતી ! એણે તો સમુદ્રકન્યાને પકડીને તેનો હાથ ઝટકાવી નાખ્યો. સમુદ્રકન્યા ત્યાંથી ભાગી ગઈ !

વહાણુ હાલતું ખંધ થઈ ગયું. સડસડાટ કરતું ત્યાંથી ચાલ્યું ગયું.

છોકરો કિનારે આવ્યો. કિનારાથી થોડેક દૂર એક સુંદર બગીચો હતો. તેમાંના એક ઝાડ ઉપર ત્રણ કબુતરીઓ બેઠેલી હતી.

થોડીક વારમાં ત્ર કબુતરીઓએ દરિયાના પાણીમાં ડુબકી મારી. પછી બહાર નીકળી બગીચામાં આવી પોતાનું સ્થરીર ખંખેર્યું. કબુતરી મટી ત્રણ સ્વરૂપવાન સુંદરીઓ બની ગઈ.

પહેલી બોલી,—“કબ્રસ્તાનમાં એક છોકરો શીરો શેકતો હતો. તેટલામાં કબરમાંથી એક હાથ બહાર નીકળ્યો. તેણે શીરો માગ્યો, પણ તે છોકરો જરાકે ખેંહીન્યો નહિ. શાખાશ છે તે છોકરાને !”

બીજી કહે,—“એક જુવાનની ખાંધ પર ચડી એ તેને ખૂબ દાખ્યો. પણ જરાકે ખેંહીન્યો નહિ. ધન્ય છે તેની હિમ્મતને !”

ત્રીજી સુંદરી બોલી,—“અત્યારે હું એક વહાણુને સમુદ્રમાં ઝોલાં ખવરાવતી હતી. ત્યાં એક જુવાને આવી મને હાંકી કાઢી. શી તેની હિમ્મત ! ધન્ય છે તેને !”

આ સાંભળી છોકરો બહાર આવ્યો અને બોલ્યો,—
“હે સુંદરીઓ ! એ ત્રણે કામ કરનાર હું પોતે છું. તમારામાંની એક સ્ત્રીની સોનાની એક ખંડી મને જડી છે. મને બીજી તેની બેડની ખંડી આપશો ?”

કબરમાંથી એક હાથ બહાર નીકળ્યો .... પાન ૫૦
(બીક એટલે શું ?)

પેલી રૂપસુંદરીઓ તે જુવાનને પોતાની સાથે એક ગુફામાં લઈ ગઈ. શી ત્યાંની શોભા ! હીરા, મોતી, માણેક, રત્નો, પત્તા, પોખરાજ, નીલમ, સોનું, રૂપું, બસ બધાના ઢગલે ઢગલા !

પેલી સ્ત્રીઓ કહે—“ તું અહીં અમારી સાથે રહે. તને એક બંગડી તો શું, પણ જે જોઈએ તે આપીએ. તું અમને છોડીને હવે જઈશ નહિ. અહીં ખાંધપીને મજબ કર.”

પણ તે તો કહે,—“ બીક એટલે શું ? મારે તો બીક જોવી છે. બીકને બતાવો તો રહું.”

બીક ક્યાંથી બતાવાય ? છોકરો તો ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો. રસ્તે જતાં જતાં તે તો ખૂબ દૂર નીકળી ગયો. ચાલતાં ચાલતાં સવાર પડી.

સવારના પહોરમાં એક મોટા શહેરમાં આવી પહોંચ્યો. એક ખુલ્લી જગ્યાએ ગામના તમામ લોકો એકઠા થયા હતા.

તપાસ કરતાં જણાયું કે આ શહેરનો રાજા મરી ગયો છે. બાદશાહી કબુતર જેને માથે બેસશે તેને રાજા મળશે. આપણાવાળો જુવાન પણ આ તમાસો જોવા ઉભો રહ્યો.

પણ બાદશાહી કબુતર તો ઉડતું ઉડતું તેના જ માથે આવીને બેઠું !

બસ ! હવે બીજું શું જોઈએ ? તરત જ તેને રાજા બનાવી રાજગાદી ઉપર બેસાડવામાં આવ્યો.

પણ તેણે તો ત્યાં રહેવાની ચોકખી ના પાડી. તે કહે, “ બીક એટલે શું ? મને બીક મળે તો જ રહું. નહિ તો રહું નહિ.”

રાણી કહે,—“ તમને હું ખીક બતાવીશ. હમણાં રહેા. ”

છોકરો રોકાયો. રાત પડી. છોકરો રાજમહેલમાં છત્ર પલંગપર પોઢ્યો છે. પણ ખીક શું એની ચિંતામાં તેને ઉઘ આવતી નથી.

એટલામાં તેણે થોડાક નોકરાને ગુપચુપ એક મુડદું દાટવાની કફનની પેટી ત્યાં આણતાં જોયાં. નવો રાજા કહે, “ અહ્યા, આ કફન કોને માટે છે ? ”

નોકરો કહે,—“ આ શહેરનો રાજા દરરોજ સવારે મરી જાય છે. એટલે તેને માટે આ કફન તૈયાર રાખવું પડે છે. ”

રાજા કહે,—“ ઠીક. ”

નોકરો કફન મૂકીને ચાલી ગયા. પછી પેલો છોકરો તો ઉઠ્યો. ઉઠીને પેલા કફનને પોતાની તરવારવતી તોડી નાખ્યું, અને તેલ છાંટી સળગાવી દઈ નીચે આંગણામાં ફેંકી દીધું !

સવારના પહોરમાં કફન પણ ન મળે ને આપણા રાજાજી તો જીવતા ને જાગતા ! તે કાંઈ એમ ઓછા જ મરી જાય એવા હતા ! આખા ગામમાં રાજા જીવતો રહ્યો છે એ વાત ફેલાઈ. લોકો તો ખુશ ખુશ થઈ ગયા. રોજ રાજા મરે એ કોને પરવડે ?

પણ નવો રાજા તો તેની હઠ છોડે જ નહિ તેને તો એક જ લઢણ લાગેલી: “ મને ખીક બતાવો. તે વગર અહીં રહું નહિ. ”

રાણીએ એક યુક્તિ કરી. એક મોટો બંધ ઢાંકણવાળો દાબડો રાજાની પાસે મૂક્યો, ને કહ્યું કે, “જવું હોય તો ભલે જાઓ, પણ આ દાબડામાંથી થોડુંક ખાવાનું ખાઇને જાઓ.”

હા—ના કરતાં જીવાન ખાવાને કબુલ થયો.

રાણીએ એ દાબડામાં એક જીવતી કાખર પકડીને પુરેલી હતી. રાજાએ જેવો દાબડો ખોલ્યો કે તરત જ અંદરથી જોરથી ફડફડાટ કરતી કાખર ઉડીને નાઠી ! આ ઓચાંતા ફડફડાટથી રાજા ચમક્યો, ને “ઓ બાપરે !” કરીને ચીસ પાડી ઉઠ્યો.

રાણી હસીને બોલી,—“કેમ ? હવે બીક લાગી ? બીક એટલે કેઈ પણ ચીજથી આપણા હૃદયને ધક્કો લાગે અને આપણે ચમકી ઉઠીએ તે !”

જીવાન બોલ્યો,—“વાત તો ખરી. મને આજે બીક લાગી ખરી ! હવે સમજ્યો કે બીક એટલે શું !”

પછી તો તે પોતાના કરાર મુજબ ત્યાં રહ્યો ને પેલી રાણીને પરણ્યો.*

પોતાની ઘરડી માને તેણે પોતાના જૂના ઘરમાંથી ત્યાં બોલાવી લીધી ને તેને અમનચમનમાં રાખી.

પોતે રૂપાળી રાણી સાથે લાંબો વખત સુધી ખાધું—પીધું ને મજા કરી.

* મુસલમાન લોકોમાં વિધવા ફરીથી પ્રવણી શકે છે. એટલે જૂના રાજાની વિધવા રાણીને નવો રાજા પરણ્યો તે કાયદેસર ગણાય.

(૧૦) “ કરો કેદ સૌ કણુખાને ! ”

જૂના વખતમાં એક સુલતાનના રાજ્યમાં કોઈ કણુખીને સુલતાન પાસે કોઈ બાબતસર ફરીયાદ કરવાનું થયું.

હવે સુલતાનને રોજ ખાવાપીવાનું ખૂબ, અને મનગમતું મળે, પણ અંગકસરતમાં કાંઈ જ નહિ, એટલે તેમના શરીરમાં ચરબી વધારે હતી. તેનું પેટ બહુ મોટું થઈ ગયેલું. આથી તેની ફાંદ (ડુંટી) બહાર દેખાય એમ જણાતી હતી.

કણુખી સુલતાન પાસે જઈને કાંઈ પણ તાજીમ તવાજ કે સલામ કર્યા વગર એકદમ પ્રીયાદ કરવા લાગ્યો.

સુલતાન બહુ ગુસ્સે થયો અને બોલ્યો, “બેવકુફ! સલામ નથી કરતો? દરબારી રીતમાં બિલકુલ સમજતો નથી? એકદમ આ કણુખીને કેદ કરો!”

સુલતાનના હુકમનો તરત અમલ કરવામાં આવ્યો. ગરીબ બિચારો કણુખી કેદમાં પડ્યો.

આ વાત એને ઘેર પહોંચી એટલે કણુખીનો બાપ સપાટાબંધ મહેલમાં ગયો.

સુલતાન પાસે જઈને બોલ્યો, “ઓ સુલતાન છાબ ! મારો દિકરો તો ગંધેડો છે. એણે તને સલામ ન કરી તો દીસતો રહ્યો. આ લે હું સલામ કરું. એ આ એક સલામ તને, અને ખીજ તારી આ મોટી ફાંદને ! હવે તો થયું ?”

સુલતાનનો મિજાજ એકદમ જતો રહ્યો. તેણે ગુસ્સે થઈને આ કણબીને પણ કેદ કરાવ્યો.

આ વાત જ્યાં ગામમાં પહોંચી કે તુરત તેનો બાપ (પહેલા કણબીનો દાદો) સપાટાબંધ સુલતાન પાસે ગયો અને બોલ્યો,—“ઓ સુલતાન છાબ ! એ મૂરખો મારો દિકરો અને તેનો દિકરો અકકલ વગરના છે. જો છાબ ! તને તો સલામ જરૂર કરવાની ખરી, પણ તારી ફાંદ પર શું આગ મૂકવી હતી !”

સુલતાને જોયું કે આ તો વળી પેલાથી પણ વધારે બેવકુફ હતો, એટલે તેને પણ કેદ કરાવ્યો.

આ વાત ઘેર પહોંચી એટલે કણબીનો દૂધ ભાઈ સુલતાન પાસે ગયો. બરાબર રીત પ્રમાણે સુલતાનને સલામ કરી પેલા ત્રણેને છોડી મૂકવાની આજ્ઞા કરી.

સુલતાન આ માણસની રીતભાતથી ખુશ થયો અને પૂછ્યું કે તું એમનો શો સગો થાય ?

તેણે કહ્યું, “હું તેનો દૂધભાઈ થાઉં.”

રાજાએ પૂછ્યું, “દૂધભાઈ એટલે શું ?”

પેલા હાથાએ હવે હાથપણ કંઠિયું કે, “સુલતાન છાબ ! જાણે કે તારો બાપ મરી જાય, અને પછી તારી મા હોય તે બીજાને ત્યાં નાતરે જાય, અને પછી તેને જે છોકરાં થાય એ તારા દૂધ ભાઈ—”

સુલતાનના કોધની હવે સીમા રહી નહિ. તેણે એકદમ કોધે ભરાઈને પેલા માણસને કહ્યું, “બેવકુફ ગદ્દા ! શું મારો બાપ મરી જાય ત્યારે મારી મા નાતરે જાય ? અને તે તું મને મારે મોઢે કહેનારો ! એકદમ આ મૂરખાને કેદ કરો.

મિત્રારા આ દૂધભાઈને પણ કેદ કરવામાં આવ્યો.

કણુબી મહાજનમાં આ સમાચારથી હાહાકાર થઈ રહ્યો. બધા એકઠા મળી દિવાનને બંગલે ગયા.

નાગર પ્રાદ્યણ દિવાન હતો. બહુ ઠરેલ ને સમજી માણસ હતો. તેણે કણુબીઓને સલાહ આપી કે સુલતાનની આગળ આડુંઅવળું બોલી ત્રણે કણુબી નાહકના સજા પામ્યા છે. હવે સુલતાનની બેગમ પાસે જાઓ, અને તેને સમજાવો તો કાંઈ નિકાલ આવે.

કણુબીઓનું ધાડું ચાલ્યું રાણીવાસ તરફ.

રાણી (બેગમ) ઝડપે આવી.

કણુબીઓ બોલ્યા, “હે બેગમ છાબ ! સુલતાન તો અમારો ધણી એટલે તે તો ગમે તેમ કરે. પણ તું સુલતાનની વહુ એટલે અમારા ધણીની વહુ. માટે તું તો અમારી ધણીયાણી થઈ, માટે તું અમલો છેકાવ !”

બેગમને ધણીયાણી કહેવાથી એવો કોધ ચડ્યો કે તાબડ-તોબ તેણે એ વાત સુલતાનને કરી.

સુલતાને એકદમ હુકમ કાઢ્યો કે “કરો કેદ સૌ કણ્યાને ! એ બેવકુફો બધા જ ગમાર છે.”

દિવાને બહુએ સમજાવ્યો, પણ સુલતાન એકનો બે થયો નહિ. બિચારા બધા કણ્યાઓ કેદમાં પુરાયા.

પણ પછી મુશિમત શરૂ થઈ. કણ્યા વગર અનાજ કેાણુ વાવે ? લાણુ કેાણુ ? સખત તાપમાં કે મારામારના વરસાદમાં, શિયાળાની કડકડતી ઠંડીમાં કે ઉનાળાની ઉની લૂમાં ખેતરમાં આ મહેનતુ જાત શિવાય કેાણુ સખત વહીતરૂં કરે ?

થોડા દિવસમાં તો બધે કાળો રાજ વળી ગયો. સુલતાન પણ ગુંચવાયો.

આખરે દિવાને સલાહ આપી કે એ બહાદુર અને મહેનતુ કોમ વગર જગત નભે જ નહિ. આપણું રાજ્ય અને સંપત્તિ આપણા ખેડુતોપર જ આધાર રાખે છે. તેમના વગરનું રાજ સંભવે જ નહિ. તેઓ ગરીબ અને અજ્ઞાન હોવાથી આમ બોલે છે, બાકી તેમના પેટમાં તો જરાકે પાપ નથી.

સુલતાનને આ વાત ગમી. તેણે તમામ કણ્યાઓને છોડી મૂક્યા. એટલું જ નહિ પણ તમામને ઈનામ આપી ખુશ કર્યા.

(૧૧) પાટલીપુત્ર

ગંગા નદીને કાંઠે હિમાલયની નજીક કનખલ નામનો પવિત્ર પ્રદેશ છે. ત્યાં આગળના વખતમાં એક બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તેને ત્રણ છોકરા હતા.

કાળબળે કરીને બ્રાહ્મણ મરી ગયો.

તેના ત્રણ છોકરા રાજગૃહ નામના ગનરમાં વિદ્યાભ્યાસ કરવા ગયા.

ભણી ગણીને તેઓ ચિંચિની નામના એક નગરમાં ગયા. ત્યાં એક કુળવાન બ્રાહ્મણને ત્રણ કન્યાઓ હતી. એ ત્રણે કન્યાઓનાં લગ્ન આ ત્રણ બ્રાહ્મણ કુમારો સાથે કરવામાં આવ્યાં.

એક વેળા તે પ્રદેશમાં અગાઉ કદી નહિ દીઠેલો એવો મહા ભયંકર દુકાળ પડ્યો. લોકોને અનાજને અને દાંતને વેર થઈ પડ્યાં. પેલા બ્રાહ્મણકુમારોની દુદ્દશાનો પણ પાર રહ્યો નહિ.

તેઓ ભણેલા ખરા, પણ ગણેલા નહોતા. અચાનક આવી પડેલી આપત્તિથી તેમના ગભરાટનો પાર ન રહ્યો. પોતાની પરણેલી સ્ત્રીઓને તો એ કાયર બ્રાહ્મણ કુમારો પરદેશ નાસી ગયા.

તે બ્રાહ્મણ કન્યાઓનો બાપ પણ મરણ પામ્યો હતો એટલે તેમને હવે શું કરવું એ સવાલ થઈ પડ્યો.

આખરે તેમના બાપના એક મિત્ર યજ્ઞદત્તને ત્યાં તેઓ ગયાં. તેમને ત્યાં ત્રણેને આશ્રય મળ્યો.

યજ્ઞદત્તના ઘરમાં વચલા બ્રાહ્મણકુમારની પત્નીને પુરા દહાડા થયેલા, એટલે એક પુત્ર અવતર્યો.

ત્રણે બહેનોને એ નાનકડો બાળક આંખની કીકીથી પણ વધુ વહાલો થઈ પડ્યો. અપાર હેતથી ત્રણે તેનું જતન કરવા લાગી.

એક વેળા આકાશમાં શિવ પાર્વતી વિમાનમાં બેસીને ફરતાં હતાં. પાર્વતીજીએ પેલા રૂપાળા બાળકને જોયો. તેઓ તેના પર પ્રસન્ન થયાં. મહાદેવજીને કહ્યું કે, આ બાળક મને બહુ ગમે છે. તમે એનું કલ્યાણ કરો.

મહાદેવજી કહે, “એ બાળક આગલા જન્મમાં મારો બહુ મોટો ભક્ત હતો. એ જ મુજબ આગલા જન્મમાં તેની સ્ત્રી હતી તે પણ મારી ભક્ત હતી. એ સ્ત્રીએ મહેન્દ્રવર્મા નામના એક રાજાની કુંવરી તરીકે હાલ અવતાર ધારણ કર્યો છે. તેનું નામ પાટલી છે. મારો ભક્ત અહીં અવતર્યો છે. તેનું નામ પુત્રક પડશે. હું તેને વરદાન આપું છું કે આજથી તે જ્યારે સુધને ઉંઠશે ત્યારે તેની પથારીના ઉશીકા તળેથી દરરોજ હજાર સોનૈયાની ભરેલી એક થેલી નીકળશે.”

શિવ પાર્વતીજી તો એમ વાતચીત કરી ત્યાંથી જતાં રહ્યાં. ત્રણે બહેનોને તે રાત્રે ઉપરની વાતચીતનું સ્વપ્ન આપ્યું.

સવારે પાઠખું કરવાં તેમણે બાળકની પથારી તળે બેસું તો ખડીંગ કરવી સોનૈયાની થેલી નીકળી. તેમના આનંદનો પાર ન રહ્યો. એ બાળકનું નામ તેમણે પુત્રક પાડ્યું.

દહાડે દહાડે પુત્રકની દોલત વધતી ગઈ. તે જ્યારે મોટો થયો ત્યારે પોતાના ધનના લંડારવતી તેણે એક રાજ્ય ખરીદ્યું ને ત્યાં રાજ બની પોતાની માતાઓ સાથે આનંદથી રહેવા લાગ્યો.

પણ તેના બાપ ને કાકા ક્યાં હશે ? તેને બહુ મુંઝવણ થતી. એ મુંઝવણ ટાળવા તેણે એક યુક્તિ રચી. સવારના પહોરમાં વિદ્વાન બ્રાહ્મણોને તેણે છૂટે હાથે દાન આપવા માંડ્યું.

દેશ દેશમાં તેની કીર્તિના ડંકા વાગ્યા. ગામેગામથી વિદ્વાન બ્રાહ્મણો ત્યાં આવવા લાગ્યા. એક વખત એ જ રીતે તેના પોતાના બાપ ને કાકા પણ આવી ચડ્યા. અરસપરસ ઓળખાણ થયું. જુવાન રાજ હરખાતો હરખાતો તેમને પોતાના મહેલમાં લઈ ગયો. ત્યાં બધાં ખુશીથી રહેવા લાગ્યાં.

પણ જેટલો એ જુવાન રાજ ભોળો ને ભલો હતો, એટલા જ તેના બાપ ને કાકા કપટી હતા. તેમણે રાજને મારી નાખી તેનું રાજ પચાવી પાડવાનો વિચાર કર્યો. પણ તેમનું કાવતરું પકડાઈ ગયું. રાજ બચી ગયો અને પ્રધાનોએ રાજના બાપ અને કાકાને મારી નાખ્યા.

રાજનો જીવ ઉદાસ થઈ ગયો. તેને ત્યાં રહેવું ન ગમ્યું.

એક વખત તે વિંધ્યાચળ પર્વતની ખીણોમાં શિકાર કરવા ગયો હતો. ત્યાં એ સક્ષસોને લૂટતા બેસ્યા.

તેમને કારણ પૂછતાં જણાયું કે તેમના તરફથી ત્રણ અદ્ભુત ચીજો તેમને વારસામાં મળી હતી. એક અક્ષયપાત્ર હતું. તેમાંથી જ્યારે જેટલું માગે ત્યારે તેટલું તૈયાર જમવાનું નીકળે. કદી ખૂટે જ નહિ !

બીજી પવનપાવડીની જોડી હતી. એ પવનપાવડી પહેરી, કે જ્યાં જવું હોય ત્યાં આંખના પલકારામાં ઉડીને જવાય. કોઈ રોકી ન શકે.

ત્રીજી એક ચમત્કારી લાકડી હતી. એ લાકડીમાં એવો ગુણ હતો કે તેના વડે જમીન ઉપર કલ્પના કરીને નકશો ચીતરો કે પછી જોઈએ તેવો મહેલ આંખના પલકારામાં તૈયાર થઈ જાય. કડીયા કે સુતાર, લુહાર કે મજૂર, સ્થાપત્ય કામદાર કે નકશા ચીતરનાર, કોઈની જરૂર નહિ ને કશી કડાકુટે નહિ !

રાજા કહે, “ તેમાં લડો છો શું કરવા ? તમે અહીં દશ ગાઉ દોડવાની સરત કરો. દસ ગાઉ જવું ને ત્યાંથી અહીં પાછા ભારી પાસે આવવું. જે પહેલો આવશે તેને ત્રણ ચીજો મળશે. હું તમારો સાક્ષી. અહીં ત્રણ ચીજો મૂકીને માંડો દોડવા ! ”

બંને જણા અચ્છલના બારદાન હતા. તેઓ દોડ્યા ! રાજાએ પગમાં પવનપાવડીઓ પહેરી લીધી, અને હાથમાં અક્ષયપાત્ર અને મંત્રેલી લાકડી લઈ લીધી.

ત્યાંથી રાજા ઉડ્યો તે જાય એક અજાણ્યા નગરમાં ! રાક્ષસો પાછા આવીને જુએ તો કોઈ ન મળે ! તેઓ સમજી ગયા કે એ લુચ્ચા માણસે આપણને બનાવ્યા ! પણ હવે શું કરે ?

આ બાળુ રાજા તે નગરની એક માળણને ત્યાં થોડા દહાડા રહ્યા. માળણ કહે, “ ભાઈ ! તારે શેલે એવી એક રૂપવતી કન્યા અમારા રાજાજીને છે. તે કુંવરીનું નામ છે પાટલી.”

રાજાને તે કુંવરી મેળવવાની રહ લાગી. માળણની ગોઠ-વણથી તે રાતનાં કુંવરીને મહેલે ગયો. પાટલી પણ પુત્રકને જોઈ રાજી થઈ ગઈ. અરસપરસ એક બીજાને પરણવાના કોલ અપાયા.

પણ એટલામાં વાત પકડાઈ ગઈ. રાજા પુત્રકને કેદ પકડી તે નગરના રાજા મહેન્દ્રવર્મા (રાજકુંવરીના બાપ) પાસે ખડો કરવામાં આવ્યો.

રાજાએ પુત્રકને સખત કેદની સજા કરી.

પુત્રકે પગમાં પોતાની પવનપાવડીઓ પહેરી અને ઉડ્યો.

રાજકુંવરીના મહેલમાં જઈ તેને પોતાની સાથમાં લીધી. આંખના પલકારામાં નગરમાંથી પસાર થઈ ઘણે દૂર નીકળી ગયો.

ફરતાં ફરતાં ગંગાજી કાંઠે આવ્યાં. ત્યાંની રમણીય શોભા જોઈ રાજકુંવરી પાટલીનું મન બહુ આનંદ પામ્યું.

પોતાની વહાલી રાણીને એ જગા ગમતી હતી તે જોઈ રાજા પુત્રકે ત્યાં પોતાની ચમત્કારી લાકડીવતી એક વિશાળ ને રમણીય નગરની રચના કરી.

પોતાના ઓશીકા તળેથી નીકળતી સોનામહોરોવતી ત્યાં માણસો ને શહેર વસાવ્યું. એ રમણીય નગરની દેશદેશમાં કીર્તિ ફેલાઈ ગઈ.

પોતાની રાણીનું અને પોતાનું નામ અમર કરવા રાજાએ એ નગરનું નામ પાટલી + પુત્રક=પાટલીપુત્ર પાડ્યું.

પ્રાચીન કાળમાં પાટલીપુત્ર બહુ પ્રખ્યાતિ પામેલું હતું. તે વેળાએ પાટલીપુત્ર એ મગધ દેશનું પાટનગર હતું. હાલનું પટણા એ જ તે કાળનું પાટલીપુત્ર એમ ઇતિહાસ લખનારાઓ કહે છે. આજે તેનાં પ્રાચીન ગૌરવ રહ્યાં નથી એ કાળનો પ્રતાપ છે.

(૧૨) તમારી છોકરી પરણાવો

વડોદરા નામે એક મોટું શહેર છે. તેમાં નરસિંહજીનું મોટું મંદિર આવેલું છે. એ મંદિરના આંગણે એક મોટી ઉંચી દીપમાળ આવેલી છે. દીપમાળ એટલે ઉંચા મીનારા જેવું મકાન.

એ દીપમાળના લોંચતળીયાના લાગમાં એક ઉંદર અને ઉંદરડી એક દરમાં રહેતાં હતાં. તેમને એક નાનું ઉંદરનું બચ્ચું હતું.

એ બચ્ચું જ્યારે મોટું થયું ત્યારે તેણે વિચાર કર્યો કે હવે પરણવાનો વખત પાસે આવી લાગ્યો છે. આપણે કન્યા શોધી કાઢવી જોઈએ.

ઉંદરના બચ્ચાએ ખૂબ વિચાર કરીને નક્કી કર્યું કે બસ! આપણે તો દુનિયામાં સૌથી વધારે મોટું હોય તેની છોકરી પરણવી. આપણે કાંઈ આપણી જ નાતમાં પરણવું છે એમ નથી.

એમ નક્કી કરી બીજે દહાડે તે ઈંદ્ર મહારાજની પાસે સ્વર્ગમાં ગયો. ત્યાં જઈ ઉંદર બોલ્યો, —“મહારાજ મને તમારી છોકરી ઈંદિરાગવરી પરણાવો, કારણ મારે દુનિયામાં સૌથી મોટા પુરુષના જમાઈ થઈને નામ કાઢવું છે.”

હવે ઇંદ્ર મહારાજે તો પોતાની પુત્રીને ધ્રુવકુમાર સાથે પરણાવી દીધેલી હતી; પણ ઉંદરને બરાબર સમજણ આપવા માટે તેને કહ્યું કે, “મારાથી મોટા સૂર્યદેવ છે, માટે તું સૂર્ય પાસે જા.”

ઉંદર સૂર્યદેવ પાસે ગયો અને સૂર્યકુમારી સાથે પરણવાની માગણી કરી. સૂર્યદેવે કહ્યું—“મારાથી મોટાં વાદળાં છે. માટે તું તેની પાસે જા. વાદળામાં મને પણ ઢાંકી દેવાની શક્તિ છે.”

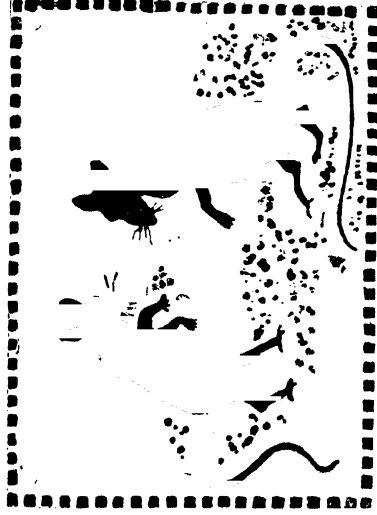
ઉંદર ગયો વાદળાં પાસે. વાદળાંઓએ કહ્યું કે, “જો લાઈ, મારાથી મોટા છે વાયુદેવ. કારણ તે મને વીખેરી ખસેડી મૂકે શકે છે. માટે જા તું તેમની પાસે.”

ઉંદરલાઈ વાયુદેવ પાસે ગયા. તેમની છોકરીની માગણી કરી.

વાયુદેવ બોલ્યા, “શી વાત કહું, લાઈ! મારાથી મોટા નથી એમ નથી! જો; દીપમાળ જેવા ઉંચા મિનારા મને પણ દાદ નથી દેતા. હું પુંકી પુંકીને ચાકી જાઉં છું પણ સેંકડો વરસથી તેઓ એમ ને એમ રહે છે. માટે જા, તેની છોકરી જઈને પરણ.”

ઉંદર આવ્યો પોતાના રહેઠાણવાળી દીપમાળમાં. દીપમાળને તેણે કહ્યું કે “મને તમારી છોકરી પરણાવો; કારણ કે મારે સૌથી બળવાન હોય તેની છોકરી પરણવી છે.”

દીપમાળે કહ્યું, “મારાથી પણ વધારે શક્તિવાન પ્રાણી આ દુનિયામાં વસે છે. ઉંદરોઓ મને તળીઓથી પોકળ બનાવી દઈ ખાયો કોતરી ખાય છે. હું વાયુદેવને દાદ નથી દેતો, પણ જો ઉંદર આગળ મોડું કાંઈ નથી ચાલતું. માટે મારાથી શક્તિવાન તો ઉંદરો છે.”

ઉંઢરડીઁ શરમાધને પરણુવાની હા પાડી. તેમનાં લગ્ન....થયાં.

—પાન દેપ

(તમારી છાકરી પરજીવો)

ઉઢરે વિચાર કર્યો કે આમ બાબત છે. મારી બાતના માણસો સૌથી બળવાન છે. માટે ચાલ રામ ! આપણી જ નાતની કૈંધ સારી રૂપાળી કન્યા શોધી કાઢીએ.

દીપમાળના એક ખુણાના દરમાં એક આબરૂદાર ઉઢર રહેતો હતો. તેને એક કન્યા હતી. હવે આ ઉઢરડીબાઈ તો મૂળથી જ આપણા ઉઢરભાઈની ઉપર મોહી પડેલા હતાં. પણ ઉઢરભાઈ દાદ નહોતા હતા. પણ હવે વાત બદલાઈ ગઈ હતી.

ઉઢરે પોતાના મનની વાત કુમારી ઉઢરડીબાઈને કહી સંભળાવી. ઉઢરડીએ શરમાઈને પરણવાની હા પાડી. તેમનાં લગ્ન ધામધુમથી કારતક શુદ્ધી પુનમે થયાં. તમે આવ્યા હોત તો તમને પણ મૂળાનું શાક ને કંસારનું જમણું મળત !

(૧૩) બઘડમશાનું દીવાળું

કુહે છે કે વાણિયા અને ગધેડાં, એ બેની ચિંતા ભગ-
વાનને પણ કરવી પડતી નથી. હડહડતો દુકાળ પડ્યો હશે તો
પણ ગધેડું બનતાં સુધી બહુ દુબળું નહિ પડે. છાલાં, ડાંગરનાં
કુશકાં, ઘાસનાં ફેંકી દીધેલાં તણખલાં, અને છેવટે કાગળના
ડુચા કે ઉકરડાના કચરાના ઉપર પણ તે પોતાનો ગુજરો કરી લેશે.

અને વાણિયો ! તેનું પણ એમ જ સમજવાનું. વાણિયા
એટલે તો ડાહી માના દીકરા ! આફતમાંથી પણ પોતાનો રસ્તો
વાણિયાભાઈ કેમ કાઢી શકે તેની આ વાત છે.

બઘડમશા નામનો એક વાણિયો હતો. એમનો વેપાર
ધમધાકાર ચાલે. એમની શરાફી પેઢી ઉપર દરરોજ એટલો તો
ધંધો ધીકે કે રસ્તે જનાર પણ કહે કે, અહો શું બઘડમશા
શેઠને ત્યાં લક્ષ્મીની રેલમછેલ છે !

પણ લક્ષ્મીનો સ્વભાવ ચંચળ અને અસ્થિર છે એ કોણ
નથી જાણતું ? બઘડમશા શેઠનો વેપાર જતો દહાડે ઘટમાં
પડ્યો. તેમની વેપારી આંટ ઓછી થવા માંડી !

બઘડમશા હતા ચાલાક. ખુબીબંધ ધંધો હાંક્યે રાખતા.
ઘડપણનો વખત, અને ધંધામાં ભારે ખોટ, છતાં સુકા ઢમ
ઉપર કામ લેવાનું. એ તે કયાં સુધી નભે ?

બધડમશા શેઠની ખાતરી થઇ ગઇ કે આમ ને આમ જો થોડોક લાંબો વખત ચાલ્યું તો પછી દીવાળું કાઢવાનો વખત આવશે. એટલું જ નહિ પણ જન્મારાની આખર સાથે તમામ કમાણી પણ છૂ થઇ જશે. જૈરી છોકરાંનો રઝળી રખડીને દહાડા પુરા કરતાં પણ આરો નહિ આવે.

બધડમશાના ચતુર લેજામાં એક અજબ વિચાર આવ્યો. તે તેમણે અમલમાં મૂક્યો.

*

*

*

*

થોડા દિવસમાં આખા ગામમાં વાને વેગે વાત ચાલી કે બધડમશા શેઠની માંદગી ગંભીર થઇ પડી છે. તેમને શ્વાસ ઉપડવાની તૈયારી થઇ ગઇ છે. વૈદોએ પણ આશા મૂકી દીધી છે. રાજ લોકોનાં ટોળેટોળાં શેઠની ખબર જોવાને આવવા લાગ્યાં.

બધડમશા શેઠે એક દિવસે સાંજના પોતાના વકીલને બોલાવ્યા. બધા લોકોના દેખતાં કાંસતાં કરાંઝતાં તેમણે પોતાનું વીલ (મૃત્યુપત્ર) કરાવ્યું. તેમાં બે લાખ ગગાની માને, પાંચ લાખ ગગાને, દસ હજાર ગગીને, પાંચ હજાર ગગીનાં છોકરાંને, પચીસ હજાર ગામમાં ધર્મશાળા ને કુવો બાંધવા, એક લાખ રૂપિયા પોતાના ભાઈના છોકરાને, અને બીજા દસ હજાર નોકર, નકર, વકીલ, દુકાનના મુનીમ, ગુમાસ્તા, પેઢીના નોકર, ચાકર, વગેરેને માટે બક્ષિસના લખાવ્યા !

આમ બધડમશાએ લાખોની રકમનું મૃત્યુપત્ર કરાવ્યું. આખા ગામમાં બધડમશાની વાહ વાહ થવા લાગી.

જે જીવતાં ચામડી તુટે પણ દમડી ન છુટે એવો મકખી-ચુસ શેઠ ગણાતો, તેની અંતકાળે બુદ્ધિ ફરી ત્યારે હજારોની

રકમ ધર્માદામાં અપાઈ એ વાત કેમ ઢાંકી કહે ? આખા ગામની ખાતરી થઈ ગઈ કે બઘડમશાની નાણાંની સ્થિતિ ખૂબ સલામત છે.

ધીમે ધીમે લોકો વિશ્વાસ બઘડમશાની પેઢી ઉપર ફરી પાછો એટલો બધો વધી ગયો કે લોકો વ્યાજ આપું મળતું છતાં નાણાંની સલામતીને ખાતર પોતાનાં નાણાં ત્યાં જ વ્યાજે મૂકતા. આમ તેમની પેઢીનો ધંધો પાછો સારી રીતે ધીકતો થઈ ગયો. બઘડમશાનું કામ થઈ ગયું.

બઘડમશાની તબીયત પણ સારી થઈ થઈ હતી. બઘડમશા મરણપથારી ઉપરથી ઉઠ્યા તે પ્રભુએ સહાય કરી એમ લોકો માનવા લાગ્યા. તેમની આબરૂ પહેલાં હતી તેનાથી બેવડી થઈ ગઈ હતી.

પણ બઘડમશા પોતે પોતાની પોલ સારી રીતે બાણતા હતા. પોતે કેટલામાં છે તે બરાબર સમજી ગયા હતા. તેમણે વિચાર કર્યો કે અત્યારે સારો લાગ છે. લાંબા ઉબગરા કરી ચોપડાઓમાં ગડમથલ કરી બધું કામ કાયદેસર કરી એક દહાડો બઘડમશા શેઠે ચાદર ઓઢી લીધી !*

તેમની પેઢીઓએ ખંભાતી તાળાં વસાયાં. રાંડીરાંડો, ગરીબગુરબાં, આખો જન્મારો વહીતરૂં કરીને પેટે જંપીને ન ખાતાં ધન એકઠું કરી બઘડમશાને ત્યાં વ્યાજે મૂકનાર સાધારણ સ્થિતિનાં માણસો, કારકુનો, કારીગરો, સીપાઈ સફરાં,

* ચાદર ઓઢવી એટલે દીવાળું કાઢવું તે.

એ બધાનું સત્યાનાશ વળી ગયું. બઘડમશાની આબરૂને લીધે કોડીબંધ વેપારીઓએ તેમને અંગઉધાર, ને બીજી રીતે ધીરેલી હબરો રૂપિયાની રકમોનો ઘાણ નીકળી ગયો. આખા ગામમાં, ને જ્યાં જ્યાં બઘડમશાના છાંટા ઉડેલા, તે તમામ ઠેકાણે લોકો હાય ખાઈ ગયા.

બઘડમશાએ પોતાનું તળીયું ટાઢું કર્યું હતું. જૈરાં છોકરાં માટે ખુબીબંધ પાંચ છ લાખની રકમ જુદી મૂકી લોકોનું નિકંદન કાઢી નાખ્યું હતું. તે માંદા પડ્યા ને વીલ કર્યું એ નર્યો ઢાંગ હતો. જેટલી રકમનું વીલ કર્યું એટલા દોકડા પણ તે વેળા બઘડમશા પાસે નહોતા.

એ રીતે પોતાની આંટ વધારી બધાંને સામટી પોક મૂકાવી પોતે માલદાર બનાવાનો તેમણે તાગડો રચ્યો હતો ને તેમાં ફાવ્યા હતા.

(૧૪) લાકડાની લાડી

પ્રયાગરાજ નગરમાં ગંગા નદીને કાંઠે દર વર્ષે મોટો મેળો ભરાય છે.

સેંકડો વર્ષો અગાઉ તે મેળામાં એકઠી મળેલી લાખો માણસની મેદનીમાં એક બહુ જ રૂપાળો પોપટ ખરીદવા એક રાજકુમાર ઉભો હતો. ખરાબર તે જ વખતે એક ખીબા દેશની રાજકુમારી પણ ત્યાં આવી પહોંચી.

પોપટ એવું તો મીઠું મીઠું બોલતો કે પેલો રાજકુમાર કહે, ગમે તે આપું. પણ એ પોપટ તો હું જ લઉં.

રાજકુંવરી કંઈ જાય એવી હતી? તેનામાં તો રાજહઠ, સ્ત્રીહઠ ને બાળહઠ ત્રણેનો જમાવ હતો! તે કહે, મારા બાપનું આપું રાજ આપું પણ પોપટ તો હું જ ખરીદું!

બન્નેની હેંસાતોંસીમાં ખરે તડાકો પોપટના વેચનારને પડયો. પાંચ પચાસના પોપટની તેણે હજાર સોનામહોરો માગી.

રાજકુમાર કહે, “તૈયાર છું.”

કુંવરી કહે, “આ લે હું સવા હજાર દઉં.”

રાજકુમાર કહે, “આવી જા, હું દોઢ હજાર આપવા તૈયાર છું.”

કુંવરી મ્હોં મચકોડીને બોલી, —“મારા બાપને ત્યાં શું કમીના છે ? લે ને બે હબાર !”

કુંવર કહે, —“ત્યારે મારા પાંચ હબાર !”

કુંવરી કહે, —“દસ હબાર ! પણ એ પોપટ હું લઉં ત્યારે જ જંપું !”

પચાસ કે સો રૂપિયાના પોપટની દસ હબારથી પણ વધુ સોનામહોર આપવી એ ચોકખું ગાંડપણ હતું. રાજકુમાર આખરે હાર્યો. તે ત્યાંથી પાછો ફર્યો. કોઘથી તેનું આખું મ્હોં લાલચોળ થઈ ગયું હતું. તે થરથર ધ્રુજતો હતો. કુંવરીના મ્હોંપર આનંદ ને વિજયનો હરખ ચોકખો જણાઈ આવ્યો. તે ખડખડાટ હસી પડી.

રાજકુંવર જતાં જતાં બોલ્યો, —“કુંવરી ! જો તમારા જેવી રાણી મળે કની, તો લગનની રાત્રે જ તણને જતો રહું, એટલી તમારા ઉપર ચીડ ચડે છે !”

કુંવરી ક્યાં ઉતરે એમ હતી ? તે તડુકીને બોલી, —“કુંવરજી ! જરા સાંભળતાં જાઓ ! જો તમારા જેવા વર મળે કની, તો છ મહિના સુધી ખાટલે સુવાડીને દાળભાત એકલાં જ ખવડાવું ને બધો મિઠાજ નરમ કરી નાખું ! મને જેવી તેવી ન સમજતા સમજ્યા ?”

ઉપરની વાતને એક બે વરસ વહી ગયાં. નશિબજોગે બન્યું એવું કે જે કુંવરીની ઉપર વાત કરી તે કુંવરીનાં લગ્ન પેલા જ કુંવર સાથે બન્નેનાં માળાપે ધામધુમથી કર્યાં ! મા-બાપોને છોકરાંઓની આ વિચિત્ર પ્રતિજ્ઞાઓની ખબર નહોતી.

કુંવરીના આપના નગરમાં લગ્ન થઈ ગયા પછી જ્યારે રંગમહેલમાં કુંવરી કુંવરની રાહ જોતી બેઠી હતી તે જ વખતે કુંવરે જરૂરના કામે બહાર જઈને આવું છું એમ બહાનું કાઢ્યું. તે નગરની બહાર જતો રહ્યો. ગયો તે ગયો. પાછો આવ્યો જ નહિ !

છેવટે જન તો જતી રહી. કુંવરના આપે ઘણું સમજાવ્યું, પણ રાજકુંવર પોતાના નગરમાં કુંવરીને બોલાવવાને આજ્ઞા મોકલે જ નહિ. રાજકુંવરનાં માતૃપિતા ઘણું ઘણું સમજાવે, પણ રાજકુમાર એકનો બે થાય જ નહિ.

રાજકુંવરી તેનું ખરું કારણ સમજતી હતી. પણ તેને જરાકે પસ્તાવો થતો જણાતો નહોતો.

મહિના નહિ, પણ વરસો વીતવા લાગ્યાં. કુંવર ને કુંવરી ધામધુમથી પરણ્યાં એટલું જ. પછી એક બીજાનું મ્હોં જોવાની પણ વેળા ન આવી.

*

*

*

*

એક વખત રાજકુંવરની માતાની પાસે એક લાકડાની પૂતળી આવી. એ લાકડાની પૂતળી રૂપાળા રંગથી રંગેલી હતી. તે આખી સ્ત્રી જેવડા આકારની હતી. ખૂબી તો એ હતી કે એ પૂતળીને વાચા હતી. માણસના જેવું જ બોલે, ચાલે, ખાય, પીએ ને મજા કરે. રાણીની પાસે તેણે નોકરી માગી. રાણીએ તેને હસતાં હસતાં નોકરીમાં રાખી.

તે પૂતળીનું નામ મહેલના લોકોએ ‘લાકડાની લાડી’ પાડ્યું.

લાકડાની લાડીએ રાણીજી સાથે બે સરત કરી હતી. એક તો એ કે, હું કદી રાંધીશ નહિ. બીજી સરત એ કે હું કદી કોઈના પણુ ઓરડામાં સુઈશ નહિ. માત્ર મારા માટે જે ખંડ મને આપ્યો હશે ત્યાં જ સુઈશ. એ બે સરત કબુલ હોય તો જ રહું.

રાણીએ બન્ને સરતો ખુશીથી કબુલ રાખી.

વખત જતાં લાકડાની લાડી તો આખા રણુવાસની માનીતી થઈ પડી. બોલવે ચાલવે એવી તો ચતુર, કામકાજમાં એવી તો પાવરધી, અને બધી રીતે એવી તો હોંશિયાર કે બધાને તે ગમે. સ્વભાવની પણુ તેટલી જ માયાળુ. રાણીની તો આંખની કીકી સમાન થઈ પડી. રાજા પણુ અવારનવાર તેના ઉપર રાજી થઈ તેને જાત જાતની ભેટો આપે.

અને રાજકુમાર ! તેને ઘડી વાર પણુ લાકડાની લાડી વગર ચાલે જ નહિ ! લાકડાની લાડી તો તેના જીવ બરાબર હતી એમ કહીએ તો પણુ ચાલે.

એક દિવસે સાંજે રાજમહેલના આંગણા નજીક એક મોટો મેળો ભરાયો હતો. રાજમહેલનાં નાનાં મોટાં તમામ માણસો ત્યાં ગયાં હતાં. લાકડાની લાડી સિવાય આખા રાજમહેલમાં કોઈ હતું નહિ.

તેણે રાજમહેલની ગચ્છીમાં જઈને પોતાનો લાકડાનો પોશાક કાઢી નાંખ્યો. ધીમે ધીમે તે એક રૂપસુંદરીના આકારમાં ગચ્છીમાં ટહેલવા લાગી. આજે તે નચિંત હતી, કારણ કે હજી થોડોક વખત સુધી કોઈ આવે એમ નહોતું.

રાત પડવાની તૈયારી થઇ હતી. પુનમનો દિવસ હોવાથી ચંદ્ર સોળે કળાએ આકાશમાં ખીલવા લાગ્યો હતો. મેળામાં ગયેલો રાજકુંવર થાક લાગવાથી સૌના કરતાં બેઠેલો રાજ-મહેલમાં પાછો ફર્યો.

ઉંચે નજર નાખી તો અગાસીમાં રતિ કે રંભાને પણ લજવે એવા રૂપવાળી એક રૂપસુંદરીને ટહેલતી જોઇ. એને જોઇને રાજકુમાર તો દિવાનો જ બની ગયો. આવું અલૌકિક રૂપ તેણે કદી જોયું કે સાંભળ્યું પણ ન હતું.

તેણે નીચેથી બારણું ખખડાવ્યું. લાકડાની લાડી ચમકી. ઝટપટ પોતાનો લાકડાનો પોશાક શરીર ઉપર પહેરી લીધો. વહેલી વહેલી નીચે ઉતરી તેણે દરવાજા ઉઘાડ્યા.

રાજકુમારે પૂછ્યું,—“હમણાં ગચ્છીમાં એક સ્ત્રી ફરતી હતી તે કયાં છે? તું તેને ઓળખે છે?”

લાકડાની લાડી બોલી,—“મેં કોઈ પણ સ્ત્રીને જોઈ નથી, અને મારા સિવાય આખા મહેલમાં અત્યારે કોઈ પણ સ્ત્રી હોય એવી મને ખબર પણ નથી.”

રાજકુમાર ઉપર ગયો. આખા મહેલમાં બધે શોધી વળ્યો, પણ પેલી રૂપસુંદરી કોઈ પણ ઠેકાણે ન જણાઈ.

રાતે રાજકુમારે બાધુંએ નહિ ને પીધુંએ નહિ. દિવસ પર દિવસ જવા લાગ્યા. પણ રાજકુમાર પેલી રૂપસુંદરીના વિચારમાં ને વિચારમાં ગળાતો જ ચાલ્યો.

વાત એટલે સુધી આવી કે એકાદ મહિનામાં તો રાજકુંવરના અંગનાં લોહીમાંસ જતાં રહ્યાં. તે હાડકાંનો માળો જ બની રહ્યો.

આખા રાજમહેલમાં હાહાકાર થઈ રહ્યો. વૈદો, હકીમો, બાવાઓ, ભુવાઓ, મદારીઓ ને ગાડીઓ, બાધાઓ, આખડીઓ, આખડીઓ, ને પુન્યદાન, બધું રાજ કરી ચૂક્યો. પણ તેની આંખની કીકી સમાન એકના એક કુંવરને કશાથી આરામ ન થયો. રાજકુમારનો અંતકાળ નજીક છે, એમ કહી વૈદો અને હકીમોએ તેની આશા છોડી દીધી.

રાજકુંવરની એક ખેન હતી. દૂર દેશના રાજની સાથે તેને પરણુવી હતી. રાજ્યે પોતાની કુંવરીને ખેપીયા મોકલી ભાઈનું છેલ્લી વાર મ્હોં જોવાને તેડી મગાવી. કુંવરી આવી અને ભાઈની સારવારમાં રોકાઈ. પણ કુંવરને કશાથી આરામ ન થાય.

લાકડાની લાડીને એ રાજકુંવરી સાથે સારો સ્નેહ બંધાયો. એક વાર સાંજના લાકડાની લાડીએ રાજકુંવરીને કહ્યું, “આપણા નગરની બહાર આશાપુરી માતાનું દહેડું છે. તમે માતાજીની બાધા લો, ને દર્શન કરી આવો. એટલી બાધા બાકી રહી ગઈ છે. જુઓ તો ખરાં ? એટલું અજમાવવામાં શું બાય છે ?”

રાજકુંવરીએ હા પાડી. ખીજે દિવસે સાંજના કુંવરી આશાપુરી માતાના મંદિરે ગઈ. આંખમાં આંસુ લાવી કુંવરીએ માતાજીની પ્રાર્થના કરી અને પોતાના ભાઈને સાજો થવાની બાધા રાખી. માતાજી પ્રસન્ન થયાં હોય એમ જણાયાં.

માતાજીને વાચા થઈ ! માતાજી બોલ્યાં,—“ દીકરી ! તારી ભક્તિથી હું રાજ થઈ છું. તું ઘેર જા. રાજમહેલમાં લાકડાની લાડી નામે પૂતળી રહે છે. તે જો છ મહિના સુધી એકલી જ કુંવરની સારવારમાં રાતદહાડો રહેશે તો રાજકુમાર જરૂર સાજો થશે. ”

રાજકુંવરી ઘેર આવી. પોતાની માતાને બધી વાત કહી. રાણીએ લાકડાની લાડીને ખોળા પાથરીને રાજકુંવરની ચાકરી કરવાની વિનંતિ કરી.

લાકડાની લાડી કહે,—“ મેં ચોકખી સરત કરી હતી કે હું કદી રસોઈ નહિ કરું ને કદી કોઈના ખંડમાં સુઈશ નહિ. મારાથી એ કામ નહિ બને. ”

રાણી, તેની કુંવરી, રાજા ને આખા મહેલનાં માણસોએ તેને ખૂબ સમજાવી. રાણીની આંખમાંથી દડદડ આંસુ ચાલ્યાં.

છેવટે લાકડાની લાડી રાજકુમારની ચાકરી કરવા કબૂલ થઈ.

તેણે જો સરતો કરી. એક તો એ કે, હું રાધું ત્યારે ખારી ખારણા બંધ કરીને રાંધીશ. કોઈને અંદર આવવા નહિ દઉં. ખીજી સરત એ કે રાજકુંવરના ખંડમાં હું સુઈ જાઉં ત્યારે દીવો બળતો નહિ રહેવા દઉં.

લાકડાની લાડીની સરત બધાએ ખુશીથી કબુલ રાખી. લાકડાની લાડી તે જ દિવસથી રાજકુંવરની સેવામાં રોકાઈ. તેની સ્નેહભરી ને ચતુરાઈભરી ચાકરીથી કુંવરને આરામ આપવા લાગી. રાજકુમારની તબીયત ધીમે ધીમે સુધરવા લાગી.

રોજ માત્ર દાળતું પાણી (ઓસામણ) ને ભાતતું હલકું ભોજન, યોગ્ય સેવા ચાકરી, અને આરામ, એ ત્રણને લીધે રાજકુંવરની તખીયત સારી રીતે સુધારવા લાગી.

એમ કરતાં છ મહિના પુરા થઇ ગયા. છેલ્લે દિવસે રાતના રાજકુમાર શાંતિથી પોતાની પથારીમાં ઉઘતો હતો. લાકડાની લાડી પણ નજીકમાં સુતી હતી. તેનું હૈયું ધડકતું હતું.

તેની આંખ આંસુભીની થઇ. લાકડાની લાડી એ ખીજ કોઇ નહિ પણ રાજકુંવરની પેલી પરણેલી રાજકુંવરી જ હતી એ તો બાળકો સમજી ગયાં જ હશે. પોતાના વહાલા રાજકુમારને હવે વધુ વાર દુઃખી કરવો તેને ઠીક લાગ્યો નહિ. રાજકુમાર તો તેના રૂપ પાછળ દિવાનો બની પોતાનો જીવ કુરબાન કરવા તૈયાર થયો હતો તે તો તેણે પોતે જ જોયું હતું. એટલે હવે વધુ વાર તે ધીરજ ધારી ન શકી. ખોટી શરમ ને હઠીલાઈને તેણે તણ દીધી.

તે ઉઠી. લાકડાનો બનાવટી પોશાક કાઢી નાખ્યો. દીવો સળગાવ્યો. રાજકુમારના પલંગપર જઈને બેઠી. મમતાથી કુમારના માથાપર હાથ ફેરવવા લાગી. કુંવર બગ્યો.

જે રૂપસુંદરીને મેળવવાની ઘેલછામાં તે જીવ ગુમાવવા તૈયાર થયો હતો તેને પોતાની નજીક જોઈ રાજકુમારના આનંદનો પાર ન રહ્યો.

ધારી ધારીને રાજકુમાર તે રૂપસુંદરીને જોવા લાગ્યો. તેને પાછળની વાત યાદ આવી. તે સમજ્યો કે આ રૂપસુંદરી ખીજ કોઇ નહિ પણ જે રાજકુંવરી સાથે પોતે પરણ્યો હતો તે જ હતી !

લાકડાની લાડીના વેશમાં તે પરણી ત્યારથી આજ સુધી તેની નજીક જ રહી હતી. તેણે પોતાનો ટેક પાળ્યો હતો, અને છ મહિના સુધી તેને એકલાં દાળભાત ખવડાવ્યાં હતાં !

પણ પોતાનો જીવ બચાવનાર પણ તે જ હતી, અને પોતાના ઉપર તે ખૂબ હેત રાખતી હતી એ વાત પણ તે સમજી શક્યો.

શરમ, લય અને પસ્તાવાથી નીચું મ્હોં કરી આંખમાંથી આંસુ સારતી રાજબાળાને તેણે પોતાની પાસે લીધી.

રાજકુમાર ને રાજકુમારી પોતાની છોકરમત આટલે લાંબે વખતે છોડી એકઠાં થયાં. તેમના આનંદનો પાર નહોતો.

રાજકુંવરે પરણીને તરત રાજકુંવરીને તજી દઇ પોતાની સરત પાળી હતી. રાજકુંવરીએ છ મહિના કુંવરને માત્ર દાળભાત ખવડાવીને પોતાની સરત પણ પાળી હતી !

સવારે જ્યારે આ વાત આખા રાજમહેલમાં પસરી ગઇ ત્યારે બધે આનંદ આનંદ થઇ રહ્યો.

(૧૫) કાંચીડાની કરામત

એક હતા મિયા. અક્કલને અને તેમને બાર બાર ગાઉનાં છેટાં. મિયા જાતના બહુ લોળા. ધંધેધાપે બેઠા બેઠાર. કમાણી વગર તે ક્યાં સુધી નભે ? બીબી રાજ મિયાને ઠપકો આપે. પણ મિયા દાદ ન દે.

છેવટે અનાજને ને દાંતને વેર થવાનો વખત આવી લાગ્યો. બીબીએ મિયાને એક બળદ વેચવા આપ્યો. મિયા બળદને લઈને જોડેના ગામમાં ગુજરી ભરાતી હતી ત્યાં જવા નીકળ્યા.

રસ્તામાં તાપ સખત પડે ને મિયાને લાગેલી બૂખ, એટલે બીબીએ લાથુ બાંધી આપેલું તે છોડી એક ઝાડને છાંયડે બેસી મિયા ખાવાનું ખાવા લાગ્યા.

મિયા ખાવામાં રોકાયા હતા, એટલામાં તે ઝાડની બજોલમાં એક કાંચીડો રહેતો હતો તે બહાર નીકળ્યો ને મિયાના સામે તાકીને બેઠ રહ્યો.

મિયાભાઈનો મિબજ ગયો. તે તડુકયા, “ અબે કયા દેખતા હૈ ? કયા તેરા કુછ લીયા ?”

કાંચીડાને તો ડોકું હલાવવાની ટેવ. એટલે તેણે ડોકું આમ તેમ હલાવવા માંડ્યું.

મિયાભાઈ સમજ્યા કે તે ના કહે છે. ફરી મિયા બોલ્યા,
 “દેખ, મેં તો ચે બેલ બેચનેકુ જાતા હું. કયા તેરેકુ લેના હૈ ?”
 કાંચીડાએ વળી ડોકું હલાવ્યું. આ વખતે તેણે આડું
 નાહ પણ ઉંચું નીચું ડોકું હલાવ્યું. મિયા સમજ્યા કે તે
 બળદ લેવા હા પાડે છે.

તેમણે ચલાવ્યું, “દેખ, ઉસકા હમ સવાસો રૂપેસે એક
 દમડી ભી કમતી નહીં લેંગે. કયા લેના હૈ ?”

કાંચીડાએ આ વખત ફરીથી ઉંચું નીચું ડોકું હલાવ્યું.
 મિયા સમજ્યા કે કાંચીડાને બળદ ખરીદવો છે ! તેમણે
 કહ્યું, “જા લે, જા; રૂપિયા કબ દેગા ? આજ દેતા હૈ ?”

કાંચીડાએ ડોકું આડું હલાવ્યું.

મિયા સમજ્યા કે હાલ રૂપિયા નથી એમ કહે છે.

મિયા બોલ્યા, “અચ્છા, કુછ હરકત નહી. કલ દેંગે ?”

કાંચીડાએ વળી આડું ડોકું હલાવ્યું.

મિયાએ ફરી પુછ્યું, “અચ્છા, જા ભાઈ, પરસુ તો દેંગે ના ?”

કાંચીડાએ આ વખત ઉભું ડોકું હલાવ્યું.

મિયા બોલ્યા, “અચ્છા. તખ રૂપ્યા તૈયાર રખના. લો
 સલામ વાલેકુમ ! મેં જાતા હું.”

મિયા તો ઝાડે બળદ બાંધીને ત્યાંથી પસાર થઈ ગયા.
 કાંચીડો ફરવા જતા રહ્યો. કોઈકે મવાલી આવ્યો તે બળદ
 લઈને રપુચકર થઈ ગયો.

મીયાએ બીબીને કહ્યું કે બળદના રૂપિયા પરમ દિવસે
 મળવાના છે.

તે દિવસે મિયા નિકળ્યા ને પેલા ઝાડતળે આવ્યા. પેલો
 કાંચીડો વળી બહાર નીકળ્યો. મિયા કહે, “ચાલ, રૂપિયા લાવ.”

મિયા તો ઝાંટે બળદ બાંધીને ત્યાંથી પસાર થઈ ગયા. પાન ૮૦

(કાંચીડાની કરામત)

કાંચીડો રૂપીઆ ક્યાંથી લાવે ? તે તો ડોકું હલાવતો ઉભો રહ્યો ! મિયા સમજ્યા કે આ કમબખત હવે રૂપીઆ આપવાની ના પાડે છે. મિયા લઈ લાકડીને કાંચીડાપર કુદ્યા. કાંચીડો તો પોતાના દરમાં ભરાઈ ગયો.

મિયા બોલ્યા, “તેરેકુ અળ છોડ દું તો મેં મુસલમાન નહિ ! અબી દેખ લે બંદાકા અપાટા !”

મિયાએ નજીકમાં આમતેમ તપાસ કરી. એક અણીયાળી લાકડાની સુકી ડાળી હતી તે શોધી લાવ્યા. અનુનમાં આવી કાંચીડાનું દર ખોદવા માંડ્યું.

દર ખૂબ ઉંડું હતું. મિયાએ ખૂબ દમપર આવી બધી મટોડી બહાર કાઢી નાખી, ને ઉંડું ને ઉંડું ખોદવા માંડ્યું.

છેવટે અંદરથી સડપ લઈને કાંચીડો નીકળી તેમના બે પગ વચ્ચેથી પસાર થઈ ગયો, તેની પછી મિયાલાઈને ખબર ન પડી.

તેમણે તો ખોદવા જ માંડ્યું. છેવટે કાંઈક કઠણ ચીજને તેમની લાકડી અથડાઈ.

મિયાએ ખરાબર તપાસ કરી તો એક ઢાંકણવાળો ચરૂ જણાયો.

ઢાંકણ દૂર કરી અંદર મિયાએ નજર કરી તો આખો ચરૂ સોનામહોરોથી ભરેલો હતો.

મિયા સમજ્યા કે કાંચીડો ગમે તેમ પણ ઈમાનદાર તો ખરો ! મિયાએ ગણીને સવાસો સોનૈયા લીધા. પાછું ઢાંકણ ઢાંકી મટોડી પુરી દીધી ને ત્યાંથી ઘેર ગયા. બીબીને બધી વાત કરી.

બીબી મિયાંની સાથે પેલા ઝાડ આગળ ગઈ. સોનામહોરોનો ચરૂ કાઢ્યો. મિયાની મદદથી બીબીએ ગુપચુપ ચરૂ ઘેર આણ્યો. મિયા લક્ષાધિપતિ થઈ ગયા

(૧૬) ગુલશન

ઘણાં ઘણાં વર્ષો અગાઉની આ વાત છે.

એક મોટો બાદશાહ હતો. તેને ત્રણ શાહબદીઓ હતી. બાદશાહ એવો આગસુનો પીર, કે શાહબદીઓની ઉમ્મર મોટી થઈ ગઈ, પણ તેમને પરણાવવાની જરાકે તજવીજ ન કરે.

આખરે શાહબદીઓ કંટાળી. એક દિવસ સૌથી મોટી શાહબદીએ તેના બાપને શાદી કરી આપવા સૂચવ્યું.

આગસુ પાદશાહની ઉંઘ ઉડી. પણ લાંબો વિચાર શું કરવા કરે ? અને વળી ખૂબ દૂર જમાઈ માટે શોધ શાની કરવાની ?

તેણે રાજ્યના અમીર ઉમરાવો, શેઠ શાહુકારો, અને પ્રભાનાં માણસોને એકઠાં કર્યાં. શાહબદીઓને તીરકામઠાં આપ્યાં. આંખે પાટા બાંધી એકેકી પુઠ્ઠડી ફરી ધનુષમાંથી બાણ છોડવાને બાદશાહે હુકમ કર્યો.

વડી શાહબદીએ બાણ ફેંક્યું, તે જઈને રાજાના પ્રધાનના પુત્રના પગ નજીક પડ્યું.

વચલી શાહબદીનું બાણ કોટવાળના કુંવરના પગની નજીક પડ્યું.

પણ છેક નાની ને સૌથી ખુબસુરત શાહબદીનું બાણ એક ગરીબ કઠીયારાના પગ આગળ જઈને પડ્યું !

રાજા, વાજાં ને વાંદરાં, એ ત્રણે સરખાં, એ કાંઈ ખોટું કહ્યું છે ? વળી આ તો પુરી મોગલાઈ; એટલે પછી પૂછવાનું જ શાનું ? બાદશાહે તો તરત જ ત્રણે શાહબદીઓની શાદી કરાવી નાખી.

પ્રધાનપુત્ર અને કોટવાળના દીકરા સાથે જે શાહબદીઓ પરણી, તે તો અમનચમનમાં દહાડા કાઢવા લાગી. પણ નાની શાહબદીની ગરીબાઈનો પાર નહોતો.

ગરીબ કઠીયારો મહેનત મજુરી કરી જે કાંઈ લાવે તે ઉપર બન્નેને શુકર ગુજારી કરવી પડતી હતી. શાહબદી હતી ભોળી ને ભલી. વળી ખુશમિજાજ પણ ખરી. એટલે તે તો પોતાના દુઃખમાં પણ સુખ માનીને રહી.

લોકો કહેતા કે કાગડો દહીંથરું લઈ ગયો,—પથ્થર સાથે બાદશાહે રતનને પછાડ્યું,—અને એવું એવું ઘણું કહેતા. પણ શાહબદી તો ખુશાલ જીવે પોતાનો સંસાર ચલાવતી.

આખરે ખુદાતાલાએ તેના સામું જોયું. એ પરીસુરત શાહબદીને ગર્ભ રહ્યો. દસ માસ પુરા થયા, એટલે આખી ઝુંપડીના અંધકારને અજવાળતી, અને ચારે બાજુ આનંદ વરસાવતી એક રૂપાળી કન્યાને તેણે જન્મ આપ્યો.

નાની કન્યાનો જન્મ થયો તે વખતે ત્રણ પરીઓ ત્યાં આવી. પહેલી પરી કહે,—“આ છોકરી પુલથી પણ વધુ કોમળ છે, માટે તેનું નામ ગુલશન પડશે. તે જ્યારે રડશે ત્યારે તેની

આંખમાંથી જે આંસુ ગરશે તેનાં પાણીદાર મોતી બનશે.” બીજી પરીએ હુવા દીધી કે, “આ કુંવરી હસશે ત્યારે તેના મોંમાંથી શુભાખનાં પુલ ગરશે.” ત્રીજી પરી કહે, “અને જ્યાં જ્યાં આ લાડકી છોકરી ચાલશે ત્યાં ત્યાં કંકુનાં પગલાં પડશે.”

એ મુજબ આશીર્વાદ આપીને ત્રણે પરીઓ અદૃશ્ય થઈ ગઈ.

વખતને વીતતાં વાર ન લાગે. ઉપલી વાતને સોળ વર્ષ વીતી ગયાં. માના જોળામાં ખેલતી નાનકડી શુભશન બુવાનીના પુર બહારમાં ખીલી રહી હતી. રાંકના રતન સમી એ રૂપસુંદરીના રૂપ, શુભ, ને શીલની તારીફ દેશદેશાંતરમાં ફેલાઈ.

નજીકના શહેરના એક મોટા સુલતાનની યેગમે નક્કી કર્યું કે મારા વડા શાહબદાની શાદી કરું, તો તે આ બેહસ્તની હુરી સરખી શુભશન સાથે જ.

તેણે પોતાની વડી દાસીને માથું લઈને શુભશનનાં માખાપ પાસે મોકલી. તેમણે હા પાડી, અને દાસીની સાથે શુભશનને વિદાય કરી.

દાસી સ્વભાવની કપટી ને દુષ્ટ હતી. તેની ગણતરી બુદ્ધી હતી. તેને સોળેક વર્ષની એક દીકરી હતી. તેની શાદી સુલતાનના વડા શાહબદા સાથે થાય એવી તેની ઇચ્છા હતી. તેને નેવનાં પાણી મોલે ચડાવવાં હતાં.

તેણે એક યુક્તિ કરી. શુભશનને લઈને સુલતાનના નગર તરફ જતાં રસ્તામાં તેને દાસીએ પુષ્કળ મીઠું ને ખાદા આવે એવી ચીજો ખવડાવી.

ગુલશન તે કુમળુ પુલ ! એવી ચીજે ખાવાથી તે બીમાર પડી. માથું ફાડી નાખે એવો સખત તાપ, અને બીમાર ગુલશન. પાણી ! પાણી ! ગુલશન પોકાર કરવા લાગી.

દાસી એક ટીપું પાણી પશુ આપતી નથી. પાણી વગર ગુલશનનો જીવ જવા બેઠો છે. દુષ્ટ દાસી તેને કહી રહી છે કે, “લાડકી ! એમ પાણી નહિ મળે. આ જે આંખમાંથી આંસુ ગરતાં મોતી બંધાઈ જાય છે એ બેઠે આંખોના ડોળા કાઢી આપ, ત્યારે જ પાણી મળશે.”

ગુલશન બહુ કરગરી. પણ દુષ્ટને દયા શાની ? આખરે લાચાર બની ગુલશને પોતાની બન્ને આંખો ફેાડી નાખી. ડોળા કાઢી દાસીને આપ્યા ! દાસીએ પાણી આપ્યું. તેનાં કપડાં ઉતારી લઈ ફાટલાં તુટલાં કપડાં પહેરાવી તેને ત્યાં ને ત્યાં જ પડતી મૂકીને ચાલી ગઈ.

દાસીએ પોતાની દીકરીને ગુલશનનાં વસ્ત્રો પહેરાવ્યાં. સુલતાનના વડા શાહબદા સાથે દાસીકન્યાની શાદી ભારે ધામ-ધુમથી થઈ ગઈ. બગીચામાં બાવળ રોપાયો. દાસીનું કામ પાક્યું !

આ બાજુ રડતી રજળતી, પોતાના કમનસીબને કદુવા દેતી, ગરીબડી નિરાધાર ગુલશન નજીકના એક ગામની ભાગોળે આવી પહોંચી. આંખે દેખાતું નથી, મારગ મળતો નથી, શરીર બીમાર છે, હાથ પગ કળે છે, ને હડ હડ હડ હડ કરતી આંખમાંથી લોહીની ધારાઓ ચાલી જાય છે. ગામના એક આડુવાળાએ ગુલશનને જોઈ. તેને દયા આવી.

તે ગુલશનને પોતાને ઘેર લઈ ગયો. ગુલશન રહે ને આંખમાંથી આંસુ ગરે કે દડપ લઈને તેનું અંકેકું રૂપાણું પાણીદાર મોતી બની જાય !

ઝાડુવાળાનું તો નસીબ ખુલ્લી ગયું. તેણે એકાદ બે મોતી બજારમાં વેચ્યાં. તેના એટલા બધા રૂપીઆ ઉપજ્યા કે તેની લવની લાવઠ લાગી ગઈ. તે અમનચમનમાં દહાડા કાઢવા લાગ્યો, અને ગુલશનની દેવીની માફક બરદાસ ઉઠાવવા લાગ્યો.

એક વાર કોઈ કારણસર ગુલશન હસી પડી. તેના મોંમાંથી ગુલામનાં પુલ ગરવા લાગ્યાં.

અને એ ગુલામ તે કેવાં ? સારી જીંદગીમાં કદી ન જોયાં હોય એવાં મોટાં, ને એવી મીઠી ખુશખોથી ભરપુર, કે તેની વાસથી મગજ તર થઈ જાય.

ગુલશન કહે, “ આ ગુલામનાં પુલ લઈને શહેરમાં વેચવા જાઓ. આ ગામમાં તો કોઈ તેની કદર નહિ કરે. પણ નજીકના શહેરનો સુલતાન છે. તેના રજવાડામાં જાઓ. ત્યાં જરૂર આ પુલો કોઈક ખરીદશે. પણ તેની કિંમત પેટે તમે કાંઈ પણ રૂપિયા કે મહોરો લેશો નહિ. લેનારને કહેજો કે મારે તો આ પુલના બદલામાં બે આંખો જોઈએ.”

ઝાડુવાળો વેચવા નીકળ્યો. જે સુલતાનના જનનાખાનામાં તે પુલ વેચવા ગયો તે સુલતાનના જ શાહજાદા સાથે પેલી બદમાશ દાસીએ દગાથી પોતાની દીકરી પરણાવી હતી.

મહેલમાં પેલી દાસીએ પુલ જોયાં. તે આફરીન થઈ ગઈ. ઝાડુવાળાને જે રકમ જોઈએ તે આપવા તૈયાર થઈ. પણ

આડુવાળો કહે કે, “મારે તો આ પુલના બદલામાં આંખના બે ડોળા જ જોઈએ. ખીભું કશું મને ન જોઈએ.”

દાસી એ ગુલામનાં પુલ જોઈને ગાંડી સરખી બની ગઈ હતી. તેણે તો ખુશીથી ગુલશનની નકામી આંખોના ડોળા આપી દીધા ને પુલ લીધાં.

આડુવાળો ડોળા લઈને ઘેર ગયો. ગુલશને એ ડોળાને પોતાની આંખમાં બેસાડી દીધા. ગુલશનની આંખો પાછી પહેલાંના જેવી ચમત્કારી ને ખુબસુરત બની ગઈ.

આ બાબુ જ્યારે દાસીએ ઉંડો વિચાર કર્યો ત્યારે તે સમજી ગઈ કે એ ડોળા લઈ જનારને ત્યાં જ ગુલશન હોવી જોઈએ.

તેણે માણસ મોકલી આડુવાળાની ભાળ કઢાવી. ગુલશન ત્યાં છે એમ તેની ખાતરી થઈ ગઈ. તેના પેટમાં તેલ રેડાયું. તેના અંતરનાં અદ્દેખાઈના અંગારા સળગ્યા.

દાસીએ પોતાની છોકરીને બોલાવીને કાંઈક સમજાવ્યું. છોકરી તો શાહબદાની સ્ત્રી હતી. તેણે ખીમાર પડી જવાનો ઢાંગ કર્યો. હકીમો ને વૈદોએ ઘણા ઘણા ઉપાયો કર્યા. પણ શાહબદાની એ બનાવટી ખીખીએ માંદગીના ઢાંગ ચાલુ જ રાખ્યા.

આખરે શાહબદાને તેણે જણાવ્યું કે નજીકના ગામના આડુવાળાની એક દીકરી છે. તેનું કાળજી શેકીને મને ખવડાવશે તો જ હું બચીશ. નહીતર મરી જઈશ.

શાહબદાએ તાબડતોળ માણસો મોકલ્યાં. ગરીબ આડુવાળાને માર મારી ગુલશનને બળાત્કારે ઘસડી લઈ જઈ તેની છાતી ચીરી તેનું કાળજી કાઢી લીધું, ને માણસો ચાલ્યાં ગયાં. આડુવાળાએ ગુલશનના શબને કબ્રસ્તાનમાં પધરાવ્યું.

બનાવટી શાહબદીને ગુલશનનું કાળજી શેકીને ખવડાવ્યું કે તરત સાજી થઈ ગઈ! દાસીનાં જીવને પણ એ બનાવને લીધે જંપ વળ્યો.

*

*

*

*

એક વખત શાહબદો છત્રપલંગ પર પોઢ્યો હતો. તેને એક વિચિત્ર સ્વપ્ન આવ્યું. સ્વપ્નામાં તેણે એક અપ્સરા જોઈ. અપ્સરાએ તેને કમનસીબ ગુલશનની આખી કહાણી કહી સંભળાવી, અને કહ્યું કે તારી બનાવટી શાહબદીના ખંડમાં એક ખણે એ કાળજીમાંથી નીકળેલો એક નાનો મણકો પડી રહ્યો છે. એ મણકો શોધી કાઢી ગુલશનની કબરમાં જઈ તેની છાતીમાં મૂકી દે એટલે ગુલશન જીવતી થશે.

શાહબદો ઝબકીને જાગ્યો. તેણે પોતાની બનાવટી ખીખીના ખંડમાં તપાસ કરી પેલો મણકો શોધી કાઢ્યો. સ્વપ્નના ખરાપણાની હવે તેને ખાતરી થઈ.

તે મારતે ઘોડે આડુવાળાને ત્યાં ગયો. તેને લઈ કપ્પ-સ્તાનમાં જઈ ગુલશનનું શબ કઢાવ્યું. તેની છાતીમાં મણકો મૂક્યો. ગુલશન આગસ મરડીને જાણે હમણાં જ ઉઘમાંથી ઉઠતી હોય એમ બેઠી થઈ ગઈ.

ગુલશનનું સ્વર્ગની પરી જેવું પારવગરનું રૂપ જોઈને શાહબદો તો ખુશખુશ થઈ ગયો. ગુલશને બધી વાત માંડીને કહી.

શાહબદો ગુલશને લઈને પોતાના નગરમાં આવ્યો. તેની સાથે ભારે ધામધુમથી શાદી કરી.

પેલી દુષ્ટ દાસી અને તેની દીકરીનાં નાક કાન કાપી આવળે ગઈડે બેસાડી ગામ બહાર કાઢી મૂક્યાં.

(૧૭) બેરનકી ખાત કે'દું !

સૂરજ પર ચઢાઈ લઈ જનાર નેકનામદાર નવાબ અક્કલબાજખાંના પરાક્રમે તમે વાંચ્યાં હશે. આજે તેમના એક નવા પરાક્રમની કથા અત્રે રજૂ થાય છે.

શહેર બહારના ખેતરોમાં અક્કલબાજખાં એક ઢહાડો શિકાર કરવા ગયેલા. બેરડીના ઝાડપર બહુ સુંદર પાકાં બેર હતાં.

નવાબ સાહેબને બેર ખાવાનું મન થયું. તેમના હજીરીયા-ઓથી તેઓ અત્યારે બહુ દૂર હતા, કારણ ઘોડાપર તેઓ ખૂબ આગળ નીકળી આવેલા હતા. તેમણે એક યુક્તિ કરી. ઘોડાના પલાણ ઉપર આસ્તેથી ઉભા થયા, અને જ્યાં બેર તોડવા જાય છે ત્યાં ઘોડો આઘો ખસી ગયો.

ચીલડાની માફક નવાબ સાહેબ ઉંઘે માથે પડી ગયા. માથેથી ફેટો ધૂળમાં દૂર રગદોળાતો પડ્યો. જરાક પગ પછુ મોરચાયો. બહેણાંની બરણી જેવું શરીર લઈને તેઓ જેમ તેમ ઉઠ્યા. ઘોડાને બે ચાર ચોપડી કાઢી. ઝડપથી ફેટો માથે મૂકી દીધો.

આજીબાજી જોઈ લીધું કે પોતે આરીયાં થઈ ગયા એ કોઈએ જોયું તો નથી? ખાતરી થઈ કે કોઈએ જોયું નથી, એટલે ઘોડાપર પાછા જેમ તેમ કરીને ખેડા. થોડી વારે હજુરીયાઓ લેગા થઈ જતાં તે સાંજના શહેરમાં ગયા.

ખીજે દહાડે દરબાર ભરાયો ત્યારે નવાબ સાહેબ ડાહ્યા-ડમરા થઈને ગાદીએ ખીરાબ્યા. ગાનારી સ્ત્રીઓનાં ગાનતાન શરૂ થયાં. એક બાણીતી ગાનારી સ્ત્રીએ ગાવા માંડ્યું કે:—

“ ખેરનરી ખાત કે’દું !

ગાનારીના ગાનનો અર્થ એવો હતો કે ખેરન એટલે મારી વેરણ (દુશ્મન)ની વાત કહી દઉં છું.

પણ નવાબ સાહેબ આ લીટી સંભળતાં જ ચમક્યા. તેમણે માન્યું કે આ ગાનારી ગમે તેમ, પણ કાલની ખેરની વાત બાણી ગઈ છે. (ખેરન અથવા ખેર એટલે ખેર.)

આથી નવાબે ગભરાઈને ફજેતી ન થાય માટે એક મોટી કીમતી શાલ ગાનારીને બક્ષિસ કરી.

ગાનારી સમજી કે નવાબ સાહેબ મારી ગાવાની કળાથી ખુશ થયા છે, એટલે એણે તો તાનમાં આવીને લલકારી લલકારીને ગાયું કે,—

“ ખેરનકી ખાત કે’દું ! ”

નવાબના પેટમાં આ સાંભળીને ખૂબ તેલ રેડાયું. વાત જુપાવવા માટે મોતીની માળા, હીરાની વીંટી, સોનાનાં કડાં, મહોરોની થેલી, એમ અનેક ચીજો ગાનારીને બક્ષિસ આપી.

પણુ ગાનારી બાપડી ઉંધું સમજેલી, એટલે તે તો એનું એ જ ગાયન તાન દઇ દઇને ગાવા લાગી. એના મનમાં કે નવાબસાહેબ આ ગાન પર બહુ ખુશ થયા છે !

બહુ વાર થઇ એટલે પછી તો નવાબનો મિબજ હાથ ન રહ્યો. ખૂબ ગુસ્સે થઇને તે બોલ્યા, “આટલું આટલું આપ્યું તો પણ વાત કહી દઇશ ? બેર બાધાની વાત કહી દઇશ ને મારી ફજેતી કરીશ, એમ જ ને ? જા, કહી દે, કહી દે. જા, બેર બાવા જતાં ઘોડા પરથી પડી ગયો તે કહી દે, ને તારાથી થાય તે કરી લે !”

બાપડી ગાનારીનું મોં વીલું પડી ગયું. દરબારમાં મંલીરાઇનો દેખાવ છતાં છાનાંમાનાં હસવાના અવાજો સંભળાવા લાગ્યા. અછલલના બારદાન નવાબે હાથે કરી ભર દરબારે પોતાની ફજેતી કરી હતી !

(૧૮) મોતીની માળા

પોતાનો તેજો ઘોડો ઠેકાવતો ઠેકાવતો માનગઢનો ઠાકોર રણવીર દરિયાને કિનારેથી પાણીના રેલાની માફક ચાલ્યો જાય છે. સવારનો પહોર છે. હવા ખાવા દરિયા કાંઠે તે નીકળી પડ્યો છે. ભગવાન સૂર્યનારાયણ દૂર દૂર આકાશ ને પાણી એક બીજાને ભેટી રહ્યાં હતાં તેમાંથી નીકળવાની તૈયારી કરી રહ્યા હતા.

અચાનક એક વિચિત્ર આકૃતિ દરિયા કિનારે પાણીમાંથી બહાર આવતી જણાઈ.

તેનો વેશ વિચિત્ર હતો. તેના મોંપર દુઃખ ને સંતાપના શેરડા પડ્યા હતા. એ આકૃતિને પગ તો મળે જ નહિ. કમર સુધી રંભા કે તિલોત્તમાને પથુ લજવે એવા પાર વગરના રૂપવાળો દેહ, ને કમરની નીચે નાગાણીનું સ્વરૂપ.

ઠાકોર ચમક્યો. કોઈ ભૂત ડાકણ તો તેને ભરખી ખાવા આવેા વેશ ધરીને નથી આવી ? ઠાકોરે ઘોડે બેઠાં બેઠાં જ હાથમાંનો ભાલો ઉચક્યો. ત્રાડ મારતા અવાજે તેને પૂછ્યું, - “ખરૂં બોલ, તું કોણ છે ? નહિ તો હમણાં ને હમણાં જ ભાલો ભોંકી દઈશ.”

નાગકન્યા દયામણે અવાજે બહુ જ કરગરીને બોલી,
“ઓ અસ્વાર ! એમ કરીશ માં ! હું તને કશું દુઃખ નહિ
દઉં. હું ભૂત નથી, પ્રેત નથી, ડાકણ નથી, શાકણ નથી, વંતરી
નથી, ચુડેલ નથી; હું તો પાતાળના પ્રદેશમાં રહેનારી
નાગકન્યા છું.”

“વરુણદેવના દરબારમાં હું એક નાય કરનારી કન્યા હતી.
એક વાર મારાથી એક ગંભીર ભૂલ થઈ ગઈ. આથી વરુણદેવ
કેધે ભરાયા, ને મને પાતાળના પ્રદેશમાંથી દેશનિકાત્ર કરી છે.
મારો અત્યારે કયાંય આરો નથી. તું મને મારી નાખીશ નહિ.
ભગવાન તારૂં ભલું કરશે.”

ઠાકોર કહે,—“ એમ ? ત્યારે તો દેવી ! ચાલો મારા
નગરમાં. મારા રાજમહેલમાં એક ઉંડા પાણીથી ભરેલું રૂપાળું
તળાવ છે. તળાવને કાંઠે લીમડા, પીપળા, વડલા ને આંખાનાં
લીલાંછમ ઝાડનાં ઝુંડ છે. પંખીઓ આખો દહાડો કલબલ
કલબલ કરે છે. એ તળાવડીમાં તમે રહેજો. હું રોજ આવીને
તમને દૂધ પાઈ જઈશ. તમને ત્યાં કશી વાતની હરકત
નહિ આવવા દઉં.”

નાગકન્યા રાજી થઈ ઠાકોર સાથે તેના નગર માનગઢમાં ગઈ.

ઠાકોરનું નામ રણુવીર હતું. તેણે નાગકન્યાના રહેવાનો
બહુ ઉમદા બંદોબસ્ત કરી નાખ્યો.

નાગકન્યા તો પાતાળના પ્રદેશને વિસરી ગઈ, અને ત્યાં
સુખથી દહાડા કાઢવા લાગી.

રણવીરને શિકારનો ભારે શોખ હતો. એક વખતે શિકાર ખેલવાને તે ઘોર જંગલમાં ગયો. ત્યાં ભૂલો પડી જવાથી એકલો એકલો ખૂબ દૂર નીકળી ગયો.

નજીકમાં એક ગામ જણાતું હતું. ગામને કાંઠે રમણીય સરોવર હતું.

અપોરનો વખત, અને થાક પુષ્કળ લાગેલો, એટલે હાથ મ્હોં ધોઈ રણવીર તો ત્યાં સરોવરની પાળે આડને છાંયડે આટો પડ્યો.

એટલામાં એક બાલિકા સરોવરમાં પાણી ભરવા આવી. બેડું ભર્યું ને આનુબાનુ નજર કરી. બેડું ચડાવનાર કોઈ નહોતું.

તેની નજર રણવીરપર પડી. તે કહેવા લાગી,—"એ ભલા જવાન ! આટલું બેડું જરાક ચડાવશે ?"

રણવીરે ખુશીથી બેડું ચઢાવ્યું. પગથી માથા સુધી એ પાણીની ભરનારી ઉપર રણવીરની નજર પડતાં જ તે ગાંડા સરખો બની ગયો. એવાં પાર વગરનાં રૂપ, એ સરવરના આડ જેવી સુંદર સીધી કાયા, એ લભમણીના રોપા જેવું શરમથી ઝુકેલું મુખડું, એ ચંપકવર્ણી શરીરનો રંગ,—બસ—કોઈ ખરેખરી નવરાશની વખતે જ ખૂબ કાળજીથી ભગવાને એ દેવબાળા સમી પુતળીને ઘડી હોવી જોઈએ.

રણવીરે પૂછ્યું,—“બાઈ ! તમારું નામ ? ભર અપોરે પાણી શાને માટે ?”

શરમાતી શરમાતી, વસ્ત્રના છેડા સંકેરતી તે રૂપસુંદરી આંખોમાંથી અમૃત ઉછાળતી બોલી,--“મારું નામ મેના. હું આ ગામના એક ખેડુતની કન્યા છું. પાણીની ગોળી ઓચિંતી ઢળી ગઈ, તેથી ખરે ખપોરે અહીં ભરવા આવવું પડ્યું. તમે ભૂખ્યા દેખાઓ છો. પધારશો ? મારા બાપુ તમને મનમાન્યો આવકાર દેશે.”

રણવીરને તો એટલું જ બેઠવું હતું. તે તો ચાલ્યો મેનાની પાછળ.

એક સુંદર નાનકડા ઘર આગળ આવીને મેનાએ ખારણું ખખડાવ્યું. એક ઘરડા ખેડુને બાંધેલું ઉઘાડ્યું. રણવીરે પોતાની ઓળખાણ આપી. ખેડુત તો રાજી રાજી થઈ ગયો.

જાતનો રજપુત, અને માનગઢ જેવા મોટા નગરનો ઠાકોર પોતાનો મેમાન, એટલે પછી બાકી શું રહે ? તેનો હરખ તો માય નહિ. મેનાને તેણે તાબડતોબ સારામાં સારી રસોઈ તૈયાર કરવા કહ્યું. રૂપાનો હુકકો ભરી આપી ઓસરીમાં બીછાત બીછાવી રણવીરને બેસાડ્યો. ગામગપાટા ચાલવા માંડ્યા.

“બાપુ ! જમવાનું તૈયાર છે.” કલાકેક રહીને કોયલના જેવો ટહુકાર અંદરથી સંભળાયો.

રણવીર અને ખેડુત જમવા બેઠા. રણવીરે પોતાની આખી જીંદગીમાં રસોઈમાં આવી મીઠાશ કદી નહોતી આખી. ભાત ભાતનાં બત્રીસાં પકવાન અને કાંઈક સ્વાદદાર રસોઈઓ તે જમ્યો હતો, પણ આજની સાદી રસોઈમાં જે ચતુરાઈ ને મીઠાશ તેણે અનુભવી એ તો પહેલી જ વાર !

જમી ઉઠીને પરવારીને બેઠા ત્યારે રણવીર એકાંતમાં ખેડુતને કહે, —“ઠાકેર ! એક ચીજ આપશો ?”

ખેડુત—“આપવા જેવી હશે તો ખુશીથી.”

રણવીર—“તમારી દીકરીનો હાથ માગું છું.”

ખેડુત કહે, —“રહો ઠાકેર ! આલું પાર વગરનું રૂપ મોટા રાજના રાજમહેલમાં જ શોભે. તે તો કોઇ મોટા રાજની પટરાણી થશે. તમને તે ન આપી શકું.”

રણવીર બહુ કરગર્યો, પણ ખેડુત એકનો બે ન થયો.

આખરે તેણે રણવીરને ખરતો કરવાની એક યુક્તિ શોધી કાઢી. તે કહે, —“જે તમે કણુતરનાં ઇંડાં જેવા કદનાં મોટાં ખોડખાંપણુ વગરનાં સવાસો સાચાં મોતીની માળા મારી દીકરીને હાથબાંધમાં પહેરાવો તો હું એનું કન્યાદાન દઉં.”

રણવીર રામરામ કરી ઉઠીને ચાલતો થયો. ખેડુતે રાજના ઝવેરખાનામાં પણ ન હોય એવા કીમતી દાગીનાની માગણી કરી હતી. તે બિચારે એટલી કીમતી મોતીની માળા ક્યાંથી લાવે ?

રણવીર પોતાના નગરમાં પાછો તો પૂર્યો, પણ તેનું મન તો મેનાની પાસે જ રહી ગયું હતું. રણવીર મેનાનું ઘર છોડીને જતો રહ્યો, ત્યારે મેનાની આંખો પણ ભીંજાયલી હતી, એ રણવીર ભેઠ શક્યો હતો.

રણવીરે તો ખાવાપીવાનું તણ દીધું. તેને જરાકે ચેન ન પડે. સવા મણુ રૂની તળાઈવાળી સજ્જમાં પણ ઉંઘ તો આવે નહિ. એની દુર્દશાનો પાર ન રહ્યો.

સાંજના તે પોતાના મહેલમાંના તળાવને કાંઠે આવ્યો. નાગકન્યા કહે, — “કેમ ઠાકાર ! બે દિવસથી ન જણાયા ? હું ભૂખી મરું છું ને ?”

રણવીર, — “દેવી ! લાચાર છું. આજથી મેં અન્નપાણી તબ્બ્યાં છે. હું થોડાક દિવસમાં તો મરી જઈશ. તમારા માટે દૂધનો ખીંને બંદોબસ્ત કરી દઉં છું.”

નાગકન્યા, — “તમારા હાથે મેં દૂધ પીધું છે. હવે ખીંનેને હાથે ન પીઉં. ભલે થવાનું હોય તે થાય.”

નાગકન્યાની આંખમાંથી ડળક, ડળક, ડળક, આંસુ ગરવા લાગ્યાં.

પણ જ્યાં આંસુ ગરે ત્યાં તો એકેકું મોતી ! અને તે મોતી પણ જેવું તેવું નહિ ! ખાસ્તું કબુતરનાં ઇંડાં જેવું. બહુ જ પાણીદાર મોતી.

રણવીરે મોતી વીણી લીધાં. ખરાખર સો થયાં. ખીંને પચીસ ખૂટે. રણવીર કરગરીને નાગકન્યાને કહેવા લાગ્યો : “હજી થોડુંક રડો !”

નાગકન્યા કહે, — “એમ ન રડાય. એમ રડે મોતી ન ગરે. એ તો અંતરનાં ઉડાણુ ધોવાઈને આંસુ ગરે ત્યારે જ મોતી બને. પણ ફિકર નહિ. મને દરિયા કિનારે લઈ જાઓ.”

રણવીર ને નાગકન્યા દરિયા કિનારે ગયાં. દરિયો જોતાં જ નાગકન્યાને પોતાનું પાતાળનું વતન, પોતાનાં માબાપ, ભાઈભાંડું,

સગાંવહાલાં, સહીયરો, બધાં સાંભર્યાં. એની આંખમાંથી આંસુના ધોધ છુટ્યા.

પહેલાંથી પણ વધારે તેજદાર મોટાં મોટાં મોતીનો ત્યાં ઢગલો થઈ ગયો.

પચીસને બદલે પાંચસો મોતીનો ઢગલો વળેલો જોઈ રણવીર તો આલો જ બની ગયો. તે નાગકન્યાને પગે પડ્યો.

એ જ આરસામાં વરૂણદેવ ત્યાં પ્રગટ થયા તેમણે નાગકન્યાને આશીર્વાદ આપ્યો અને કહ્યું કે, તારા અપરાધની શિક્ષા માફ કરે છું. તું પાછી પાતાળલોકમાં ચાલ.

પછી રણવીરને નાગકન્યાની સારી સંભાળ લેવા બદલ એક હીરા મોતી ને ઝવેરાતથી ભરેલી સોનાની પેટી આપી વરૂણદેવ અને નાગકન્યા પાણીમાં પેસી પાતાળમાં આવ્યાં ગયાં.

રણવીરે મેનાના બાપની સરત પાળી. તેની ખાતરી કરી આપી કે તમારી દીકરીને હીરામોતીથી મઢીએ તો પણ ન ખૂટે એટલું ધન મારી પાસે છે. ખેડુત ખુશી થયો. મેના પણ ખુશી થઈ એ કાંઈ કહેવું પડે ?

રણવીર અને મેનાનાં લગ્ન થયાં. સોનામાં સુગંધ ભળી.

(૧૯) બઘડમશા બન્યા !

બઘડમશા તેમના ગામના શખાલા સર્ઈ (દરજી)ને ત્યાં અઢી વાર જગન્નાથીનું કપડું લઈ અંગરખો શીવડાવવા ગયા.

દરજીએ કપડું જોયું અને કહ્યું કે વાડ, અંગરખો સારો શીવી દઈશ.

બઘડમશા શેઠ બહુ લોભી હતા. તેમણે પૂછ્યું: “ભલા શખાલાઈ! આ કપડામાંથી આપણે છે તે-એ-એ, બે અંગરખાં જરણ કાળજી કરીને કરો તો ન થાય?”

દરજી જરા મગજનો ફાટેલો હતો. તેણે જવાબ આપ્યો: “થાય; ન કેમ થાય?”

બઘડમશાને હવે પૂછવું પડે? તેમણે કહ્યું, “ત્યારે ત્રણ થાય ખરાં?”

દરજીએ હા પાડી !

ચાર થઈ શકે કે કેમ? એમ બઘડમશાએ પૂછ્યું, ત્યારે દરજીએ તેની પણ હા પાડી !

લોભને કાંઈ થોભ છે ? બઘડમશાએ કહ્યું, “ પાંચ શીવી આપો ત્યારે ખરા શખા મેરાઈ કહેવાઓ.”

દરજી કહે: “ ભલે તેમ કરીશું.”

બઘડમશાના લોભને હજી આરો નહોતો. તેમણે પૂછ્યું, “બસ હવે છેલ્લી જ વાર કહો કે છ અંગરખાં આ અઢી વાર કપડામાંથી થશે કે કેમ ?”

દરજી કહે, “હા થશે !!”

બઘડમશા રાજી રાજી થઈ ગયા. અંગરખા દીઠ ખાર ખાર આના શીલાઈ નક્કી કરી મલકાતા મલકાતા ઘેર ગયા.

બઘડમશા આઠમે દહાડે મેરાઈને ત્યાં અંગરખાં લેવા ગયા. મેરાઈએ શીલાઈના પૈસા લીધા. પોટલી કાઢી અંદરથી છ અંગરખાં કાઢ્યાં.

અંગરખાં જોઈને બઘડમશાનું તો કાળજીનું જ ફાટી ગયું. તે એકદમ ગુસ્સે થઈને બોલ્યા, “મેરાઈ ! આ શું મશકરી કરો છો ? આ અંગરખાં તો મારા ગગાને પણ ન આવે ! ઢીંગલીને રમવાનાં આવડાં નાનાં અંગરખાં શું હું કદી પહેરી શકું ખરો ? આ શું રોજી વાળ્યો ? માફ કરડું તથા શીલાઈના પૈસા પાછા આપો.”

દરજી બોલ્યો, “ શેઠ, અઢી વાર કપડામાં છ અંગરખાં તમારા બાપદાદાએ પણ કદી પહેરેલાં ખરાં ? તમને માંગતાં શરમ ન આવી ? તમે લોભમાં છ અંગરખાં અઢી વાર કપડામાં માગ્યાં, અને શીલાઈ એકને બદલે પોણા રૂપિયો નક્કી કરી-

તમે એમ ક્યાં ઠરાવ કર્યો હતો કે અઢી વાર કપડાનાં છ અંગરખાં મારે તમારા જ માપનાં સીવી આપવાં ? હવે મુંગા મુંગા અહીંથી ચાલ્યા જાઓ. અને જો ડાહ્યા હો તો કદી આવો ખોટો લોભ કરશો માં, આટલેથી જ શિખામણુ લો તો સાફ છે.”

બધડમશા દરજીને મનમાં સ્વસ્તિ વાચન સંભળાવતા છ અંગરખાં લઈને વિદાય થયા ! અઢી વાર કપડાને દોઢ રૂપીયો તથા શીલાઈના સાડાચાર રૂપીયા મળી કુલ રૂપીયા છ નું પાણી થયું તેની બળતરામાં તેમણે પરબુસણમાં અપવાસ કરી અનાજ બચાવીને રકમ વાળી નાખી.

બુદ્ધિ કોઈના બાપની છે ?

(૨૦) વાઘમામા

એક હતી જેઠાણી અને એક હતી દેરાણી. જેઠાણી એટલે સાક્ષાત ચંડીમાતાનો અવતાર ! દેદાર જુઓ તો સીસ-મની આંકણી જેવા. મિનન જુઓ તો જાણે વકરેલો વાઘ ! મોં જુઓ તો જાણે ધુખરાયલું છાણું ! વાતચીત કરે તો જાણે સાપના સીસકારા ! અદેખાઈ, વેર, ઝેર, લુચ્ચાઈ, કપટ ને ખટપટની પૂરેપૂરી પૂતળી એટલે જેઠાણી.

અને દેરાણી ? દેરાણી ગરીબ ગાય જેવા સ્વભાવવાળી-સુશીલ, સભ્ય, વિવેકી ને માયાળુ. રૂપ રૂપનો કટકો !

અને એવી રૂપાળી, સુશીલ, શાંત ને રાંક સ્વભાવની દેરાણી ઉપર જેઠાણી જીલમ કરે એમાં નવાઈ શી ?

જેઠાણી ઘડી વાર પણ દેરાણીને જંપવા ન દે. દેવાય એટલું દુઃખ દે. કરાવાય એટલું વહીતરું કરાવે. લાગ આવે તો દિયરજીની આગળ ઉધુંચતું સમજાવી માર પણ ખવડાવે ! જિજ્ઞાસી દેરાણીના ત્રાસનો સુમાર નહોતો.

એટલામાં ભગવાનનું કરવું એવું કે તેના વરને પરદેશ ચાકરી કરવાનું થયું.

તે પરદેશ ગયો એટલે તો બિચારી જીવાન બાઈ પૂરેપૂરી જેઠાણીના કબજામાં આવી ગઈ.

જમદગત સરખી જેઠાણી હવે જીલમ કરવામાં શાની બાકી રાખે ? બિચારીને પેટ પુરતું ખાવા ન આપે, પીવા પાણી ન આપે, જંપીને ઉંઘવા ન દે, અને દિવસ રાત આખા ઘરના ગદ્દાવહીતરાનો બધો ઢસરડો ગરીબ દેરાણીના જ માથે. એ ઉપરાંત રોજ જેઠાણીના હાથનો મહાપ્રસાદ (!) વાંસામાં મળે એ તો વધારામાં જ !

આવું દુઃખ કયાં સુધી સહન થાય ? ગરીબ દેરાણી આખરે કંટાળી. એક દિવસ સાંજને છેડે ગામની ભાગોળે કુવે પાણી ભરવા ગઈ. ત્યાં ઠોકર વાગી ને માટીનું બેડું પુટી ગયું. એનું પરિણામ જેઠાણીની આગળ શું આવશે એની તેને સારી રીતે ખબર હતી.

આટલો આટલો જીલમ વેડીને જીવું, એ જીવતરમાં શી મજા ? એના કરતાં વનનાં જનાવરોનો વસવાટ સારો. જેઠાણી કરતાં તો વનની વાઘણ પણ એછી ઘાતકી હશે એમ દેરાણીની ખાતરી હતી.

તે બિચારી ગામમાં જવાને બદલે સીધી ગામ બહાર ચાલી. ખૂબ દૂર નદીને કાંઠે કાંઠે જંગલમાં આગળ ગઈ. ઘોર અંધારું થઈ ગયું. આખરે થાકી ત્યારે નદી કાંઠે બેઠી.

થોડીક વાર થઇ એટલામાં તો ધુરરરરર ! ! ! કરતો અવાજ સંભળાયો. એક વિકરાળ વાઘ નદીકિનારે પાણી પીવા આવ્યો હતો.

તે જહીને નાસી ગઇ એમ તમે ધારો છો ? ખોટી વાત છે. તે તો મરવાને જ આવી હતી. જરાકે ગભરાયા વગર તે બોલી-“વાઘમામા ! ! એ વાઘમામા ! મારે મરી જવું છે. મને ખાઇ જાઓ.”

વાઘ ચમક્યો. આ ખાઇ પણ જખરી ! મને વાઘમામા કહે છે, ને પાછી ખાઇ જવાનું કહે છે ! માણસ તો મને દેખે ત્યાંથી ભાગે, અને આ રાંક દુખિયારી છોકરી તો ખુશીથી મને મામા કહીને મારી નાખવા કહે છે ! એ કેમ અને ? એ તો મારી ભાણેજ થઇ ! એને કેમ મરાય ?

વાઘમામા કહે,-“ના રે બહેન, હું તને નહિ મારું. ખમ્મા મારી ભાણીને !”

દેરાણી કહે,-“ પણ મારે તો મરી જ જવું છે. મને એટલું બધું દુઃખ પડે છે કે મારાથી સહ્યું જતું નથી.”

અને એમ કહી તેણે રડવા માંડ્યું. ડુસકે ડુસકાં ખાઇને રડતી બાળાને જોઇને વાઘનું હૈયું વલોવાઇ ગયું. અરેરે ! આ બિચારીને આટલું દુઃખ ! આ માણસ કરતાં તો અમે જંગલી પશુ વધારે મુખી ! ખેર; આ છોકરીનો કાંઇ પણ બંદોબસ્ત કરવો પડશે.

વાઘ કહે-“બહેન ! તું મારે ઘેર આવીશ ?”

દેરાણી કહે,—"હા; તમારે ત્યાં વાઘણુમામીને ઘરકામમાં મદદ કરીશ, ને તમારાં છોકરાંઓને મારાં લાઇ બહેન ગણી ઉછેરીશ."

વાઘે વિચાર્યું કે આ તો લાખ રૂપિયાની વાત. તે કહે,—"પણ બહેન ! તને અમારે ત્યાં ગમશે ? અમારાથી તો તમે બહુ ખીડો. જો, માફ મેં કેવું છે ?"

દેરાણી કહે,—"મામા, તમારું મેં તો જાણે પુનમનો ચાંદો ! મને તો બહુ ગમે છે !"

ખુશામત તો ખુદાને પણ ખ્યારી છે ! વાઘમામા તો ખુશી ખુશી થઈ ગયા.

ફરી પૂછ્યું,—"મારી પૂંછડી કેવી છે ?"

દેરાણી કહે,—"રૂપાળી. મળની ગુચ્છવાળી, ને બધાને બહુ ગમે એવી."

વાઘમામા તો સાતમે આસમાને ચડી ગયા ! ફરી પૂછ્યું,—"પણ મારા મેંમાંથી વાસ કેવી આવે છે ? તે તને ગમશે ?"

દેરાણી કહે,—"હા; કેમ નહિ ? સુખડના ઘસેલા ચંદન જેવી મીઠી વાસ કેમ ન ગમે ?"

વાઘમામાની ખુશાલીનો પાર રહ્યો નહિ. તે કહે,—"ચાલ બહેન, બેસી જ મારી પીઠ પર. હમણાં જ તને મારે ઘેર લઇ જાઉં."

ખાઇ વાઘની પીઠ ઉપર બેઠી. વાઘ તેને પોતાની બોડમાં લઇ ગયો.

દેરાણીનું નામ હતું સલુણા. વાઘની બોડમાં તેને રહેવાનું એવું ગમી ગયું કે તે પોતાનું બધું દુઃખ ને સંતાપ બૂલી ગઈ.

વાઘનાં નાનાં બચ્ચાં સાથે રોજ ખેલવાનું. તેમને ઉંઘાડવાનાં ને હાલરડાં ગાવાનાં. ઉઘી જાય ત્યારે બહાર જઈને જ્યાં મરજી પડે ત્યાં હરવા ફરવાનું. વનમાં કંદમૂળ ને ફળ ખાવાનાં. મીઠા ઝરાનાં પાણી પીવાનાં. પછી શું બાકી રહે ?

વાઘની ભાણેજ એટલે આખા જંગલમાં ગમે ત્યાં જવાની તેને ખીક તો હોય જ શાની ? વાઘ, વાઘણ, અને તેમનાં બચ્ચાંને તો આ રાંક અને ભલી સલુણા જીવથી પણ વધુ વહાલી થઈ પડી હતી.

કોઈ કોઈ વાર સલુણાને મીઠાઈ ખાવાનું મન થાય તો તે પણ મળે. વાઘમામા જાય જંગલની બહાર, અને કોઈની જાન જતી આવતી હોય તેને લૂંટી લઈ ખરફી, પેંડા, સેવો, ગાંઠીયા, ભજ્યાં, પુરીઓ, માલપુડા, શીરો, કોપરાપાક, ચેવડો, ઘારી, વગેરે જે સપાટામાં આવે તે ઉચકી લાવે.

આમ સલુણાને જંગલમાં વાઘની બોડમાં રહે ત્રણ વરસ વીતી ગયાં. એક દિવસ મળસૂકા અગાઉ સલુણા ઝંખકીને જાગી. એની આંખમાંથી આંસુ સરવા લાગ્યાં.

વાઘણ જાગતી જ હતી. તે સલુણાને કહે,—"દીકરી, શું કરવા રહે છે ? તને શું બેઠએ છે ?"

સલુણા કહે,—"મને આજે એક વિચિત્ર સ્વપ્ન આવ્યું. મારા પતિનો મને મેળાપ થયો. તેમણે મારી સાથે ચલાવેલી ચાલ માટે માફી માગી, અને અમે હળીમળીને

અમારા ગામમાં એક નવું ઘર બંધાવીને બુદ્ધાં રહ્યાં. હાય ! મારા નસીબમાં એ દિવસ કયાથી.”

એમ કહી સલુણા જોરથી રડવા લાગી. વાઘણ તેને દિલાસો દેવા લાગી, અને કહ્યું કે, પ્રભુ કરશે તો તારૂં સ્વપ્નું ખરૂં પડશે. દીકરી ! પાછલી રાતનું સ્વપ્નું સાચું પડયા વગર ન રહે.

સલુણા અને વાઘણ આમ વાતચીત કરી રહ્યાં હતાં, એટલામાં જ શિકારે ગયેલો વાઘ મેઠાંમાં એક માણસને ઘાલીને લઈ આવ્યો.

વાઘનું મેઠું બહુ જખરૂં હોય છે. વાઘ બનતાં સુધી પોતાના શિકારને પકડે ત્યાં જ મારી ન નાંખતાં તેને જીવતો પકડીને પોતાને મનગમતા સ્થળે લઈ જઈ, તેને થોડીક વાર આમ તેમ રમાડી, પછી ફાડી ખાય છે. એ નિયમ મુજબ ધીમે ધીમે લહેરથી શિકારને ફાડી ખાવા તે તેને અહીં લઈ આવ્યો હતો.

સલુણા બહાર આવી. જુએ છે તો એક જુવાન પ્રાદ્મણ લગભગ ખેલાન અવસ્થામાં વાઘના મેઠાં આગળ પડ્યો છે.

સલુણાએ નીચા વળી સવારના ઝઝકળામાં ધારીને એ આદમીને જોયો. જોતાં જ તેનાથી ચીસ પડાઈ ગઈ. વાઘને તે કરગરીને કહેવા લાગી, “આને ન મારશો. એ તો મારા વર થાય !”

વાઘણ કુદકો મારીને બહાર આવી. સલુણાનું સ્વપ્નું આટલું જલદી ખરૂં પડ્યું જાણીને તે તો ખબ ખુશી થઈ ગઈ. તેણે વાઘને આદો ખસેડ્યો. અંદરથી વાઘ પાણી લઈ આવ્યો. સલુણાએ પાણી છાંટી પોતાના પતિને ભાનમાં આપ્યો. તેણે પણ સલુણાને ઝોળખી.

વાઘ અને વાઘણ શિકાર કરવા જઈએ છીએ એમ કહી જંગલમાં જતાં રહ્યાં. સલુણા અને તેનો પતિ લાંબે વખતે મળ્યાં. બન્નેની આંખમાંથી હરખનાં આંસુ રેલાયાં.

સલુણાના પતિએ ખુલાસો કર્યો કે: “હું આ ત્રણ વર્ષ જંગલનાર દેશમાં જઈ ત્યાંથી પુષ્કળ માલમતા અને ધન એકઠું કરી લાવ્યો હતો. અંદરે ઉતરી આપણા ગામના શેઠ ઉપર રૂપીઆ પચીસ હજારની હુંડી લખાવી લાવ્યો છું કે માર્ગમાં ચોર લૂટારૂઓનો ભય ન રહે. રસ્તામાં વાઘના સપાટામાં સપડાયો તે અહીં આવ્યો, ત્યાં તું મળી.”

સલુણાએ પણ પોતાની વીતક વાત કહી સંભળાવી. મન-ગમતાં ક્ષણપ્રલવતી સલુણાએ પોતાના પતિને જમાડ્યો. આજ તેના આનંદનો પાર નહોતો.

અપોરે વાઘ ને વાઘણ આવ્યાં. સલુણા વાઘ અને વાઘણને પગે પડી. પોતાને ઘેર જવા દેવાની રજા માગી.

બન્નેમાંથી કોઈ બોલતું નથી. વાઘણની આંખમાંથી શોકનાં આંસુ સરે છે. વાઘ દુખ અને નિરાશાથી પૂંછડી પટકે છે. વાઘનાં નાનાં બચ્ચાં સલુણાના અંગે વીંટાઇ વળી ભેરથી રડી રડીને તેને ન જવા સમજાવી રહ્યાં છે !

પશુઓનો આ પ્રેમ ભેઠ સલુણાનું હૈયું ભરાઈ આવ્યું છે. તેનાથી બોલી શકાતું નથી. તેનો પતિ પણ લીની આંખે આ દેખાવ ભેતો એક ખુણામાં ઉભો છે.

આખરે થોડી વાર રહી વાઘણુ બોલી, “ બહેન ! હાલ તું અને તારો વર, બન્ને અહીં ખુશીથી રહો. તું મારે ઘેરથી સાસરે જાય, અને તને કરીયાવર કર્યા વગર મારાથી કેમ મોકલાય ? આજનો દિવસ રહી જા. કાલે સવારે તને અને તારા વરને વળાવીશું.”

સહુણા અને તેનો ધણી ત્યાં રહ્યાં.

વાઘ અને વાઘણે આપસઆપમાં મસલત કરી. વાઘ ગયો બંદર ઉપર આવેલા મોટા નગરમાં. ત્યાં તેણે ઝવેરીની દુકાન ઉપર હુમલો કર્યો. બધાં માણસો ખીકનાં માર્યા નાસી ગયાં. વાઘજીભાઈએ કબાટ તોડી નાખી અંદરથી હીરા મોતી ને સોનાના કીમતી દાગીના મોઢામાં લઈ લીધા, અને આવ્યા પોતાની બોડમાં !

ખીજી બાજુ વાઘણુ ગઈ એક શહેરની નજીક. ત્યાંના રાજાનો એક મહેલ શહેર બહાર હતો. ત્યાં રાજા હાલ રાણી સાથે રહેવા આવ્યો હતો. રાણીના જનાનખાનામાં વાઘણુ ઘુસી, અને કીમતી હીરાગળ વસ્ત્રો, કીનખાખના કમખા, ભરગચ્છીના સાળુ, અંબરની ઓઢણીઓ, સોના રૂપાની નકસીદાર મોજડીઓ, વગેરે ઉપર સારી રીતે તરાપ મારી મ્હોંમાં લઈને નાસી આવી.

ખીજે દિવસે વાઘણે સહુણાને હીર પહેરાવ્યાં, ચીર પહેરાવ્યાં, જર ઝવેરાતના દાગીના પહેરાવ્યા, અને બાકીની ચીજોની પોટલી બાંધી તેના વરને આપી.

વાઘણુની આંખમાંથી શ્રાવણુ ભાદરવો વરસી રહ્યો. તે બોલી, “ દીકરી ! હું તો તને કેમ કરીને કહું કે જા ? તારા વગર અમને જરાકે ગમવાનું નથી. પણ બેટા ! તું તેદ

સાસરે જ શોભે. એટલે સુખેથી તારા ધણી સાથે જ, ને મળ કર. બહેન, વિદાય થાઓ. હુધે નહાઓ, ને પુત્રે ઠરો. જ્યારે પણ કામ પડે ત્યારે અહીં ચાલી આવજો.”

સલુણા પતિની સાથે બધાંની વિદાય લઈ પોતાને ગામ આવી. બન્ને જણાં ગામમાં જુદું ઘર લઈ બાદશાહી ઠાઠથી રહેવા લાગ્યાં. હવે જેઠાણી સલુણાને પજવી શકે એમ નહોતી.

એમ કરતાં બે વરસ વીતી ગયાં.

સલુણા એક દિવસ હીચોળાખાટ ઉપર બેઠી બેઠી પોતાના નાના પુત્રને રમાડતી હતી, ત્યાં તેની જેઠાણી આવી. સલુણા સ્વભાવની ભોળી હતી. તેણે જેઠાણીને હરખભેર આવકાર આપ્યો.

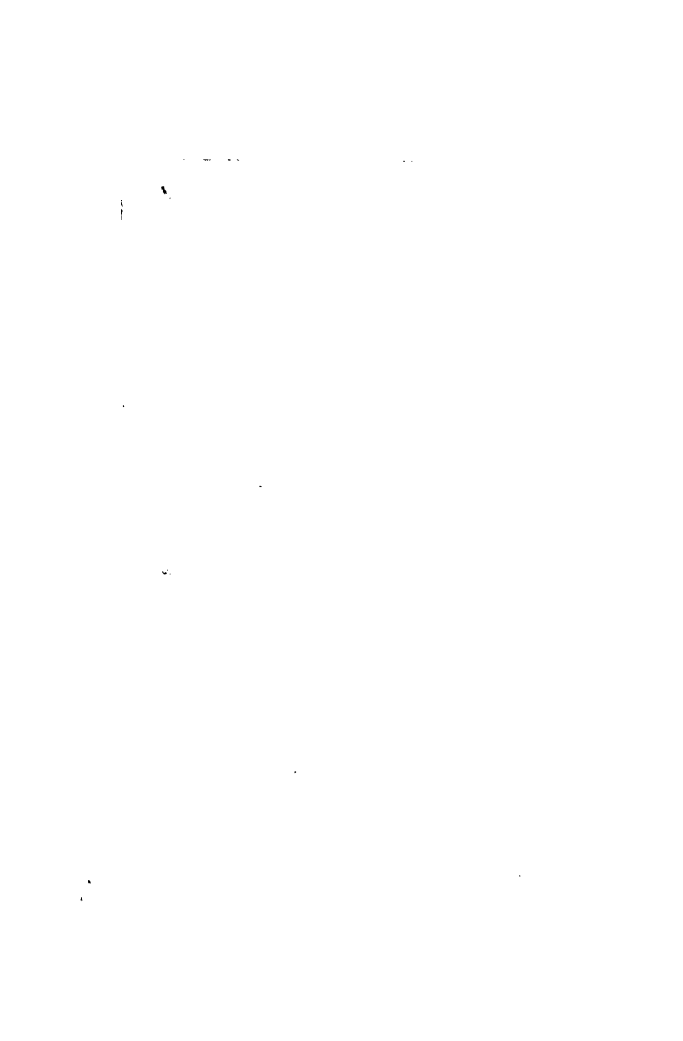
પણ જેઠાણીના પેટમાં તો આડાં ને ઉભાં આવતાં હતાં. દેરાણીનો વૈભવ, તેની સુખ સાહેબી, અને વળી રાજના કુંવર જેવો તેનો રૂપાળો છોકરો, એ બધું જોઈને જેઠાણી મનમાં ને મનમાં સળગી જતી હતી.

તે કહે—“બહેન સલુણા! જંગલમાં તું ક્યાં રહી હતી?”

સલુણાએ વાઘ મામાએ તેની કેવી બરદાસ લીધી હતી તે વાત કહી બતાવી.

જેઠાણીએ મનમાં નકકી કર્યું કે હું પણ વાઘમામાને ત્યાં થોડા દહાડા રહી આવું. પછી થોડીક આડી અવળી વાતો કરીને તે પોતાને ઘેર ગઈ.

સાંજે જેઠાણી જંગલમાં નદીકિનારે ગઈ. બિચારાં દેડકાં આમતેમ રમતાં હતાં તેને પથરા મારવા લાગી. એટલામાં પેલો જ વાઘ પાણી પીવા આવ્યો.

હવે વાઘનો ક્રોધ કબજામાં ન રહ્યો. તેણે ભયંકર કીકીયારી કરી.

—પાન ૧૧૧

(વાઘમામા)

જેઠાણી કહે,—"ઓ વાઘમામા ! મને તમારે ઘેર લઈ જાઓ. મારે તમારે ત્યાં આવવું છે."

વાઘે વિચાર્યું, "આ બાઈ પણ ખરી ! લાવ એનું પારખું તો જોઈએ."

તેણે પૂછ્યું,—"કહે બાઈ, માફ મેં કેવું છે ?"

જેઠાણી,—"તમાફ મેં ? વળી ખીબું કેવું ? મોટામાં મોટી ખીલાડીના મેંથી પણ મોટું. જોતાં જ છળી મરીએ એવું !"

વાઘ ધુરકીને બોલ્યો,—"એમ કે ? અને મારી પૂંછડી કેવી છે ?"

જેઠાણી—"તમારી પૂંછડી વાંદરાની પૂંછડીથી જરાક વધુ મજબૂત ને જડી છે, એટલું. બાકી ખીલ તો કેવીક હોય ?"

વાંઘે દાંત લીસ્યા. આથી વધુ અપમાન શું હોય ? તે જેમ તેમ પોતાનો ગુસ્સો દબાવીને બોલ્યો,—"અને મારા મોઢાની વાસ કેવી છે ?"

જેઠાણી હીહીહી કરીને હસી પડી અને બોલી,—"તમારી વાસ ? બાપ રે ! એવી ગંધ મારે કે મેંએ લુગડું જ દેવું પડે ! અમારામાં કેઈ બહુ જ ગંદું ને દુર્ગંધ મારતું માણસ હોય તો અમે કહીએ કે વાઘના મેં જેવી વાસ આવે છે !"

હવે વાઘનો કોષ કબજામાં ન રહ્યો. તેણે ભયંકર કીકીયારી કરી. જેઠાણી ઉપર ધસ્યો. એનાં નાક અને કાન ફરડી બાધાં. ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

સલુણાનો વાદ કરવા જતાં પોતાની જાલના ઝેરને લીધે જેઠાણી નાક કાન વગરની થઈ.

(૨૧) સૌ સૌની ધૂનમાં !

એક ગામડાને પાદરે સવારના મળસકે ગામ લોકનું પંચ કાઢક ગામને લગતી બાબત વિષે વિચાર કરવાને મળ્યું હતું. ઘણાખરા લોક આવી ગયા હતા, ને હજુ કેટલાક આવવાના બાકી હતા.

એટલામાં એક કુકડો નજીકની જગ્યામાં કુઉ કુઉઉઉઉઉ ઉઉઉઉઉ કુઉઉઉઉઉઉઉઉઉઉ ! એમ બોલ્યો.

એનું બોલવું સાંભળી પ્રાણશંકર પંડિત નામના એક બ્રાહ્મણ, જેઓ સવારના પહોરમાં મોડા ઉઠવાને લીધે ન્હાયાઘોયા વગર પાઘડી પહેરી કપાળે ભસ્મનો લપાટો લગાવી ઉઘાડે અંગે એસ ચઢાવી ઘુંટણપુર ધોતીયાના “પુલ ડ્રેસ”માં ત્યાં બેઠા હતા, તેમણે પોતાની અછલ બાલી કરી: “આ કુકડાના બોલવામાં જે છે તે, કેવો ગૂઢાર્થ રહેલો છે. બંધો ! એ પોતાની ભાષામાં કેવું સરસ વદે છે કે:—

“સીતારામ કે દશરથ !”

કુકડેકુક, એનો આમ અર્થ થયો જોઈ, એક મિયાભાઈ ત્યાં બેઠા હતા; તે બોલી ઉઠ્યા,—“અરે તુમ બિ કયા ચાર ખરાનસંકરભાઈ, વો મરઘા તો ઐસા બોલતા હૈ કિ:—

“અદલા તેરી કુદરત”

આ બન્નેની હકીકત સાંભળી એક સાવકશા નામના સોડા-વોટરની બાટલીના વેપારીથી ચૂપ ન રહેવાયું. તે પાટલુન પર મહામહેનતે ચપસીને પલાંઠો વાળતા બોલવા લાગ્યા,—“ સુ તમે લોક ખોતું ખોતું બોલોચ ! એ આય કૂકરો તો એમ કહેચ કે:—

“સોરા લેમન કે સરખટ !”

સાવકશા શેઠની આ વાત સાંભળી ગામનો સુથાર માધો મીસ્ત્રી કેમ ચૂપ રહે ? ખાદીની બાંડી ખંડી પહેરેલા હાથે કપાળ લૂછતાં લૂછતાં તે બોલ્યો, “ અમ શાવકશા શેઠ ! એ અમે તો ગોંમડામાં વરહાં થયાં રહીએ તે જનાવરાંની બોલી હારી રીતે બોળીએ. એ તો એમ બોલે સે, કે:—

“ ફેણી ફરસી કે કરવત !”

હવે જ્યારે માધો મીસ્ત્રી બોલે ત્યારે કાંથડલાઈ કાઢીયો છાનો રહે જ કેમ ? તેણે બહુયું કે હવે આપણને પણ બોલવાનો વખત આવી લાગ્યો છે. તે બોલી ઉઠ્યો, “ના, ના. કુકડો તો એમ કહે છે કે:—

“ખ્યાજ મીરચી કે અદરત !”

આ પ્રમાણે વાત સુથાર ને કાઢીયા પર આવી ગઈ હતી, ત્યાં યશવંતલાલ ચાંપલા નામના પોતાને એક મહાન લેખક, ટીકાકાર, ને વિદ્વાનમાં સમજનાર લેખકથી ચૂપ ન રહેવાયું. તે બોલી ઉઠ્યા;—“અધુના તો આપણા ભાષાસાહિત્યમાં જે અરાજકતાનું

સામ્રાજ્ય વ્યાપી રહ્યું છે તેથી આપણી સર્વ ઉચ્ચ ભાવનાઓનો વિચ્છેદ થઈ ગયો છે. વસ્તુતઃ તો આ પ્રભાતનો તપસ્વી કુકકુ-ટાધિપતિ એમ કવિ રહ્યો છે કે:—

“ખોલો શું છે સરસ ? નવચેતન કે ગુજરાત !”

હવે જ્યાં સાક્ષરના શિરોમણી ઝળક્યા, ત્યાં કવિ નાથાલાલ-ભાઈ કાંઈ ખોલ્યા વગર રહે ? તેમણે હાંકવા માંડ્યું: શું વદો છો. ત્હમે સાક્ષર ! ક્યહાંક ફૂકડો તે હેમ ખોલતો હશે ? એ કહુકડો તો ખોલે છે હેમ, કે:—

“જીઓ ખેલો પરવત !”

આ બધી ફેંકાફેંકીથી જેનું માથું પાકી આવ્યું હતું એવા વિકૃલનાથજી મંદિરના મુખ્યાજી શંકરરામ સમાધાની તમામ મંડળીને “જે શ્રી કૃષ્ણ” કરતા ખોલ્યા કે-હે હરિજનો ! આ ફૂકડો ખરી રીતે તો એમ ખોલે છે કે—

“છોડો બધી ખટપટ !”

હજી વળી કેઈ નવો ભમરડો ધુમાવત, પણ એટલામાં ભગલો હજમ, ગામના મુખી લખાભાઈ પટેલનો મોટી નળીવાળો ચાંદીનો હુકકો લઈને આવ્યો અને પાછળ મુખી પણ આવ્યા, એટલે આ વાત વિસારે પડી; ને બાપલા રામરામ ! રામરામ ભા ! જય સ્વામીનારાયણ ભાઈ ! જે શ્રીકૃષ્ણ પટેલ ! હોલ્લો સાહેબજી, મિ. લખાભાઈ પટેલ ! મહાશય વંદેમાતરમ ! એમ અનેક જાતના અવાજો થઈ રહ્યા.

(૨૨) ઘાતકી ગમ્મત

અંસરીની ઉમ્મર છ સાત વર્ષથી મોટી નહોતી. એના જેવી ભલી, આનંદી ને હસમુખી બાળાઓ બહુ થોડી જ હશે. પણ દેખાદેખી કે બીજાં કારણોસર અંસરીનામાં એક અપલક્ષણ એ દાખલ થઈ ગયેલું હતું, કે પોતાની રમતગમતને માટે બીજાંઓને કેટલું ને કેવું સંકટ પડે છે, તેનો વિચાર કરવાની તે કદી દરકાર નહોતી કરતી.

પોતાનો ખારથી તેર મહિનાનો ભાઈ ખોળામાં રમાડવા અંસરી લે ત્યારે તેને ગેલ કરતાં જોરથી દબાવે, ને તેને એટલો દાબે કે બાળક ચીસેચીસ પાડે, પણ અંસરીને ખબર ન પડે.

વળી મોજમાં આવે તો અંસરી પોતાની ત્રણ-ચાર વર્ષની નાની બેન સરચુને પકડી તેને એવી તો વીંઝીને પુદડી ખવરાવે, કે બિચારી સરચુ ચીસેચીસ મારે. કેટલીક વાર બા આવી સરચુને છોડાવે. ખૂબ રમત કરતાં બન્ને જણને ચકરી આવે ને થળથળ લાઇને પડી જાય, તથા હાડકાં પાંસળાં શેકાઈ જાય ત્યારે જ બિચારી સરચુનો છુટકો થાય.

અંસરી બીજાં છોકરાંને લઇને હીંચકે બેસે તો એવડા મોટા હીંચકા ખાય કે કોઈને પણ બીક લાગ્યા વગર ન રહે, બીજાં છોકરાં કારમી ચીસો પાડે.

વળી જનાવરો જોડેની બંસરીની ધીંગામસ્તીની તો વાત જ નહિ કરવાની. ગાય 'ગવાનેક' (ગવાજ) ખાવા આવે ત્યારે તેનાં શીંગડાં પકડીને તેને નીચી નમાવે. દીવાળીના દહાડા હોય ત્યારે બિયારાં નાનાં નાનાં કુતરાંની પૂંછડી સાથે ફટાકડા ટીંગાડી તે સળગાવે, ને જ્યારે તે મુંગું પ્રાણી કારમી ચીસો પાડતું ત્રાસીને આમ તેમ દોડે ત્યારે બંસરીના આનંદની સીમા ન રહે !

કુતરી વીચાય એટલે બચ્ચાંની કમબખ્તી બેઠેલી સમજવી. બંસરી બચ્ચાંને હાથમાં લે, રમાડે, ખોળામાં બેસાડે, ને પછી ખૂબ તાનમાં આવે ત્યારે બિયારાં બચ્ચાંને અદ્ધર હવામાં દડાની માફક ઉછાળીને ઝીલે ! એમ કરતાં વારંવાર બચ્ચું જમીનપર પછડાય ને ઉંચે હવામાં અકળાય. પણ બંસરીને તેનો હિસાબ જ નહિ. તે તો ઉભી ઉભી હુસ્ત્યા જ કરવાની ને ગમ્મત મેળવવાની. કુરકુરીયાંને હવામાં પુટબોલ (પગ દડા) ની માફક ઉછળતું જોઈને બંસરી ઉલટી વધારે ખુશી થાય !

બિલાડીનાં બચ્ચાંના પણ આવા હાલ હવાલ થાય. તેમને બિયારાંને પૂંછડીએથી ઉંચકીને ઉંધાં ઉંધાં જ પુદડી ફેરવે. અલબત્ત તેઓ તો લાગ આવે ત્યારે નહોરવતી જરાક મહાપ્રસાદી પણ આપે; એટલે કુતરાનાં બચ્ચાં કરતાં તેમની કનડગત ઓછી થાય ખરી.

આમ બંસરી બધાને તોળા પોકરાવતી. આવી ઘાતકી ગમ્મતથી તેને વિચિત્ર આનંદ થતો. પોતાની રમતથી ખીજાંને કેવું ને કેટલું દુઃખ થાય છે એ જાણવાની બંસરીને દરકાર હતી નહિ. તેની આ ઘાતકી ટેવને માટે તેની બા તેને બહુ વારતી, પણ બધું ધુળપર લીંપણ સરખું.

બંસરીએ બિચારા નિર્દોષ બચ્યાને...કુવામાં નાખી દીધું
 —પાન ૧૧૭
 (ધાતકી ગમ્મત)

પણ એક દિવસ તો બંસરીના તોફાનની હદ આવી ગઈ. તેની ઘાતકી ગમ્મતે ભયંકર સ્વરૂપ પકડ્યું. સાંજનો વખત હતો. તેની બા ઘરકામમાં ગુંથાયલી હતી. બાપા બહાર કચેરીમાં ગયા હતા. પાસેના વાડામાં એક કુતરી થોડા જ દિવસની વીચાયલી હતી. એ કુતરી બચ્ચાંને મૂકીને બહાર ફરવા ગયેલી હતી.

બંસરીએ એક ફક્કડ કુરકુરીયું લીધું, અને તેની સાથે રમવા લાગી. રમતાં રમતાં તેને એક ભયંકર ઘાતકી વિચાર આવ્યો. વાડાની એક બાજુએ ખુણામાં એક હવડ કુવો હતો. તેમાં સહેજસાજ પાણી-નહિ જેવું-હતું. અંદર મટોડું વગેરે નાખી તે પૂરી દેવાનો હતો. બંસરીએ બિચારા નિર્દોષ બચ્ચાંને કાંઈ પણ પરિણામનો વિચાર કર્યા વગર એ કુવામાં નાખી દીધું !

નાખતાં તો નાખ્યું, પણ પછી બંસરીના આખા અંગે ધ્રુજરી વધુટી. આ જોઝારા કામ માટે તેનું કાળજીયું થરથર કંપવા લાગ્યું.

અંદર ધબાકો થયો ને પેલા કુરકુરીયાએ અતિશય કારમી ને દયામણી ચીસો પાડવી શરૂ કરી. તે નિર્દોષ બચ્ચાંની એકે એક ચીસ બેધારા છરાના ઘા માફક બંસરીની છાતીમાં ખુંપવા લાગી.

તે દોડીને મેડીએ ચઢી ગઈ. એટલામાં એ બચ્ચાંની મા-કુતરી આવી પહોંચી, અને પોતાના બચ્ચાંની ચીસો સાંભળી તે કુવાના થાળા આગળ ઉભી ઉભી જોરથી રાડો પાડવા મંડી.

થોડીક વારમાં આબુબાબુનાં માણસોનું ધ્યાન તે તરફ ખેંચાયું.

એક ટોપલીમાં નાનો પથરો મૂકી દોરાવતી તે કુવામાં ઉતારી. પણ નાતું બચ્યું બિચાડું શું સમજે ? તે અંદર ન આવી શક્યું, એટલે તેને બહાર કાઢી ન શકાયું. કોઈને એમ તો ન જ સમજ પડી કે એ ગોઝાડું કામ બંસરીનું હશે.

રાત પડી. બધાં વાળુ કરીને સુઈ ગયાં. બંસરી પણ સુતી. પણ આજે બંસરીને આખી રાત ઉઘ ન આવી.

દબાયલા સાદે વારંવાર પેલું કુરકુરીયું કુવામાં ડચકાં ખાઈ કારમી ચીસો પાડતું હતું. તેનો અવાજ તથા વારંવાર કુતરીની કાળજાં વીંધનારી ચીસોથી બંસરી કાયર થઈ ગઈ. કરેલાં કામનો તેને ભારે પસ્તાવો થયો.

આખી રાત તેણે રડીરડીને કાઢી.

સવારના તે બિચાડું બચ્યું બંસરીના અધમ સ્વભાવની ઘડીભર મોજને પરિણામે મરણ પામ્યું. બંસરીએ આ બનાવ પછી આવાં ઘાતકી તોફાનો છોડી દીધાં.

ઉપલી વાતને વીસ વર્ષ વહી ગયાં. એટલા વખતમાં તો જ્યાં ત્યાં ભારે ફેરફારો થઈ ગયા હતા. નાનકડી બંસરી બાળા મટીને મોટી સ્ત્રી બની હતી.

બંસરીના કમનસીબે તે જ્યારે પંદર વર્ષની થઈ ત્યારે તેનાં માબાપે એક પીસતાળીસ વર્ષના બીજવર સાથે તેનાં લગ્ન કરી નાંખ્યાં.

બંસરીને વીસમે વર્ષે એક પુત્ર અવતર્યો. લલિત આખા કુટુંબની આંખની ઠીકી હતો. બંસરીના ધણીની અઢળક મિલકતને

એકપૂરો વારસ એ હતો. લલિતની ઉમ્મર જ્યારે છ વર્ષની થઈ ત્યારે તેનો બાપ (એટલે કે ખંસરીનો ધણી) દમના રોગને લીધે મરણ પામ્યો. ખંસરી છવીસ વર્ષની ભરજીવાન વયે વિધવા થઈ. લલિત હયાત હતો, ને તેની ઉમ્મર છ વર્ષની હતી, ત્યારે જ લલિતના બાપ મરણ પામેલા હતા. એટલે મૃત્યુપત્ર (વીલ) જેવું તેમણે કાંઈ કરેલું નહોતું, કારણ લલિત હઝાર વારસ હતો.

હજી તે ખંસરીને વિધવા થયે ભાગ્યે જ ત્રણચાર મહિના થયા હશે, ત્યાં અચાનક એક કારમો બનાવ બન્યો.

બપોરનો વખત હતો. ખંસરી બેઠી બેઠી કોઈક કપડું લઈને સીવતી હતી. નાનકડો લલિત આંગણે રમતો હતો.

અચાનક એક મોટો કુતરો દૂરથી દોડતો દોડતો આવ્યો. તેના મોંમાંથી ખૂબ લાળ ઝરતી હતી, ને ભયંકર ચીસો પાડતો હતો. તેની પૂંછડી વાંકી મટીને સીધી બની ગઈ હતી. કુતરો હડખાયો થયો હતો.

હજી તે લલિત ગભરાઈને આવો ખસી જાય તે અગાઉ તે કુતરાએ ધાતકી રીતે લલિતપર હુમલો કર્યો. તેના હાથે પગે ને પેટ આગળ ભેરથી બચકાં ભર્યાં.

આજીબાજીના લોકો દોડી આવ્યા. ખંસરી તથા તે લોકોએ મળીને કુતરાને મારીને કાઢી મૂક્યું. તે દિવસે ગામમાં એ હડખાયું કુતરું પંદર વીસ જણને ઠરડયું હતું, પણ તેમાં લલિતને સૌથી વધારે ઈજા થઈ હતી.

શરીરપર કાંઈ ઘા પડે તેની વેદના કરતાં કુતરાના કરડ-
વાથી થતી વેદના બહુ ભયંકર હોય છે. આખા શરીરમાં ભારે
દાહ ઉઠે છે. પાણી! પાણી! કરીને દરદી ચીસો પર ચીસો
મારે છે.

લલિતનું કુમળું શરીર, હડખાયું કુતરું, ને તેનો ઘાતકી
હુમલો, એ બધાને લીધે તેની ભારે દુર્દશા થઈ ગઈ. ડોક્ટરને
બોલાવ્યો. ચાંપતાં ઉપાયો લીધા. પણ લલિતને આખે અંગે
ઝેર વ્યાપી ગયું હતું એટલે ચાંપતી સારવાર છતાં કાંઈ ન વળ્યું.
ઘેડા દહાડામાં ગરીબ બિચારા લલિતને હડકવા લાગુ પડ્યો.
સન્નિપાતનો તાવ ઝેરથી શરૂ થયો. આ સન્નિપાતના તાવમાં તેણે
ભયાનક ચીસો પાડી. હડકવા લાગુ પડેલું બાળક કુતરાના જેવી
જ ડરામણી ને કારમી ચીસો પાડે છે.

લલિત પણ તેવી જ ભયંકર કારમી ચીસો પાડી રહ્યો
હતો. રાતના સૂના અને શાંત વખતે આખી રાત લલિતની
કારમી ચીસો ચાલુ જ રહી. તેની એકેએક ચીસ બંસરીનું
કાળબુ વીંધી રહી હતી.

વળી સૌથી વધારે કંપાવનારું તો એ હતું કે આજથી
વીસ વર્ષની વાત ઉપર બંસરીએ નાનપણમાં પેલા કુતરાનાં
બચ્ચાંને કુવામાં ફેંકી દીધેલું, ત્યારે તેની માની કારમી હયામણી
ચીસોનો અવાજ લલિતની ચીસોમાં બંસરી સાંભળી શકતી હતી.

વચમાં વચમાં લલિતને જાન આવતું ત્યારે, “મા!
મને બહુ દુઃખ થાય છે. બા! બા! બા! મને મટાડ!
પાણી આપ! મને ન તલસાવ!” એમ હયામણી ચીસો પાડતો.

માતા લલિતને છાતી સાથે આંપતી, પાણી પાતી ને કહેતી,—“આપુ ! લલિત ! દિકરા ! તને મટી જશે હો ! છાનો રહે બેટા. સુધ જા. લે પાણી. ઓ મારા દિકરા ! હાય ! હાય ! હું હવે શું કરું ? મારાં પોતાનાં પાપકર્મેજ મારો દિકરો દુઃખી થાય છે !” અને એમ બોલી ચોધાર આંસુ વરસાવતી અંસરી રડતી.

સવારના પહોરમાં લલિત મરણ પામ્યો. અંસરી હૈયાફાટ રડી. તેના દુખનો પાર રહ્યો નહિ.

દુખનું ઓસડ દહાડા. વખત તે કોઇને માટે થાભતો હશે ? લલિતના મોતને પછુ બે વર્ષ વીતી ગયાં હતાં.

લલિતના આપે મૃત્યુપત્ર ન કર્યું તેનાં કડવાં ફળ અંસરીને લલિતના મરણને લીધે હવે ભોગવવાં પડતાં હતાં. તમામ મિલકત અંસરીના કબજામાંથી જઈ લલિતના આપના ખીજા વારસોને મળી હતી.

અંસરીને ધણીનો શોક, પુત્રનો શોક, અને તેમાં પછુ આખા જન્મારા માટે તે પારકાના અનાજની ઓશીઆળી રહી. નસીબ તેની પર આટલું ઘાતકીપણે રૂઠ્યું. કહ્યું છે કે,—

તુલસી હાથ ગરિબની, કદી ન ખાલી બાય,
મુઆ ઢોરના ચામથી, લોહ ભરમ થઈ બાય.

મરેલા ઢોરના ચામડાની બનાવેલી ધમણવતી ખૂબ ધીખેલો દેવતા લોખંડને પછુ ખાખ બનાવી દઈ શકે છે. ઢોરને લોખંડના હથીયાર વતી કાપવામાં આવે છે અને એ ઢોરના મરી ગયા પછી ઢોરના ચામડાની બનેલી ધમણ લોખંડ ઉપર વેર લઈ તેને ખાખ કરી નાખી શકે છે.

(૨૩) ચંદ્રમાં સસલું કેમ દેખાય છે ?

પ્રાચીન કાળમાં એક સસલું, શિયાળ, વાંદરો, અને બગલો એ ચાર પ્રાણીઓ એક જગ્યાએ રહેતાં હતાં. તેઓ બહુ જ સદ્ગુણી અને પવિત્ર જીવન ગુજારતાં હતાં. તેમની સારી રહેણીકરણીની વાત ચોતરફ ફેલાઈ રહેલી હતી.

કાશીનગરીમાં પવિત્ર ગંગા કિનારે એક આશ્રમ બાંધી તેઓ ત્યાં રહેતાં હતાં. તેઓ ગરીબોને દાન દેતાં, સાધુસંતોને સદાવૃત્તથી સંતોષતાં તથા પોતે પણ અપવાસ વગેરે ધર્મ ને ક્રિયાકાંડો કરી ઉત્તમ જીવન જીવતાં હતાં.

એક દિવસે સાંજને સમયે એક ગરિબ લિખારી અતિથિ તરિકે આવી ચઢ્યો. તેણે શિયાળની પાસે જઈ લિક્ષાની માગણી કરી.

શિયાળે કહ્યું, —“પધારો મહારાજ ! મને આજે સારો શિકાર મળેલો છે. આપને હું હમણાં જ આ માંસ શેકીને આપું છું.”

અતિથિએ કહ્યું, —“હું મરેલાં જનાવરનું માંસ ખાતો નથી.” એમ કહીને એ ત્યાંથી ચાલતો થયો.

આગળ જતાં બગલો ધ્યાન ધરીને બેઠો હતો ત્યાં અતિથિ ગયો અને લક્ષની માગણી કરી. બગલાએ માછલાં આપવા જણાવ્યું.

અતિથિએ કહ્યું, —“મારે માછલાં ભેઈતાં નથી.” એમ કહીને તે ત્યાંથી પણ ચાલતો થઈ ગયો.

આગળ જતાં અતિથિ વાંદરાની પાસે ગયો. વાંદરાએ તેને ફળ આપવાની માગણી કરી. પણ અતિથિએ કહ્યું—મને એવાં ફળ જોઈતાં નથી, એમ કહી તે ત્યાંથી પણ ચાલી ગયો; અને જ્યાં સસલું બેઠું હતું ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેની પાસે પણ તણે ભોજનની માગણી કરી.

સસલાએ કહ્યું,—“તમે દેવતા ચેતાવો. હું હમણાં તમને ભોજનની ભોગવાઈ કરી દઉં છું.”

અતિથિએ દેવતા સળગાવ્યો. અંદર એક મોટો પથ્થર હતો. જ્યારે તે દેવતાના તાપથી લાલચોળ થઈ ગયો ત્યારે સસલું ઠેકઠો મારીને તે પથ્થરપર પડ્યું અને બોલ્યું,—“તમે હવે મને ખાઈ જાઓ. હું હમણાં જ શેકાઈ જઈશ. માફ કરમણીં માંસ તમને જરૂર સ્વાસ્થિ લાગ્યા વગર નહિ રહે.”

પણ અગ્નિમાં શેકાઈ જવાને બદલે બાણે ગુલાબના અત્તરની ઠંડક અનુભવતું હોય એમ સસલાને મળતી ટાઢક વળવા લાગી. નવાઈ પામીને તેણે પૂછ્યું,—“આમ કેમ થાય છે ? દેવતા ભરથી પ્રકટાવો.”

થોડીક વારમાં અતિથિની જગ્યાએ એક મહાન્ પવિત્ર તેજસ્વી પુરૂષ દેખાયો. તે ખીજ કોઈ નહિ પણ સાક્ષાત્ ઇન્દ્રદેવ હતા. તેમણે સસલાને આશીર્વાદ આપી બહાર કાઢ્યું અને કહ્યું,—“હિ ઉત્તમ પ્રાણી ! તારા અનુપમ સ્વાત્માર્પણથી હું બહુ જ રાજી થયો છું. તારો જન્મમરણનો ફેરો આજથી ટળી જશે. તું સદા કાળને માટે ચંદ્રલોકમાં વાસો કરીશ.”

એમ કહી ઇન્દ્રદેવે સસલાને ચંદ્રલોકમાં વિદાય કર્યું. આજ પણ ચંદ્રમાં રાતના તમને જે સસલાનો આકાર દેખાય છે તે આ સ્વાત્માર્પણ કરનાર સસલાનો જ છે એમ નક્કી માનવું.

(૨૪) દુનિયાની મીઠી ચીજ-મીઠું !

એક હતો રાજા. તેને બે રાજકન્યાઓ હતી. એક દહાડે તેણે મોટી કુંવરીને પૂછ્યું, —“ બહેન ! કહો ભેઈએ, દુનિયામાં સૌથી મીઠી વસ્તુ કયી ?”

રાજકન્યાએ જવાબ દીધો, —“ સાકર-ખાંડ, તે બધાથી ગળીચી જ છે.”

પછી નાની રાજકન્યા બોલી ઉઠી, —“ પિતાજી ! મીઠું દુનિયાની સર્વથી મીઠી ચીજ છે.”

રાજા સમજ્યો કે છોકરી મારી મરકરી કરે છે; મને બનાવે છે. તેને ખોટું લાગ્યું. નાની રાજકન્યાને રાજ બહાર કાઢી મુકી.

પોતાની વીણા લઈ જંગલમાં એક વિશાળ ખેરસલીના ઝાડને છાંયડે બેસી રાજકન્યા મધુર ગીતો ગાવા લાગી. વગડાનાં જાનવરો ઘડીભર તે મધુર ગીતને સાંભળવા થંભ્યાં.

એટલામાં એક રાજા શિકાર કરવા જતો હતો. તેની નજરે રાજકન્યા પડી. રાજકન્યાને અંગેઅંગ નીતરતા પાર વગરના રૂપ અને મોહકતાને લીધે રાજાએ રાજકન્યાને પરણવાની માગણી કરી.

રાજકન્યાએ હા પાડી. રાજા તેને લઈ પોતાની રાજધાનીમાં ગયો. તેઓ બન્નેનાં મોટી ધામધુમથી લગ્ન થયાં.

એક દિવસ નવી રાણીએ મોટી ઉજાણી કરી. ઘણાં જાણીતાં માણસોને નોતર્યાં. પડોશનું રાજ્ય પોતાના પિતાજીનું હતું, એટલે તેમને પણ આમંત્રણ આપ્યું.

રાજાને ખબર નહિ કે પોતાની નાની કુંવરીને ત્યાં જ જન્મવા જવાનું છે.

જન્મણવાર ખૂબ ધામધુમથી શરૂ થયો. રાજકુંવરીના બાપે જન્મવાનું શરૂ કર્યું. પરંતુ તે દરેક ચીજ ખાઈ ખાઈને પાછી મૂકી દેવા તથા મેઢાં કટાણું કરવા લાગ્યો. બધાંઓએ પણ તેમ જ કર્યું. એકી સાથે બધા બોલી ઉઠ્યા, “આજે જન્મવાના પદાર્થોમાં મીઠું જ નથી. તે વગર બધી ચીજો સ્વાદવગરની લાગે છે.”

રાજકન્યાએ પોતાના મેઢાંપરનું વસ્ત્ર ઉઝ્યું કરી પિતાને દર્શન દીધાં. તેના પગે પડીને તે બોલી,—“પિતાજી ! જોયો મીઠાનો પ્રભાવ ? સારી સારી રસોઈ કરો, પણ મીઠા વગર તમામ નકામી અને સ્વાદ વગરની છે. મીઠું ‘સખરસ’ ગણાય છે. એ જ કારણને લઈને મેં મીઠાને સૌથી મીઠું કહ્યું હતું !”

વૃદ્ધ રાજા બહુ રાજ થયો. દીકરીને છાતીસરસી આંખી.

(૨૫) ચમત્કારી મુગટ

ઝે ભાઈ હતા. મોટો અને નાનો. તેમના બાપે મૂકેલી પુષ્કળ મિલકત બન્ને ભાઈઓએ સરખે ભાગે વહેંચી લીધેલી. મોટો ભાઈ તો કરકસરથી રહે એટલે તેનું તો ગાડું બરાબર ચાલતું.

પણ નાના ભાઈ તો લાલા લહેરી ! ખૂબ અમનચમનમાં રહે, અને ધૂમ નાણાં ખરચે. થોડાક જ વખતમાં “ અહ્હા ! એક બદામ ! ” જેવા તે થઈ ગયા.

હવે તે પોતાના મોટા ભાઈની સાથે રહેવા લાગ્યો. ત્યાં પણ તેણે પોતાની ઉડાઉ ટેવ છોડી નહિ. મોટા ભાઈને ત્યાં પણ તેણે પૈસા છૂટે હાથે ખરચવા માંડ્યા.

મોટો ભાઈ ગભરાયો. આમ કેમ ચાલે ? એ ખાખાવરખો થઈ ગયો, અને હવે મને પણ કરશે ? તે ગુંચવાયો.

પોતાની માલમિલકત તેણે ગુપચુપ વેચી દીધી અને બીજા દેશમાં જવા નીકળ્યો.

પણ તેનું નસીબ એ ડગલાં આગળ હતું. જે વહાણમાં તે પરદેશ જવા નીકળ્યો તે વહાણમાં જ છુપી રીતે તેને નાનો ભાઈ પણ ઘુસી ગયો હતો.

મોટો ભાઈ મીસર દેશના કિનારે ઉતરે ત્યાં તે નાના ભાઈએ તેને નમીને સલામ કરી ! મોટો ભાઈ ચીડાયો. પણ શું કરે ? છેવટે પોતાની સોના મહોરોની થેલી કમરે બાંધી. તેણે નાના ભાઈને કહ્યું કે, તું અહીં થોભ. હું સામાન ઉચકવાને અને બેસવાને માટે ગામમાંથી ખચ્ચર લઈ આવું.

એમ કહી મોટો ભાઈ ગયો તે ગયો. પાછો આવ્યો જ નહિ ! નાના ભાઈએ ખૂબ રાહ બેઠો. પણ મોટા ભાઈનો કાંઈ પત્તો ન આવ્યો. તે તેની તપાસમાં નીકળી પડ્યો.

રસ્તામાં તે ભૂલો પડ્યો અને એક ઘોર જંગલમાં નીકળી ગયો. ત્યાં તે જેમ જેમ બહાર નીકળવા બંધ તેમ તેમ ભૂલો પડે. ઝાડનાં કંદમૂળ ખાઈ તે ગુબારો કરવા લાગ્યો.

એમને એમ જંગલમાં તેને છ મહિના વીતી ગયા. એક વખતે જંગલમાં ત્રણ ખીહામણા રાક્ષસોને તેણે મારામારી કરતા જોયા. તે તેમની પાસે ગયો ને લડવાનું કારણ પૂછ્યું.

એક રાક્ષસે ખુલાસો કર્યો કે અમારો બાપ હાલ મરણ પામ્યો છે. તેણે ત્રણે ચમત્કારી ચીજો અમારે માટે રાખી છે. એક સુલેમાની શેતરંજી. બીજી ચમત્કારી ચાબુક અને ત્રીજી બદુઈ મુગટ.

શેતરંજી ઉપર બેસીને ચાબુકનો એક ફડકો બોલાવ્યો કે જ્યાં મનમાં ધારીએ ત્યાં જવાય. આ બદુઈ મુગટ માથે મૂક્યો કે એકદમ અદૃશ્ય થઈ જવાય. હવે કોણ કયી વસ્તુ છે તેની તકરાર પડી છે.

આપણા લહેરી લાલા કહે,—"એમાં વઢો છો શાના ? જુઓ, આ ઝાઝ ઉપર ચડી હું એક બાણુ ધનુષ ઉપર ચડાવીને છોડું છું. તમે ત્રણે સામટા તે લેવા દોડો. જે પહેલો લઇને આવે તે ત્રણે ચીને લે."

રાક્ષસોએ એ વાત કબુલ કરી.

પેલાએ બાણુ છોડ્યું. ત્રણે રાક્ષસો દમ બાંધીને દોડ્યા.

પેલો તો તરત જ શેતરંજી પર બેઠો, હાથમાં ચમત્કારી ચાણુક લીધી, અને માથે જાડું મુગટ મૂક્યો. ચાણુકનો એક પ્રહારો બોલાવી તેણે કહ્યું કે મારો મોટો ભાઈ જે ગામમાં હોય તે ગામમાં મારે જવું છે.

તરત જ તે અદૃશ્ય થઇને ઉડ્યો.

પેલા રાક્ષસો પાછા આવ્યા એટલે સમજ્યા કે આપણે બન્યા. પણ હવે તેઓ લાચાર હતા.

નાનો ભાઈ ઉડતો ઉડતો એક રાજના નગરમાં આવી પહોંચ્યો. ત્યાં એક દાંડીવાળો ઢંઢેરો પીટતો હતો.

રાજની શાહજાદી રોજ રાત્રે સુતી હતી અને સવારે ઉઠતી ત્યારે બહુ થાકી જતી હતી. રાત્રે તે ક્યાં જતી હતી તે સમજ નહોતી પડતી. તેની તપાસ કાઢી આપનારને શાહજાદીની સાથે શાદી કરાવી આપવા ઉપરાંત અધુરું રાજ્ય આપવાનો ઢંઢેરો પીટાતો હતો.

તેમાં એક આકરી સરત એ હતી કે જો ભાળ ન મળી શકે તો તે ઉમેદવારનું ડોકું ધડથી જુદું થાય.

નાનો ભાઈ આવ્યો સીધો રાજમહેલમાં. ત્યાં જઈ રાજકુંવરીની ભાળ કાઢવાનું તેણે માથે લીધું.

રાત્રે તે શાહબદીના દિવાનખાનાની બહાર સુતો, ને ઉઘી જવાનો ઢાંગ કર્યો.

મધરાત થઈ એટલે શાહબદી ધીમેથી બહાર નીકળી. તેનો એવો નિયમ હતો કે બહાર તપાસ રાખનાર કેઈ હોય તેને ધારણુનો મંત્ર મારી ઉઘમાં નાખી દેવો. જે તપાસ કરવા આવે તે ઉઘે શાનો ?

પણ આ વખતે જુદો જ મામલો હતો. પેલો નાનો ભાઈ ઢાંગ કરીને ઉઘતો હતો. તેને ખરેખર ઉઘતો ધારી તેણે તેના ઉપર મંત્રનો પ્રયોગ કરવાની જરૂર જોઈ નહિ. એમ છતાં પોતાની ખાતરી કરવા તેણે તેના પગને જરાક ગલીપચી કરી જોઈ. પણ નાનો ભાઈ પહોંચેલો હતો. તે જરાકે સળવળ્યો નહિ.

આખરે શાહબદી તેને ઉઘી ગયેલો ધારી બહાર નીકળી બગીચામાં આવી. ગુપચુપ નાનો ભાઈ પણ તેની પાછળ આવ્યો.

શાહબદીએ બગીચામાં આવી એક તાળી પાડી અને કાંઈક મંત્ર બોલી. તરત જ જમીનમાંથી એક રાક્ષસ બહાર નીકળી આવ્યો. તેના માથે એક મોટો થાળ હતો. શાહબદી એ થાળમાં બેઠી.

નાના ભાઈએ માથે પેલો જાદુઈ મુગટ પહેરી લીધો, અને તે પણ થાળમાં શાહબદીની પાછળ ચડી બેઠો.

રાક્ષસને થાળ ભારે લાગે ને શાહબદી આમતેમ જુએ. પણ ભાઈ સાહેબે માથે પેલો જાદુઈ મુગટ પહેરેલો એટલે શાહબદીને દેખાય ક્યાંથી ?

શાહબદી તો ઉડતી ઉડતી કેઈ વિચિત્ર મુલકના બગીચામાં આવીને ઉતરી. સામે એક મહેલ હતો. અંદર ચારે બાજુ સોનાની દિવાલો ને અંદર હીરા, મોતી ને માણેક જડેલાં. નર્ચાં

ચોખ્ખા અત્તરના તો પુવારા ઉડે! ગુલાબજળના પાણીથી ભરેલા એક સંઘેમરમરના સુંદર હોજમાં શાહજદી નાહી. પછી ખૂબસૂરત પોશાક સજ્જ અંદર મહેલમાં ગઈ.

ત્યાં એક ખૂબ શણગારેલા દિવાનખાનામાં તેના જેવી જ ખીજ બે સુંદરીઓ બેઠી હતી. ત્રણેએ એકઠાં મળી નાચ તાન ને ગાયનો શરૂ કરી દીધાં.

સવાર થવા આવ્યું ત્યાં સુધી તેમણે નાચ કર્યો. પછી થાકીને શાહજદી એક પલંગ ઉપર બેઠી. એક દાસી પાસે શરબતનો ખ્યાલો મંગાવ્યો.

દાસીએ શરબત આપ્યું. તે પીને તેણે ખ્યાલો પાછો આપ્યો. નાના ભાઈએ છુપી રીતે પેલો ખ્યાલો લઈ લીધો.

પછી વહેલી વહેલી શાહજદી બહાર આવી. ફરીથી પેલા થાળમાં બેઠી. નાનો ભાઈ પણ પાછળ ચડી બેઠો.

શાહજદી પોતાના ખરા રાજમહેલમાં આવી એટલે નાનો ભાઈ થાળમાંથી કુદકો મારી ઝડપથી પોતાની જગ્યાએ જઈને ઉંઘી ગયો. શાહજદી ધીમે પગલે અંદર ગઈ.

સવારે દરબારમાં બાદશાહને નાના ભાઈએ શાહજદીની બધી વાત કહી અને સાખીતીમાં શરબતનો ખ્યાલો રજુ કર્યો.

બાદશાહે કરાર મુજબ એ સાહસિક જુવાનની સાથે શાહજદીની શાદી કરી આપી તેને અર્ધું રાજ આપ્યું.

નાના ભાઈએ મોટા ભાઈની ભાળ કઢાવી તેને પણ પોતાની સાથે મહેલમાં રાખ્યો.

પછી તો તે શાહજદી સાથે અમન ચમનમાં રહીને રાજ ચલાવવા લાગ્યો.

(૨૬) પ્રમાણિકપણાની પરીક્ષા

એક સુલતાન હતો. તેના રાજમાં ખજાનચીની નવી નિમણુક કરવાની હતી. આ કામને માટે તેને કોઈ ખરેખર પ્રમાણિક અને નિમહલાલ માણસ જોઈતો હતો. સુલતાનના વડા વજીરે કહ્યું કે,—“જહાંપનાહ ! હું કહું તેમ કરો, તો તમને ખરો પ્રમાણિક માણસ દેખાડી દઉં.”

સુલતાને હા પાડી.

વડા વજીરે મોટા પગારવાળી ખજાનચીની જગ્યા માટેના તમામ ઉમેદવારોને અમુક દિવસે રાજદરબારમાં અમુક ઓરડા-ઓમાં થઈને આવવાનું કહ્યું.

ઠરાવેલા દિવસે દરબારમાં બધા ઉમેદવારો આવ્યા.

વજીરના કહેવાથી સુલતાને કહ્યું :—“ દરેક ઉમેદવારનું આરોગ્ય કેવું છે તે જાણવાની જરૂર હોવાથી દરેકે ઉભા થઈને નાચ કરવો ! ”

આશરે સો ઉમેદવારો હતા. બધાએ જાણે શરમાઈ ગયા હોય એમ નાચવાની ના પાડી.

માત્ર એક જ ઉમેદવાર નાચવાને તૈયાર થયો. તેણે ખુશાલ જીવે પોતાને આવડતું હતું તેમ નાચી બતાવ્યું.

સુલતાને વજીરની સલાહથી તે ઉમેદવારને ખબરનાચી તરીકે નીમ્યો.

પછી વડા વજીરે સુલતાનના પૂછવા ઉપરથી દરબારમાં હાજર રહેલા સર્વને જણવ્યું કે: “આ ઉમેદવારને જે અંધારી ચોરડીમાં થઈને આવવાનું હતું, તેમાં મેં પુષ્કળ સોનામહોરો નખાવી હતી. આ એક વગરના તમામ ઉમેદવારે સોનામહોરો પોતાના ખીસામાં અને ચોરણામાં સમાય તેટલી ઠેસવી દીધેલી છે. સોનું ભારે ધાતુ છે. તેનો અવાજ પણ થાય છે. આ કારણે લઈને આ તમામ ઉમેદવારોએ નાચવાની ના પાડી હતી.”

સુલતાને વજીરની ચાલાકી માટે તેને સારો શીરપાલ આપ્યો. પેલા બધા ચોરડાઓની સોનામહોરો ઝુંટવી લઈ તેમને દસદસ ફટકા લગાવીને કાઢી મૂક્યા.

પોતાની પ્રમાણિક નિષ્ઠાને લઈને પેલા પ્રમાણિક ઉમેદવાર ખબરનાચીની પદવીએ બેઠો, અને ધીમે ધીમે પ્રમાણિકપણે નોકરી કરી બહુ સુખી થયો.

(૨૭) ચતુરલક્ષ્મીની ચાલાકી

વૃહોદરા નજીક ભાયલી કરીને એક નાનકડું ગામ છે. ત્યાં લાંબા વખતપર ભાથીજી કરીને કોઈ શુરવીર સતીયા થઈ ગયા. આજ પછુ ગામના લોકો ભાથીજીના પાળીયાને તેલ ને સિંદુર ચઢાવે છે, પુલની માળા પહેરાવે છે, ચોખાથી વધાવે છે: ને જાત-જાતની માનતા માની તે મુજબ કસુંબો પછુ ભાથીજીને ધરાવે છે.

એ ગામમાં બહુ જૂના જમાનામાં એક મોટી વાવ હતી. ભાથીજીના આશીર્વાદના પ્રતાપે એ વાવમાં એક નવાઈ જેવો ગુણ હતો. વરકન્યાનાં લગન થયા પછી જો વર એ વાવનું પાણી પહેલું પીએ તો તેની સ્ત્રી તેને વશ થાય અને આખો જન્મારો તેની તાબેદાર રહે. પણ જો કન્યા પહેલાં પાણી પી જાય તો વર આખો જન્મારો સ્ત્રીને વશ રહે અને તે કહે તેમ તેને કરવું પડે. આ કારણને લીધે જ્યારે જ્યારે લગ્ન થતાં ત્યારે વાવનું પાણી પહેલવહેલું પીવા માટે વરકન્યા વચ્ચે ભારે હરીફાઈ ચાલતી, અને તે માટે જાત જાતની નવી નવી યુક્તિઓ બન્ને પક્ષો અજમાવી જોતા.

એક વખત એ ગામના શેઠ રામદાસની એકની એક જુવાન ને સ્વરૂપવાન પુત્રી ચતુરલક્ષ્મીના લગનનું ટાણું આવ્યું. નજીકના

ગામના શેઠના દીકરા જોડે ચતુરનાં લગ્ન થવાનાં હતાં. જન આવી પહોંચી હતી. બન્ને પક્ષ તરફથી લગ્નની ભારે ધામધૂમ ચાલી રહી હતી.

વરપક્ષવાળાઓ પોતાને બહુ જ હોંશિયાર ને પહોંચેલા ગણતા હતા. તેમણે ઠરાવ કર્યો કે લગ્ન થાય એટલે તરત જ વરરાજાને એકદમ પેલી વાવતું પાણી પાવાની ગોઠવણ કરી નાખવી.

તેમણે એક બહુ જ જોરાવર પાણીદાર કાઠીયાવાડી ઘોડી આણી રાખી હતી. જેવાં લગ્ન થઈ જાય કે તરત તેનાં તે જ કપડાંસેર સાજ નાખીને તૈયાર રાખેલી ઘોડી પર બેસી વરરાજાએ વાવ આગળ જઈને પાણી પી આવવું એમ તેમણે નક્કી કર્યું. તે મુજબની તૈયારીઓ પણ કરી નાંખી. તેમના મનમાં એમ હતું કે કન્યા એવી જોરાવર ઓછી જ છે કે વરરાજા કરતાં વધારે ઝડપથી વાવ આગળ જઈ પહોંચે ! વરરાજા પહેલાં પાણી પીશે, ને આખો જન્મારો વહુ તેને વશ રહેશે એમ તેમની ગણતરી હતી.

ખીજે દહાડે લગ્ન થયાં. “શુભ લગ્ન સાવધાન” બોલાયાં. જ્યાં લગ્ન પુરાં થયાં કે વરરાજા એકદમ માંડવામાંથી દોડયા, ને પેલી ઘોડીપર ચડી બેઠા. ઉતાવળમાં જનમાંનાં બે ચાર છોકરાં પગતળે અથડાયાં ને તેમણે બૂમરાણ કરવા માંડ્યું, એનું પણ વરરાજાને અત્યારે ભાન ક્યાંથી હોય ?

એ તો દોડયા ને પાણી પીને જાણે મોટો વાઘ માર્યો હોય એમ પાછા આવ્યા. વરપક્ષના મ્હોં આજે આનંદથી મલકી રહ્યાં હતાં.

પણ કન્યાપક્ષનાં મ્હોંપર પણ આનંદ સમાતો નહોતો. ચતુરલક્ષ્મીની સાહેલીઓ તો ખૂબ મોજમાં આવી ગઈ હતી.

તપાસ કરતાં જણાયું કે પાતળીયા અસ્વાર પીળી ઘોડીએ ચડી ઝડપથી વહુને વશ કરવાની ધૂનમાં વાવડી તરફ રવાના થયા, એ પહેલાં જ કન્યાએ પોતાની સાહેલીઓ પાસે વાવડું પાણી એક શીરોહીમાં ભરીને મંગાવી રાખેલું હતું તે પી લીધું હતું !

એટલે કે એ વરરાજની તમામ ઉતાવળ ચતુરલક્ષ્મીએ રદ કરી નાખી હતી, અને પોતે પહેલાં પાણી પીધું હતું !

આ વાત જાણતાં જ વરરાજનાં પક્ષનાં માણસોનાં મ્હોં વીલાં થઈ ગયાં ને સારા ગામમાં ચતુરલક્ષ્મીની ચાલાકીનાં વખાણુ થવા લાગ્યાં.

(૨૮) ઘરડાં વગર ગાડાં પાછાં વળે ?

તળાજના પટેલ પશાભાઈના દીકરા રામા પટેલનું લગ્ન હતું. પહેલી વારની સ્ત્રીને તેમણે સ્મશાનમાં વિદાય કરેલી હતી. હાલ ખીજી વારનાં લગ્ન હતાં. ઉમર વર્ષ એકવીશની હતી. ઘરના એકના એક, પૈસે ટકે પૂરા, ને જીવાનીનું ભર, ઐટલે લગ્ન વખતે રામા પટેલે જાનમાં બધા જીવાનીયાઓને જ સાથે લઈ જવાનો ઠરાવ કર્યો. ઘરડાં માણસ નાહકનાં ખોડાં ઢાર જેવાં જાનમાં નડશે એમ એમણે માની લીધું.

પશા પટેલે ઘણું કહ્યું કે, “ અલ્યા છોકરાઓ, જાનમાં એકલા ન જશો. ઘરડાઓ ભેડે હશે તો કામ લાગશે. નાહકના હેરાન થશો.”

પણ જીવાનીના મદમાં ખેડેલા રામા પટેલ તે વાત કેમ કરીને માને ? તેમણે તો જીવાનીયાઓની જમાત કરી એકઠી, ને અલ્યા નજીકના ગામમાં પરણવા.

બાપ સમજી હતો. તે સમજ્યો કે જીવાનીના તોરમાં ગયા છે તો એકલા, પણ લગનનું કામ. તેમાં સો વિધિ આવે.

માટે જરૂર પડે તો કામ લાગીએ માટે જવું તો જોઈએ. આમ વિચાર કરી પશા પટેલે ગાડું તૈયાર કરાવ્યું. જન ગયા પછી બે ત્રણ કલાક રહીને પોતાનો હુકકો લઈ ગાડું જોડાવીને નીકળ્યા.

રામા પટેલ પોતાની જીવાનીયાઓની મંડળી લઈને વહુના ગામના પાદરે પહોંચ્યા.

વહુપક્ષનાં માણસો હતાં જરાક ટીખળી. તેમણે જમાઈની ગમ્મત કરવાનો વિચાર કર્યો.

તેમણે રામા પટેલને કહેણ મોકલ્યું કે જન લઈને તો આવ્યા, પણ અમારા ગામના તમામ કુવા ધીથી ભરી દો ને પછી કન્યા પરણો. તે વગર કન્યા મળવાની નથી.

રામા પટેલ ગુંચવાઈને બોલ્યા કે કહો તો કળશી બે કળશી ધી મંગાવી દઈએ, પણ આખા ગામના કુવા તે ધીથી ભરાયા સાંભળ્યા છે ?

વહુ પક્ષનાં માણસોએ કહ્યું કે ન કેમ ભરાય ? કાં તો ગામના કુવા ધીથી ભરી દો ને નહીતર સીધાવો આવ્યા તેવા જ વહુને સાસરે !

રામા પટેલ ને તેમના સાથીઓનાં મ્હોં વીલાં થઈ ગયાં. પટેલનો દીકરો શું ચોરીએથી પાછો જાય ? હવે કરવું શું તે જીવાનીઆમાંથી કોઈને સુઝે નહિ. જન તો ત્યાં જ ધામો નાખીને વિચારમાં પડી.

એટલામાં પાછળથી પશા પટેલ આવતા દેખાયા. જીવાનીયાઓનાં મ્હોં મલકયાં.

બધા પશાકાકાની ચોમેર વીંટાઈ વળ્યા અને આ વાતનો તોડ કાઢવા વિનંતિ કરી.

પશા પટેલે તરત કહેણ મોકલ્યું કે ગામના કુવા ધીથી ભરી આપવાને ના કોણ પાડે છે ? લઈ આવો ગામના કુવા અમારા મુકામ આગળ અને અમે તે તમામ ભરી આપવાને તૈયાર છીએ.

ગામના કુવા કંઈ ઉપાડી લવાય ? એ તો મરકરીની જ વાત હતી. તરત બન્ને પક્ષ વચ્ચે સમાધાન થઈ ગયું અને રામા પટેલનાં લગ્ન રૂપાં સાથે થઈ ગયાં.

બધા જુવાનીયા હવે સમજ્યા કે ઘરડાં માણસ વગર તો ગાડાં પાછાં જ વળે. ભગવાન જાણે કે પશાકાકા આવ્યા ન હોત તો કેવી ફજેતી ઉડત !

(૨૯) વિચિત્ર વસીયતનામું

આગળના જમાનામાં એક ઘરડો ધનવાન યાહુદી મરણ પામ્યો. મરનારના વસીયતનામામાં એવી સરત હતી કે તમામ દોલત, માલ મિલકત, અને રાચરચીલું શેઠનો એક ગુલામ હતો, તેને મળે, અને શેઠનો એકનો એક છોકરો જે પરદેશ હતો તેને માત્ર એ તમામ વસ્તુમાંથી તેને જે ગમે તે એક જ ચીજ ગુલામે લેવા દેવી.

ગુલામ તો બહુ ખુશી થયો. મિલકતની ખરાબર ગોઠવણ કરી તે પરદેશમાં જ્યાં શેઠનો છોકરો રહેતો હતો ત્યાં ગયો. તેને બધા સમાચાર કહ્યા.

શેઠના છોકરાએ જોયું કે આ તો બધી રીતે નુકસાન.

તેણે એક બાણીતા ડાહ્યા અને અનુભવી માણસને આ વાત કહી, અને તેની સલાહ લીધી.

પેલો માણસ તો વસીયતનામાની આ સરત સાંભળીને બહુજ ખુશ થયો અને મરનારની ચતુરાઈનાં વખાણ કરવા લાગ્યો. તેણે છોકરાને કહ્યું કે: “તારે તારા બાપની મિલકતમાંથી એક ચીજ લેવાની છે. કેમ ખર્ચ કે નહિ ?”

છોકરાએ હા પાડી. ગુલામને બોલાવ્યો અને તેણે પણ આ વાત કબુલ કરી.

પેલા ડાહ્યા માણસે કહ્યું, “ઠીક ત્યારે. હવે તું આ ગુલામને જ પસંદ કર. તારા બાપની મિલ્કતમાં આ ગુલામનો પણ સમાવેશ થાય છે એટલે તું તેને લઈ શકશે. હવે કાયદા મુજબ ગુલામની તમામ સંપત્તિ અને દર દોલત તેના શેઠની ગણાય છે, એટલે ગુલામ તારી માલકીનો થયો, તે સાથે જ તારા બાપની તમામ મિલ્કતનો માલિક કાયદા મુજબ તું જ થયો. ગુલામ તારી ગેરહાજરીમાં મિલ્કતની ગેરવ્યવસ્થા ન કરે તે માટે તારા બાપે આવું ચતુરાઈભરેલું પણ વિચિત્ર વસીયતનામું કંચું હતું.”

શેઠનો છોકરો બહુ જ ખુશ થયો.

(૩૦) કરચલાનો કાન

એક હતી ડોશી. ગરીબ એટલી બધી કે ખાવા પુરું અનાજ પણ ન મળે. એક ખડીયા ખડખડ ઝુંપડીમાં રહેતી હતી. એટલામાં ચોમાસાનાં સખત વરસાદને લીધે ઝુંપડી પણ તુટી પડી.

ડોશી બિચારી ઘર વગરની થઈ ગઈ. દરિયા કિનારે ડોશી આમતેમ ભટકવા લાગી. ઘણે દૂર એક ઠેકાણે એક ભાગલું તુટલું જૂતું ઝુંપડું હતું.

ડોશી અંદર ગઈ. એ ઝુંપડી પહેલાં કોઈ માછીમારની હશે ને તદ્દન નકામી થઈ પડેલી હશે. હાલ એમાં કોઈ રહેતું નહોતું.

પણ ન મામા કરતાં કાણા મામા શા ખોટા ? ડોશીએ તો એ ઝુંપડીને જ જેમ તેમ કરીને સાફ કરી અંદર રહેવા માંડ્યું.

એ ઝુંપડીમાં સીંદુરીયા રંગનો એક કરચલો રહે. આબુ-બાબુ કોઈ માણસ કે જરજનાવરની તો વસતિ મળે નહિ. એટલે ડોશીએ તો કરચલાને પાલ્યો. કરચલો ડોશીના ખોળામાં એસે અને ભારે ગમત કરે.

ડોશી રોજ ગામમાં જઈ લીખ માગી લાવે. જે લુપ્ત સુકું ખાવાનું મળે તે ઉપર દહાડો ગુજારે.

એમ કરતાં કરતાં સીસકારા કરતો શિયાળો આવી લાગ્યો. દરિયા કિનારો, પવનના કારમા સુસવાટા. ટાઢ તો કહે કે માફ જ કામ !

ડોશી ધ્રુજતી જાય ને રડતી જાય.

કરચલો કહે,—મા, મા, તમે રડો છો કેમ ? તમારે શું જોઈએ છીએ ? મને કહો ને ? હું તમારો દીકરો નહિ ?

ડોશી આંખો લુછતી લુછતી બોલી,—ભાઈ એ બધી વાત ખરી, પણ આખરે તું કરચલો તે કરચલો. તું કાંઈ ખરા દીકરાની ગરજ સારે ?

કરચલો કહે,—કેમ નહિ ? તમને જોઈએ છીએ શું ? ઝટપટ બોલી દો.

ડોશી કહે,—શું કહું ભાઈ ? ખાવાને અનાજ નથી. પીવાને પાણી કેાણુ ભરી દે ? આ ટાઢે દમ નીકળી જાય છે. મારી પાસે પુરાં પાધરાં કપડાં પણ ક્યાં છે ? અને આ જુપડીના દેદાર તો જો ! આમાં તે કાંઈ રહેવાય ? શું કરીએ ભાઈ ! જેવી પ્રભુની મરણ !

કરચલો કહે,—ઠીક, તમે કાલે જોજો.

બીજે દિવસે કરચલો ત્યાંથી નીકળી વાણીયાની દુકાને ગયો. વાણીયાને કહે,—કાકા ! થોડાક ઘઉં આપશો ?

વાણીઓ કહે,—કેટલા ?

કરચલો કહે,—મારા કાનમાં માય એટલા.

વાણીઓ હસી પડ્યો. તે કહે, - તારા બન્ને કાનમાં ભરાય એટલા ઘઉં મફત ભરી જા ને ? કેણુ ના કહે છે ?

કરચલાનો કાન તે કેવડોક હોય ? અંદર ઘઉંનો એકાદ દાણો પણ લાગ્યે જ સમાય. પણ આ કરચલો જેવો તેવો ન હતો. આ તો ચમત્કારી કરચલો હતો.

હુકાનદાર ખીજા કામમાં રોકાયો એટલે કરચલો પેઠા વખારમાં. બન્ને કાનમાં બળે ચારચાર ગુણે આખી ને આખી ઠાલવી લીધી. પછી ડાહ્યોદમરો બનીને તે તો આબ્યો ડોશીમાની પાસે. ડોશીમાના પગ આગળ ઘઉંનો ઢગલો કર્યો.

ડોશી તો ખુશ ખુશ થઈ ગઈ.

કરચલો ખીજે દિવસે પાછો ગામમાં આવ્યો. એક મારવાડી રૂપીઆની થેલીઓ ગણતો હતો. કરચલો કહે, - થોડાક પૈસા આપશો ?

મારવાડી બોલ્યો, - જોને આ કરચલો ! અલ્યા ! તું પૈસા શામાં લઈ જઈશ ?

કરચલો કહે, - મારા કાનમાં.

મારવાડી હુહુહુ કરીને હસવા લાગ્યો. તે કહે, - તારા કાનમાં ઘાલીને તારે જોઈએ એટલા રૂપીયા લઈ જા. લે, આ રૂપીઆની કેથળી.

એમ બોલી મારવાડીએ કરચલા તરફ રૂપીયાની આખી કેથળી ફેંકી. કરચલાએ તો આખી કેથળી જ કાનમાં ઠાલવી લીધી, ઝપાટાભેર રસ્તે પડ્યો.

ડોશીના પગ આગળ રૂપીયાનો ગંજ ખડકાયો. ડોશીના આનંદનો પાર ન રહ્યો. તે તો હરખઘેલી બની ગઈ.

ડોશીએ તો સુથાર ને કડીયા બેસાડ્યા. જીંપડી સમી કરાવી. એક બાઇ સાથે બાંધણી કરી કે રોજ આવીને બેડું પાણી ભરી બાય.

ડોશી તો બાઇ પીને ખૂબ મોજ કરવા લાગી.

કરચલો પણ પોતાની માને ખુશી થયેલી બેઈ ખુશી થયો.

એમ ને એમ બહુ દિવસો વીતી ગયા. એક દિવસ કરચલો ડોશી સામી નજર કરે, ત્યાં તો ડોશીની આંખમાંથી આંસુ રેલાય !

કરચલો કહે,—મા, હવે શું કામ રડો છો ? તમને શું બેઈએ છીએ ?

ડોશી કહે,—દીકરા ! તેં તો ઘડપણમાં માફ દળદર ફીટાડી નાખ્યું. તારો તો જેટલો પાડ માનું તેટલો ઓછો. પણ આખરે તું કરચલો જ કની ? બે તું છોકરો હોત તો તું પરણત, મારે ઘેર તારી વહુ આવત. હું સંસાર વહેવારના લહાવા લેત. આપણે શું કરીએ ? જેવી પ્રભુની મરજી !

કરચલો બોલ્યો,—ઓહો ! એટલી જ વાત છે ને ? તેમાં મુંઝાઓ છો શાનાં ? હું જરૂર વહુ પરણી લાવીશ. અને તે પણ જેવી તેવી નહિ. રાજાની કન્યા પરણી લાવું ત્યારે ખરો ! પછી કાંઈ છે ?

કરચલાભાઈ તો નીકળ્યા રાજની કન્યા પરણવા !

રસ્તામાં એક બિલાડી મળી.

બિલાડી પૂછે,—કરચલાભાઈ ! ક્યાં જશો ?

કરચલો બોલ્યો,—રાજની દીકરી પરણવા જાઉં છું.

બિલાડી કહે,—મને લેતા જાઓ ને ? ગીતો કોણ ગાશે ?

કરચલો કહે,—ચાલ ને ? કોણ ના પાડે છે ? પેસી જ

મારા કાનમાં.

બિલાડી કરચલાના કાનમાં પેસી ગઈ.

આગળ જતાં એક વાઘ મળ્યો.

વાઘ પૂછે,—કરચલાભાઈ ! ક્યાં જશો ?

કરચલો કહે,—રાજની કુંવરીને પરણવા.

વાઘ કહે,—ભાઈ ! હું તો વાઘમામો કહેવાઉં. મારા વગર

કેમ ચાલશે ? મને સાથે લે ને ?

કરચલો કહે,—મામા ! તમારા વગર તો ગામનાં નગારાં

અવળાં થઈ જાય. પેસી જાઓ મારા કાનમાં, ને ચાલો

મારી જાનમાં !

વાઘ પણ કરચલાના કાનમાં પેસી ગયો.

આગળ ચાલતાં વાંસનાં ઝાડ મળ્યાં.

તે કહે,—અમે પણ જાનમાં આવીએ ?

કરચલો કહે,—ચાલો ને ! પેસી જાઓ મારા કાનમાં !

વાંસ પણ કાનમાં પેસી ગયા.

વળી આગળ ચાલ્યા એટલે એક મોટી નદી આવી.

નદી કહે,—કરચલાભાઈ ! શીઠ જશો ?

કરચલો બોલ્યો,—રાજની કુંવરીને પરણવા.

નદી કહે,—મને ન લઈ જાઓ ?

કરચલો કહે,—શા માટે નહિ ? પેસી જાઓ મારા કાનમાં !

નદી પણ કરચલાના કાનમાં પેસી ગઈ.

આખરે કરચલો રાજના મહેલમાં ગયો. જઈને કહે,—
રાજા ! રાજા ! મને તમારી કુંવરી પરણાવો. તમારો
જમાઈ બનાવો !

રાજા ખૂબ ગુસ્સે થયો. આ કરચલાને મારી કુંવરી
પરણવી છે ! કહેવાય કેમ નહિ ?

તેણે પોતાના સિપાઈને મોકલ્યો, ને કરચલાને પકડી
લાવવા કહ્યું.

કરચલાએ તેના હાથે એવું સખત બચકું ભર્યું કે સીપાઈ
તો ચીસ મારતો ત્યાંથી નાઠો.

રાજાએ ખીજા નોકરો મોકલ્યા ને કરચલાને પકડી મગાવ્યો.

રાજા ગુસ્સે થઈને કહે,—હરામખોર ! તારે મારી કુંવરી
પરણવી છે, કેમ ? ઉલો રહે. તને બરાબર સ્વાદ ચખાડું છું.

રાજાએ પોતાના મરઘાખાનામાં કરચલાને નાખ્યો. તેની
ગણતરી એવી હતી કે કરચલાને બધા કુકડાઓ મારી નાખશે.

પણ કરચલાના કાનમાંથી બિલાડીબાઈ બહાર નીકળ્યાં.
બધા કુકડા એકે તડાકે સાફ કરી નાખી પાછાં કરચલાના
કાનમાં પેસી ગયાં.

ખીજે દિવસે સવારના પહોરમાં રાજાએ તપાસ કરાવી
ત્યારે કરચલો તો જીવતો જાગતો. બધા કુકડા સફાઈ !

રાજાએ હાંતમાં આંગળાં કરડ્યાં.

તેણે કરચલાને હાથીના પગે આંધીને છુંદી નાખવા હુકમ કરાવ્યો.

સીપાઇઓ કરચલાને પકડીને હાથીખાનામાં લઈ ગયા. તેને હાથીના પગે આંધ્યો. પણ જ્યાં હાથી તેના ઉપર પગ દાખવા જાય ત્યાં તો કાનમાંથી વાઘજીભાઈ નીકળ્યા જ તો ને !

વાઘે હાથીની સુંઢપર તરાપ મારી. હાથી ખૂબ જોરથી વાઘ જોડે લડ્યો. પણ વાઘે હાથીને મારી નાખ્યો.

પોતાનું કામ પરવારીને વાઘજીભાઈ પાછા કરચલાના કાનમાં પેસી ગયા.

રાજાને જ્યારે ખબર પડી કે હાથીખાનામાં તેના રાજ્યનો સૌથી બળવાન હાથી ઠાર મુક્યો છે, અને કરચલો તો જીવતો જાગતો છે, ત્યારે તો તેના ક્રોધની સીમા ન રહી. તે તો જમીન ઉપર આમ પગ પછાડે, ને તેમ પગ પછાડે.

રાજાએ પોતાના સૌથી જબરા કસરતખાનેની ટુકડીને યોલાવીને કરચલાને મારી નાખવાનો હુકમ આપ્યો.

મદ્દ લોકો કરચલા ઉપર ધસ્યા. પણ તેને મારે એ અગાઉ તો કાનમાંથી વાંસના સોટા બહાર નીકળ્યા. અને પછી તો દે તડાતડ !

સનનનનન કરતા સોટા મદ્દ લોકોના વાંસા, હાથ, રૂઢિં, માથા ને પગ ઉપર પડવા માંડ્યા ! તેમનાં હાડકાંનો ખુરદો થઈ ગયો.

લડવા વઢવાનું ભૂલીને તેઓ જીવ લઈને ઉભી પૂછડીએ નાસી ગયા.

રાજાએ કરચલાને પકડી મંગાવ્યો અને પોતાના ખાટલાના પાથે બાંધ્યો.

દાંત લીસીને રાજા કહે,—બચ્યાજી ! આજ તો મળ કરી લે ! કાલ સવારે જોજે, તારી વલે કંઈ છું તે.

રાત પડી. રાજા તો પલંગમાં ઉઘી ગયો. મધરાત થઈ એટલે કરચલાના કાનમાંથી મોટી બધી નદી બહાર નીકળી. રાજાનો પલંગ નદીના પાણીમાં તણાતો ચાલ્યો !

સવાર પડી એટલા વખતમાં તો કેટલેય દૂર રાજા તણાતો તણાતો નીકળી ગયો. આંખ ઉઘાડીને જુઓ છે તો ચારે બાજુ પાણી પાણી ને પાણી !

રાજા સમજ્યો કે હવે તો મોત આવ્યું. આ કરચલો તો માથાનો મળ્યો.

ખાટલાને પાથે બાંધેલા કરચલાને રાજા કહે,—ભાઈસાબ ! તારા પગે લાગું. તારી ગાય છું. મને છોડાવ, તને મારી દીકરી પરણાવીશ. હવે તો મને તું જ બચાવે ત્યારે ખરે.

કરચલાએ નદીને પાછી કાનમાં પેસી જવાનું કહ્યું. નદી કાનમાં પેસી ગઈ. રાજા બચી ગયો.

પોતાના રાજ્યમાં જઈ રાજાએ કરચલા સાથે પોતાની કુંવરી પરણાવી. આખા શહેરમાં લગનની ખુશાલીને બદલે મોતના મરશીઆ ગવાતા હોય એવો દેખાવ થઈ રહ્યો. કરચલાની સાથે તે રાજકુંવરી પરણી કોઈએ જાણી હશે ?

કરચલો તો કુંવરીને લઈને ત્યાંથી નીકળ્યો ને આવ્યો ડોશીમાની ઝુંપડીમાં. રસ્તામાં બિલાડી, વાઘ, વાંસડા ને નદી પોત પોતાના રસ્તે પડી ગયાં હતાં.

ડોશી તો રાજાની કુંવરીને પોતાના દીકરાની વહુ તરીકે આવેલી જોઈને ખુશ ખુશ થઈ ગઈ.

એમ ને એમ ઘણા દિવસ વહી ગયા.

રાજા વિચાર કરવા લાગ્યો કે કરચલાની સાથે કુંવરીને પરણાવી તો છે, પણ બિચારી ખૂરી મરતી હશે. ચાલ, જઈને ખબર તો કાઢી આવું.

રાજા ડોશીની ઝુંપડીએ આવ્યો. પોતાની કુંવરીને મળ્યો.

રાજાએ તો કુંવરીને સુકાઈને દુઃખથી અધમુઠ જોવાની આશા રાખેલી. પણ કુંવરીનું મોં તો હસુહસુ થઈ રહેલું. તે તો એવી ખુશમિનસ અને લહેરમાં રહેલી લાગતી હતી કે વાત કરવાની નહિ.

રાજાને નવાઈ લાગી. એકાંતમાં લઈ જઈ કુંવરીને તેનો ભેદ પૂછ્યો.

કુંવરી કહે, -તમારા જમાઈ ખરેખર કરચલા નથી. વાત એમ છે કે તે મૂળ તો એક રાજાના કુંવર હતા. એક વેળા નદી કિનારે તે ફરતા ફરતા ઘોડે બેસીને જતા હતા, ત્યાં તેમના પગતળે એક કરચલાની માદા કચરાઈ ગઈ. તેના વરે (કરચલાએ) તે જોયું. તેણે તેમને શાપ આપ્યો કે તું આવો મોટો બળવાન થઈ નિર્ભળનું રક્ષણ કરવાને બદલે તેમને પગતળે છુદી નાખે છે, માટે જા, તું કરચલો થજે. જ્યારે મોટી રાતે બધાં સુઈ જાય ત્યાર પછી જ તું માણસ થઈશ. પાછો સવારે કરચલો થઈ જઈશ.

રાજકુમારે કરચલાની બહુ બહુ માફી માગી. છેવટે કરચલાએ કહ્યું,—તું કરચલો થઈશ, પણ તારો કાન એવો ચમત્કારી બનશે કે અંદર જે ધારીશ તે રહી શકશે.

તું જ્યારે કરચલાના સ્વરૂપમાં જ કોઈ મનુષ્યકન્યાને પરણીશ ત્યાર પછી તારો છૂટકારો નજીક આવશે. તારી સ્ત્રીથી તને બચાવી શકાશે નહિ. ખીજે કોઈ ધારે તો તને બચાવી શકશે.

રાજા તો આ બધું સાંભળીને ખૂબ નવાઈ પામ્યો. તે કહે, બહેન ! કહે, મારે શું કરવું ?

કુંવરી કહે,—જ્યારે તમારા જમાઈ રાત્રે કરચલા મટીને માણસ બને છે ત્યારે તેમની કરચલાની ચામડી એક ખુણામાં પડી રહે છે. તે લઈને તમે રાતો રાત વાટીને ભૂકો કરી નદીમાં નાખી દો તો પછી તેમનાથી કરચલા બનાશે નહિ.

રાત્રે જ્યારે કરચલો રાજકુંવર બની ગયો ત્યારે રાજાએ છુપી રીતે કરચલાની ચામડી લઈને તેના ઝીણા ઝીણા ટુકડે-ટુકડા કરી તાબડતોબ તેને નદીમાં નખાવી દીધી.

સવારમાં કરચલાની ચામડી હોય ક્યાંથી, કે કુંવર કરચલો બને ?

કુંવર પાછો કરચલો મટીને રાજકુંવર બની રહ્યો.

રાજાને પ્રણામ કરી, તેની કુંવરીને તથા ડોશીમાને સાથે લઈ, રાજકુમાર પોતાના રાજમાં ગયો.

ત્યાં તેણે, કુંવરીએ, ને ડોશીમાએ ખાધું પીધું ને મજા કરી.

(૩૧) વીર વિક્રમ અને વઘતાળ

માળવા દેશમાં ઉજ્જયિની નગરી છે. ત્યાં અસલના વખતમાં એક રાજાના રાજ્યમાં પ્રજા સર્વ વાતે સુખી હતી.

પણ એ રાજ્યમાં થોડાક વખતથી એક ભયંકર આફત આવી પડી હતી. વઘતાળ નામે એક મહા પ્રચંડ રાક્ષસ ઉજ્જયિની નગરીમાં અનેક માણસોનો ભક્ષ કરી જતો હતો.

રાજાનાં લશ્કરોએ વઘતાળને વશ કરવાને ઘણા પ્રયત્નો કર્યા. પણ દુષ્ટ રાક્ષસના બળ આગળ મનુષ્યબળનો શો હિસાબ ? પરિણામે રાજાએ પોતાની નિર્બળતા જોઈ લીધી. તેણે વઘતાળ સાથે સલાહ કરી.

તેમાં એવો ઠરાવ થયો કે ઉજ્જયિની નગરીમાંથી દરરોજ પ્રજાવર્ગમાંથી એક માણસનો ભક્ષ વઘતાળને આપવો. તેના બદલામાં વઘતાળે કોઈ પણ દિવસ એ શહેરના કોઈ પણ માણસને કાંઈ પણ ઉપદ્રવ કરવો નહિ.

આ શરત પ્રમાણે વઘતાળને પ્રજાવર્ગમાંથી વારા પ્રમાણે એક માણસનો દરરોજ ભોગ આપવામાં આવતો હતો. આ

લોગ આપવામાં સહેજ પશુ અનિયમિતતા ન થવા દેવાની રાજાની સખત તાકીદ હતી; કારણ કે તેમ થતાં વધતાળ ગુસ્સે થાય તો નગરમાં કેવો ઉત્પાત થઈ રહે તે વાતનો વિચાર કરતાં જ કમકમી આવતી હતી. આ કારણથી વધતાળને વારાફરતી દરરોજ એક માણસનું ભક્ષ આપવામાં આવતું હતું.

આવી રીતે એક દિવસ એક કુંભારના ઘરમાં તેના એકના એક પુત્રને વધતાળના ભક્ષ તરીકે જવાનો વારો આવ્યો. કુંભારના આખા કુટુંબમાં આ એકનો એક છોકરો હતો, અને તેના ઘરની ઘરડી ડોશીમાના કહેવા પ્રમાણે તે ‘સાત ઘરનું અજવાળું’ હતો. આ પુત્રના મરણથી કુંભારનો નિર્વંશ જઈ સાત ઘેર તાળું દેવાય તેમ હતું. આ કારણથી આખા કુટુંબમાં જે ભયંકર રૂદ્ધ અને કકળાટ ચાલ્યો તેનું વર્ણન કરવું અશક્ય છે.

કુંભારના ઘરમાં વીકો અનાથ હતો. તેને નહોતાં માળાપ કે નહોતાં ભાઈભાંડું. વીકો આ કુંભારને ત્યાં રહી તેમનું ખરચુરણ કામકાજ કરતો, અને તેના બદલામાં કુંભાર આ અનાથ બાળકપર દયા લાવી તેને ખાવાને અનાજ, અને પહેરવાને કપડાં આપતો.

આજે કુંભારના કુટુંબમાં ચાલી રહેલા ભયંકર કકળાટથી વીકાને નવાઈ લાગી. તેણે તપાસ કરી તો બધી વાત માલમ પડી.

વીકો હિમ્મતવાન છોકરો હતો. પોતાને આશ્રય આપનાર કુટુંબને સંકટ સમયે સહાય થવું એ પોતાનું કર્તવ્ય છે તે વીકો સમજતો હતો.

વીકાએ માગણી કરી કે, કુંભારના છોકરાને બદલે વધતાળના ભક્ષ તરીકે હું જવાને તૈયાર છું.

વીકાની આ ઉદાર માગણીથી કુંભાર અબળયખી પામ્યો. આખરે પુષ્કળ આનાકાની પછી વીકાને વધતાળના ભક્ષ તરીકે જવાની રજા આપવામાં આવી. કુંભારના કુટુંબનાં મોઢાં હસતાં થયાં.

રાતના બાર વાગ્યાનો વખત થયો. ગામની ઉગમણી દિશાના દરવાજે નિયમ પ્રમાણે વીકાને ઉભો રાખવામાં આવ્યો. દરવાને દરવાબા બંધ કરી દીધા.

મધરાતનો સમય થતાં ‘ખાઉ ! ખાઉ !!’ કરતો વધતાળ દરવાબા આગળ ભક્ષ મેળવવા આવી પહોંચ્યો.

વધતાળનું ભયંકર શરીર, તેણે ગળામાં ધારણ કરેલી મુંડમાળા, તથા તેનો કારમો પોકાર જોઈને ભલભલા વીર પુરુષનું કાળજી પથ્થુ કંપી જાય, તો નાના બાળકની શી વાત કરવી ?

પથ્થુ વીકેઠા ઘણો જ બહાદુર અને દ્રઢ મનનો હિમ્મતવાન બાળક હતો.

વધતાળે તેને પોતાના ભક્ષને માટે તૈયાર થવાનું કહ્યું.

વીકેઠા બોલ્યો:—“ ભાઈ ! મરતી વખતે મારી એક ઈચ્છા પૂરી ન કરે ? ”

રાક્ષસે પૂછ્યું:—“ તારી શી ઈચ્છા છે ? ”

વીકો:-“ તારામાં કેટલી શક્તિ છે ?”

રાક્ષસ:-“ મારી શક્તિ અમાપ છે. સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાળ એ ત્રણે લોકમાં કોઈના વગર અટકાવે હું ફરી ફરી શકું છું.”

વીકો:-“ ત્યારે સ્વર્ગમાં પ્રહ્લાને મળીને એટલું પૂછી આવ કે તું આજે મારો ભક્ષ કરવાનો છે, તો મારો આવરહા કેટલા વર્ષનો છે ?”

રાક્ષસ:-“ જો કે હું એ પ્રમાણે પૂછવા બંધાયલો નથી, પણ તારી મરતી વખતની છેલ્લી ઇચ્છા હું જરૂર પુરી કરીશ. તું અહીં ઉભો રહે. એક ઘડીમાં હું સ્વર્ગમાં જઈને પ્રહ્લાને પૂછીને પાછો આવું છું.”

બરોબર એક ઘડીનો વખત વીત્યો એટલે વર્ષતાળ ત્યાં પાછો આવી પહોંચ્યો. તેણે કહ્યું:-“ પ્રહ્લા કહે છે કે તારૂં આયુષ્ય સો વર્ષનું છે.”

વીકો:-“ હવે મહેરબાની કરીને ફરી માત્ર એક જ વાર ત્યાં જા. પ્રહ્લાને પૂછી આવ કે મારા આયુષ્યમાંથી એક ઘડી ઓછી કરે. અગર તેમ નહિ તો એક ઘડી વધારી આપો.”

ફરીથી રાક્ષસ ગયો. એક ઘડીમાં ફરી પાછો આવ્યો, અને વીકોને કહ્યું:-“ પ્રહ્લા કહે છે કે વિધાતાના લેખમાં ફેરફાર કરવાને ત્રણે લોકમાં કોઈ પણ સમર્થ નથી. તારૂં સો વર્ષનું આયુષ્ય નક્કી થયું છે, તેમાં એક ઘડી તો શું, પણ એક આંખના પલકારા જેટલા સમયનો પણ વધારો કે ઘટાડો થઈ શકે તેમ નથી. એ કામ કદી કોઈથી બની શકે તેમ નથી.”

વીકો:-“ મારી હાલની ઉમ્મર તને કેટલી લાગે છે ? ”

વર્ધતાળ:-“ તારી ઉમ્મર ખાર વર્ષથી વધારે હોય એમ મને લાગતું નથી.”

વીકો:-“ માફ આયુષ્ય સો વર્ષનું છે તેની તું જ ચોકસ તપાસ કરી આવ્યો છે. હાલ મારી ઉમ્મર ખાર વર્ષની છે તે તું જ કબુલ કરે છે. માફ ઈચ્છાસી વર્ષનું આયુષ્ય હજી બાકી છે. તેમાં આખના એક પલકારા જેટલા વખતનો પણ ફેરફાર થઈ શકે તેમ નથી, તે તું ખાતરીપૂર્વક જાણે છે. જ્યારે આવી સ્થિતિ છે ત્યારે તું મને શું કરી શકવાનો હતો ? જો માફ આયુષ્ય હજી બાકી છે, તો તારાથી મારો વાંકો વાળ પણ થઈ શકે તેમ નથી. દુષ્ટ રાક્ષસ ! તું મને શું કરી શકવાનો છે ? આવી જ ? તારી સાથે હું આજે યુદ્ધ કરી તને હરાવવાને તૈયાર છું ! ! ”

વીકાની અસાધારણ હિમ્મત અને દૃઢતા જોઈ રાક્ષસ છક થઈ ગયો. તે પોતે જ તપાસ કરી આવ્યો હતો કે વીકાનું આયુષ્ય એકસો વર્ષનું છે. તેની ખાતરી થઈ કે આ તેજસ્વી અને બળવાન બાળકને હું કાંઈ પણ કરી શકું તેમ નથી. મને હંફાવનાર જો કોઈ પણ મળ્યું હોય તો માત્ર આ બાળક છે. આવો વિચાર કરી વર્ધતાળ વીકાને નમી પડ્યો. તે દિવસથી વર્ધતાળ વીકાનો દાસ થઈને રહ્યો.

આ વીકો તે જ પરાક્રમી અને પરદુઃખલંબન મહારાજા વિક્રમ. તેણે વીર વર્ધતાળની મદદથી જે અનેક પરાક્રમો કર્યા, તે વર્ધતાળ પચ્ચીસી વગેરે પુસ્તકોમાં વર્ણવેલાં છે.

(૩૨) ત્રણ સંતરાં

તુર્કસ્તાન દેશના સુલતાનને એક શાહજાદો હતો. આખા દેશમાં એના જેવો શુરવીર, ખૂબસૂરત અને માયાળુ બીજો કોઈ નહિ હોય. બાદશાહ અને આખી પ્રજા એને બહુ જ ચહાતી.

પણ એક મોટું દુઃખ હતું. શાહજાદો પરણવા લાયક ઉમરનો થઈ ગયો હતો, છતાં કોઈની સાથે તે શાદી કરતો નહોતો. સુલતાન અને રાજ્યનાં બીજાં માણસો તેને ખૂબ સમજાવતાં, પણ શાહજાદો ચોકબી ના પાડતો.

આખરે એક વખતે સુલતાને તેને તેમ કરવાનું કારણ પૂછ્યું. તેણે કહ્યું કે મારા મનગમતી કોઈ પણ સ્ત્રી અહીં જણાતી નથી. બરફના જેવા રંગવાળી, ને સૂર્યોદયના જેવી સ્વરૂપવાળી સુશીલ શાહજાદી હોય તો જ હું તો પરણું. માટે મને અહીંથી પરદેશ જવા દો. ત્યાં મારે લાયકની કન્યા મળી આવશે.

સુલતાને તેને જવાની રજા આપી.

શાહજાદો પોતાના ઉમદા અરબસ્તાની ઘોડા ઉપર સવાર બની ઉગમણી દિશામાં ચાલી નીકળ્યો.

જતાં જતાં દરિયાકિનારે આવ્યો. ત્યાં એક સોનાનું વહાણ હાલમડોલા થતું હતું. શાહજહો વખાણની આંખે એ વહાણને જોઈ રહ્યો.

એટલામાં કેઈ અદૃશ્ય માણસો તેને ઉંચકી લેતાં હોય એમ લાગ્યું. શું બન્યું તેનો વિચાર કરે તે અગાઉ તો તે ઘોડા ઉપરથી ઉંચકાઈને વહાણમાં ગોઠવાઈ ગયો હતો.

બહાવરો બની તે આમતેમ જોવા લાગ્યો. પણ એટલી વારમાં તો વહાણને રૂપેરી જરી ને કીનખાબના સઢ હતા તે આપોઆપ ખુલી ગયા. પવન અનુકુળ રીતે પુકાવા લાગ્યો. ધનુષમાંથી બાણ છુટે એમ વહાણ સડસડાટ રસ્તો કાપવા લાગ્યું.

થોડી વારમાં તો કિનારો, ઘોડો, અને ઝાડપાન તમામ દેખાતાં બંધ થઈ ગયાં. શાહજહો ભરદરિએ આગળ ને આગળ વધી રહ્યો હતો.

ત્રણ દિવસ ને ત્રણ રાત સુધી તેણે વહાણમાં મુસાફરી કરી.

ચોથા દિવસની સવારે વહાણ દરિયા કિનારે આવીને ઉભું રહ્યું. શાહજહો આંખ ચોળીને જુએ તો તેનો પોતાનો ઘોડો કિનારે થનગન થનગન નાચતો ઊભો છે ! તે ખૂબ ખુશી થયો. વહાણમાંથી કિનારે કુદી પડ્યો અને ઘોડા ઉપર બેસી ગયો.

બેસતાંની સાથે જ ઘોડાને જાણે કેઈ દોડાવતું હોય તેમ ઘોડો સડસડાટ આગળ ને આગળ વધવા લાગ્યો. શાહજહાએ આનુબાનુ નજર કરી તો ખરફના ઢગલે ઢગલા જણાયા. ખીન્ન કાંઈ ન મળે. ટાઢ તો એટલી વાય કે દાંત કડકડ કડકડ બોલે.

ઘણે દૂર ગયા પછી એક સફેદ ઘર નજરે પડ્યું. તેણે ઘોડાને તે બાજુ મારી મૂક્યો. ઘર આગળ જઈને બારણું ખખડાવ્યું.

થોડી વારમાં એક સફેદ વાળવાળી ડોસીએ બારણું ઉઘાડ્યું.

શાહજહાંદો, — “માણ’ હું બીબીની શોધમાં છું. ફીરસ્તા જેવી સદગુણી, ધારક જેવા રંગવાળી, અને પ્રાતઃકાળના જેવી રૂપવંતી રમણી મારે જોઈએ છીએ.”

ડોસીએ બારણું બંધ કર્યું અને બોલી — “અહીં તારું કામ નહીં. આ તો ઠંડીનો પ્રદેશ છે. માર્ગ નામ શિશિર. અહીં કાંઈ નહિ વળે. મારી પાનખરઝતુ નામની બહેન છે તેની પાસે જા. ત્યાં તારું કાંઈક વળે તો વળે.”

શાહજહાંદાએ ઘોડો મારી મૂક્યો. ગાઉના ગાઉ કપાઈ ગયા. ઠંડીનો મુલક જતો રહ્યો. જરાક ગરમી અંગ ઉપર લાગતી હતી. ઝાડ પાન પીળાં ને સોનેરી રંગનાં થઈ ખરવાની તૈયારી કરી રહ્યાં હતાં.

આખરે ખૂબ દૂર જતાં જંગલમાં એક તપખીરીયા રંગજાન જણાયું. ઘોડાને તે બાજુ ઘોડાવ્યો.

મકાન આગળ જઈ બારણું ખખડાવ્યું. અંદરથી એક બાઈ બહાર આવી. તેનું શરીર ભરાવદાર, વાળ લાંબા લટકતા, અને ચહેરા માયાળુ જણાતો હતો. તે સહેજ હસીને બોલી, — “લલા જીવાન! તને શું જોઈએ છીએ?”

શાહજાદાએ કહ્યું, —“પરણવા માટે કોઈક પરીસુરત પૂતળી.”

તે બોલી, —“ત્યારે તો ભાઈ, તું ઘર ભૂલ્યો. હું તો બહુ જ કામમાં છું. આ મુલકમાં માફ રાજ્ય છે. અનાજની લાણુણી કરવાની, પૂજા ભોગાં કરવાનાં, અને ખીજાં બહુ કામ અહીં છે. તું મારી બહેન ઉખા પાસે જા. કદાચ તે તને રસ્તો બતાવશે.”

શાહજાદો ત્યાંથી નીકળી આગળ ચાલ્યો. ધીમે ધીમે ગરમી સખત લાગવા માંડી. શાહજાદાના શરીરપર પરસેવાના રેલા નીતરવા લાગ્યા. તેને પોતાનો પોશાક કાઢી નાખવાનું મન થયું. પણ ઘોડો તો સડસડાટ આગળ વધ્યે જ જતો હતો.

ખૂબ દૂર વળી પાછું ઝાડના ઝુંડના છાંયડામાં પીળા રંગનું એક ઘર જણાયું, ને શાહજાદો ત્યાં ગયો.

ખારણે એક દમામદાર દેખાવની સ્ત્રી ઉભી હતી. શાહજાદાએ કહ્યું, —“બાતુ, મારે પરણવા શાહજાદી જોઈએ છીએ.”

તે બાઈ કહે, —“માફ નામ ઉખા. મને ગ્રીષ્મ ઋતુ પણ કહે છે. અહીં તો મારે સખત કામ છે. તું મારી વહાલી બહેન વસંતની પાસે જા. તે તારી ઈચ્છા પૂરી કરશે.”

શાહજાદો આગળ વધ્યો. હવે ગરમી ઓછી થઈ ગઈ. પવન ધીમેધીમે વાવા લાગ્યો. ગુલાબી ઠંડી શાહજાદાને આનંદ આપવા લાગી. શાહજાદાને ચારે બાજુનો પ્રદેશ બહુ જ રમણીય લાગ્યો. ઝાડપાન, ફળપુલ, બધાં અદ્ભુત શોભાવાળાં દેખાતાં હતાં.

એમ કરતાં આગળ જતાં પુલવાળાં મનોહર ઝાડોમાં વેલોથી વીંટાયલો એક ખુશનુમા મહેલ જણાયો. ત્યાં જઈ તેણે બારણું ખખડાવ્યું. આંખો પણ અંતર્ધ જાય એવા રૂપવાળી વસંત અંદરથી બહાર આવી. તેણે પચરંગી પુલનો પોશાક સજ્યો હતો. માથાની વેણી, કાનમાં પુલ, અને અંગપરના દાગીના તમામ પુલના જ હતા.

રૂપાની ઘંટડીના રણકારા જેવા મધુર અવાજ સાથે તે બોલી,
“શાહબદા, શું ભેધએ છીએ ?”

શાહબદાએ પોતાની બધી હકીકત કહી.

વસંતે તેને ત્રણ સંતરાં આપ્યાં ને કહ્યું,—“તું તારા મુલકમાં જા. આ ત્રણમાંથી ગમે તે એક સંતરૂં કાપજે. અંદરથી એક કન્યા નીકળશે. તે તારી પાસે પાણી માગશે. જેવી તે પાણી માગે તેવો જ તું તેને પાણી આપજે. જો વાર કરીશ, અને પાણી નહિ આપે તો કન્યા અદૃશ્ય થઈ જશે. એ મુજબ ત્રણ સંતરામાંથી કુલ ત્રણ રાજકન્યાઓ નીકળશે. પણ જો તું પાણી નહિ આપે તો ત્રણે અદૃશ્ય થઈ જશે.”

અનેક મુશીબતો વેઠી શાહબદો પાછો પોતાના મુલકમાં આવ્યો. પોતાનો ઘોડો નોકરને સોંપ્યો, અને વહેલોવહેલો બાદશાહી બગીચામાં ગયો.

હોજના પુવારામાંથી ઠંડા પાણીનો એક ખ્યાલો ભર્યો. જમીન ઉપર બેઠો. છરી લઈ એક સંતરૂં કાપ્યું.

કાપતાની સાથે જ અંદરથી બેહુસ્તાની પરીને પણ લજવે એવા રૂપવાળી એક દિવ્ય સુંદરી નીકળી. મીઠાશથી હસીને તે બોલી,—"ભણા શાહબદા! મને પાણી પ.શે?"

શાહબદો તો તદ્દન પાગલ જેવો થઈ ગયો હતો. તે તો આ રૂપસુંદરીના રૂપને જોયા જ કરે. તેના કાને તે કન્યાના શબ્દો સંભળાયા જ નહિ!

થોડીક વારમાં જ્યારે કન્યા અદૃશ્ય થઈ ગઈ ત્યારે જ તેને ભાન આવ્યું કે હાથે કરીને તેણે એક સંતરું ગુમાવ્યું હતું.

ખીજી વાર ખીજું સંતરું કાપ્યું. ફરીથી અંદરથી એક અદ્ભુત રૂપવાળી કન્યા નીકળી. તેણે પણ પાણી માગ્યું. શાહબદો આ અવસર પણ ચુક્યો. તેના સામું ઠપકાલરી આંખથી જોતી જોતી તે કન્યા પણ થોડા વખતમાં અદૃશ્ય થઈ ગઈ.

શાહબદાને પોતાની જાત ઉપર ભારે ગુસ્સો ચઢ્યો. પોતાની મૂર્ખતાને ધિક્કારવા લાગ્યો.

તેણે ત્રીજું સંતરું કાપ્યું. આ વખતે તો તેણે આંખ જ અંધ કરી દીધી. સંતરામાં આ દુનિયામાંથી કદી કેઇએ જોઈ ન હોય કે કદપી ન હોય, એવા પારવગરના રૂપવાળી એક સુંદરી નીકળી. હસતી હસતી તે શાહબદાને કહે,—"શાહબદા! મને પાણી આપો!"

શાહબદાએ વહેલાં વહેલાં પાણીનો ખ્યાલો ભરીને આપ્યો. કન્યા પાણી પી ગઈ. શાહબદાના જીવને હવે સંતોષ થયો.

તે કહે,—"સુંદરી ! તમે મારી સાથે શાદી કરશો ?"

સુંદરી શરમાતાં શરમાતાં બોલી,—“હા.”

શાહબદાનો આનંદ તો માય નહિ. તેણે શાહબદીને પોતાની પાસે લીધી. ધારી ધારીને તેના પારવગરના રૂપને ગાંડાની માફક જોઈ રહ્યો.

વસંતઋતુની સવારના આકાશી રંગ જેવું તેનું રૂપ હતું. સ્વચ્છ શીતળ ખરફ જેવો એના શરીરનો રંગ હતો. પરવાળા જેવા મધુર હોઠ હતા. મોતી જેવા દાંત હતા. તેની રીતભાત કોઈક સ્વર્ગીય સુંદરીના જેવી હતી.

શાહબદો કહે,—“સુંદરી ! છો તો બહુ સરસ. પણ આવા પારવગરના રૂપાળા અંગ ઉપર એકકેય દાગીનો નહિ ? અને આવાં સાદાં વસ્ત્રો ? શાહબદીને શાની ખોટ હોય ? તમે અહીં થોડીક વાર આરામ લો. હું તમારે માટે ઉમદા કીનખાખનો પોશાક અને દાગીના લઈને આવું છું.”

શાહબદીએ તેને બહુ સમજાવ્યો કે દાગીનાની કશી જરૂર નથી. પણ શાહબદો માને શાનો ? તે તો ત્યાંથી નીકળી ગયો.

શાહબદી હોજની નજીકના એક વિશાળ ઝાડ ઉપર ચડીને આરામ લેવા લાગી.

શાહબદી ઝાડની ડાળીપર એવી રીતે બેઠી હતી કે તેના શરીરનો સુંદર પડછાયો નીચેના હોજના પાણીમાં દેખાતો હતો.

એ આરસામાં એક કદરૂપી હબસણ તેની શેઠાણીને માટે એ હોજમાં પાણી ભરવાને આવી.

તે જ્યાં પાણી ભરવા જાય ત્યાં તો પાણીમાં બહુ સુંદર પડછાયો જોયો. હબસણે પોતાની આખી જીંદગીમાં કદી દર્પણમાં પોતાનું મોં જોયું ન હતું. એટલે તે કેવી કદરૂપી ને જોતાં જ કમકમાટી વધુટે એવી હતી, તેની તેને ખબર નહોતી. હોજમાં પેલી રાજકન્યાનો પડછાયો પોતાનો જ પડછાયો છે એમ માની તે તો હરખચેલી બની ગઈ.

તે હતી જરા અકલ્લની અધુરી. તે બરબડી, “આવું આંદાના તેજ જેવું તો માફ રૂપ છે. મારા જેવી રૂપની પૂતળી તો કોઈ શાહજાદાના મહેલમાં શોભે! હું પાણી ભરું? ના રે મા! મારી કોમળ કાયા કરમાઈ જાય!”

તે તો ગઈ સીધી તેની શેઠાણી પાસે. જઈને કહે, “હું તો પાણી નહિ ભરું. મારા જેવી પુનમના આંદ જેવી રૂપાળી પરી તે કાંઈ પાણી ભરે?”

આ દાસીનું મગજ આજે વધારે ખસી ગયું હશે એમ ધારી તેની શેઠાણી તો ગુસ્સે થવાને બદલે ખડખડ હસવા લાગી. તે હસીને કહે, “અરે! પણ તું તો સીસમના ઝાડ જેવી રૂપાળી (!) છે. તને તે કોણ શાહજાદી કહે? મુંગી મુંગી જઈને પાણી ભરી આવ, નહિ તો હમણાં જ માર પડશે.”

દાસી ખડખડતી ખડખડતી પેલા હોજમાં પાણી ભરવા ગઈ. વળી પાછો તેણે શાહજાદીનો પડછાયો પાણીમાં જોયો. હવે તો તેની ખાતરી જ થઈ ગઈ કે માફ રૂપ પારવગરનું છે. એમાં શંકા હોય જ કેમ કરીને?

તે તો પાણી લીધા વગર ફરી પાછી ગઈ. ફરી એની એ જ વાત શેઠાણી આગળ કરી.

શેઠાણીનું તો આ જોઈને હસતાં હસતાં પેટ દુઃખી આવ્યું. તેણે ખીજી પાંચ સાત સ્ત્રીઓને બોલાવીને દાસીની ખાતરી કરી આપી કે જો, તારૂં મોં મધરાતે જોઈએ તો છળી મર્યા વગર ન રહીએ. હવે મુંગી મુંગી જઈને પાણી લઈ આવ ! નહિ તો ફટકારવી પડશે.

દાસી ખૂબ ગુંચવાડામાં પડી. બડબડતી બડબડતી તે ત્રીજી વાર પાણી લેવાને ગઈ.

ફરી પાછો તેણે એનો એ પડછાયો જોયો. તે બોલી ઉઠી,—“ઓય મા ! પણ હું તો ચંપાના પુલ જેવી રૂપાળી છું ! કેણુ ના કહે એવું છે ?”

તેના શબ્દો ઝાડપર બેઠેલી શાહબદીના કાને પડ્યા. આ દાસીના ભોળપણ ઉપર તે હસી પડી. તેના હસવાનો અવાજ દાસીના કાને પડ્યો. તે સમજી ગઈ કે આ પડછાયો તો આ શાહબદીનો છે. મારો નથી.

પોતે ત્રણ ત્રણ વાર મૂંઝવે બની તે માટે દાસીને ભારે ગુસ્સો ચડ્યો. તે સમજી ગઈ કે મારા સંતાપનું કારણ આ શાહબદી છે. તેને બરાબર સવાદ ચખાડું ત્યારે ખરી.

દાસીએ ઠાવડું મોં રાખીને કહ્યું,—“સુંદર શાહબદી ! ઉપર શું કરો છો ? નીચે આવો ને ?”

શાહબદીએ કહ્યું કે, “આ નગરનો શાહબદો મારે માટે અપરાધ ને તાગીના લેવા ગયો છે તેમાં હં વિપર બેરી છું.”

દાસી કહે,—"ગભરાશો નહિ. નીચે આવો. તમારા વાળ વીખરાઈ ગયા છે તે સમા કરી આપું."

શાહબદી વિશ્વાસ રાખી નીચે ઉતરી.

દાસીએ તેના વાળ સમા કરવાને બહાને પાછળથી એક મોટો સોચો તેની ગરદનમાં ખોસી દીધો. શાહબદી ત્યાં ને ત્યાં જ તરફડીને મરણ પામી.

દાસી ખુશી થઈને નાચવા માંડી.

શાહબદીનું શબ પળ વારમાં અદૃશ્ય થઈ ગયું, અને તે એક સફેદ કબુતરી બનીને ઉડી ગઈ.

દાસી ઝાડ ઉપર ચડી ગઈ.

થોડીક વારમાં શાહબદો આવ્યો.

દાસી કહે,—"તમે મારે માટે દાગીના ને કપડાં લેવાને ગયા ત્યારે અહીં એક ડાકણ આવી અને મને મંત્ર મારીને આવી ઘરડી દાસીના રૂપમાં ફેરવી નાખી. તેણે એમ સરત કરી છે કે જે તમે મને મારા આવા કદરૂપા સ્વરૂપ છતાં પરણીને મારા તરફનો તમારો અખંડ પ્રેમ પુરવાર કરશો તો જ હું પરણ્યા પછી પાછી મૂળ સ્વરૂપમાં આવી જઈશ. હવે કરવું હોય તેમ કરો."

આ ડાકણને જોતાં જ શાહબદાનું મગજ ભમી જતું હતું. પણ તે ઇમાની હતો.

શાહબદાએ પોતાની સાથેનાં દાસ દાસીઓને હુકમ કર્યો કે આ હબસણને ઘરદાગીના ને વસ્ત્રો પહેરાવો.

તે લોકો તો શાહજહાનો હુકમ સાંભળીને આંખના ડોળા પ્રાડીને જોઈ જ રહ્યા. પણ શાહજહાનો હુકમ કેમ ઉઠાપાય ? તેમણે પેલી દાસીને હીરા મોતીના શણગાર અને જરીનાં વસ્ત્રો પહેરાવ્યાં.

શાહજહો એ હબસણને લઈને સુલતાનની પાસે ગયો.

સુલતાન તો આ ડાકણને જોઈને હબકી જ ગયો. પણ જ્યારે શાહજહાએ તેને હબસણે કહેલી વાત કહી ત્યારે તે સહેજ ઠંડો પડ્યો.

દાસી શાહજહાની બનીને જનાનખાનામાં ગઈ. આવી બેવ-કુપ્ત દાસીને શાહજહાની જેવો દોર દમામ કે રીત રિવાજ ક્યાંથી આવડે ? તેના અવળઢગા હુકમો અને રીતભાતથી આખો નોકર વર્ગ થોડા વખતમાં ત્રાસી ગયો.

એક વાર તે બખરચીખના (રસોડા) માં ગઈ. જાત જાતજાતની વાનીઓ અકસાંતીઆં દોરની માફક ત્યાં ને ત્યાં જ ખાવા લાગી ! શાહી બખરચી દ્વાંતમાં આંગળા પકડીને આ કંગાલ ડાકણનું ડાચું જોઈ રહ્યો.

એટલામાં બખરચીખાનાની બારી ઉપર એક સુંદર સફેદ કબુતરી બેઠી. દાસી ઓળખી ગઈ કે આ કબુતરી તે જ પેલી શાહજહાની.

તેણે હુકમ કર્યો કે આ કબુતરીને મારી નાખી, તેને શંધીને તેનું માંસ મને ખવરાવો.

શાહબદીના હુકમ મુજબ બખરચીએ કબુતરીને બાણ મારીને મારી નાખી. તેના લોહીનાં ત્રણ ટીપાં બહાર પડ્યાં. તે ત્રણ ટીપાંમાંથી જમીન ઉપર ત્રણ સુંદર નાનકડાં ઝાડ ઉગ્યાં.

આ બાણ કબુતરીને મારી નખાવી તેને રંધાવીને પેટી દુષ્ટ દાસી ખાઈ ગઈ. હવે બધી બલા ટળી એમ મનમાં ખુશ થતી ત્યાંથી જતી રહી.

બાણે કેઈ દેવતાઈ ઝાડ હોય એમ પેલા ત્રણ છોડ ઉંચા વધવા લાગ્યા. એટલું જ નહિ પણ દરેક છોડ ઉપર અકકેકું સુંદર સ્વાદિષ્ટ જણાતું સંતરૂં પણ ઉગ્યું.

આ બનાવ જોઈને બખરચીને ખૂબ નવાઈ લાગી. તે શાહબદાને તેડી લાવ્યો.

શાહબદો એ ત્રણે છોડ અને તે ઉપરનાં સોનેરી સંતરાં જોઈને બહુ જ ખુશ થયો. તેને કાંઈક આશા આવી. બખરચી પાસે છરી મંગાવી. પહેલા ઝાડમાંથી સંતરૂં તોડીને કાપ્યું.

અંદરથી રૂપરૂપના અંબારસમી એક સુંદર શાહબદી નીકળી અને હસતી હસતી શાહબદાની સામે ઉભી રહી. તે બોલી, —“શાહબદા, પાણી પાશો !”

શાહબદો તેને જોઈ બોલ્યો: ‘તું બહુ સુંદર છે. પણ મારી શાહબદી નથી.’

પણ વારમાં તો તે શાહબદી અદ્રશ્ય થઈ ગઈ.

શાહબદાએ બીજું સંતરૂં કાપ્યું. અંદરથી બીજી શાહબદી નીકળી. તેણે પણ પાણી માગ્યું. શાહબદો કહે, —“તું મારી શાહબદી નથી.”

તે પણ પળ વારમાં અદ્રશ્ય થઈ.

શાહબદાએ ત્રીજા છોડ ઉપરનું સંતરું તોડ્યું. તેને કાપ્યું તરત જ અંદરથી તેની વહાલી શાહબદી બહાર આવી ને પાણી માગ્યું. શાહબદાએ તેને પ્રેમથી પાણી પાડ્યું.

શાહબદીએ શાહબદાને દાસીના તરકટની બધી વાત કરી.

શાહબદો ખૂબ ગુસ્સે થયો. તેણે સુલતાનને ખરી વાત કહી. સુલતાન તો આ સ્વર્ગની સુંદરી જેવી શાહબદીને જોઈને રાજી રાજી થઈ ગયો.

તેણે માણસો મોકલી પેલી દુષ્ટ દાસીને તેડી મંગાવી, તેને સખત માર મારી જીવતી સળગાવી મૂકવા હુકમ કર્યો.

પણ શાહબદી દયાળુ હતી. સુલતાનના પગે પડી તેણે દાસીને છોડી મૂકવાની વિનંતિ કરી.

પોતાના શાહબદાની ખીખીની પહેલી જ માગણી તે ભલે સુલતાન કેમ ના પાડી શકે ? તેણે દાસીને દેશપાર કરી.

શાહબદો અને શાહબદી અમન અમનમાં રહી ખૂબ મોજ કરવા લાગ્યાં.

બાલજીવન પુસ્તકમાળાની ચોપડીએ

* સુંદર, સચિત્ર, સસ્તાં, બાલોપયોગી પુસ્તકો—કનન,
લેટ ને લઘુણી માટે થોટા પ્રમાણમાં વપરાતાં *

(૧) વસંત	....	....	૦-૧-૦
(૨) સ્વામીભક્ત સુરપાળ	....	....	૦-૨-૦
(૩) બાલા ગીતમંજરી	....	....	૦-૨-૦
(૪) અમારી વાર્તાઓ	....	....	૦-૮-૦
(૫) આનંદવાસા ભાગ ૧	....	....	૦-૬-૦
(૬) અમારી બીજી વાર્તાઓ	....	....	૦-૮-૦
(૭) આનંદવાસા ભાગ ૨	....	....	૦-૭-૦
(૮) આનંદવાસા ભાગ ૩	....	....	૦-૮-૦
(૯) સુદાસન સુંદરી	....	....	૦-૨-૦
(૧૦) આનંદવાસા ભાગ ૪	....	....	૦-૮-૦
(૧૧) અમારી ત્રીજી વાર્તાઓ	....	....	૦-૧૨-૦
(૧૨) આનંદવાસા ભાગ ૫	....	....	૦-૮-૦
(૧૩) અમારી ચોથી વાર્તાઓ	....	....	૦-૮-૦
(૧૪) આનંદવાસા ભાગ ૬	....	....	૦-૧૨-૦
(૧૫) આનંદવાસા ભાગ ૭	....	....	૦-૧૨-૦
(૧૬) અનિવ	....	....	૦-૧-૦
(૧૭) આનંદવાસા પ્રસંગો	....	....	૧-૦-૦
(૧૮) વીર વનરાજ	....	(૧૫પાન)	૦-૩-૦
(૧૯) અનંદવાસા ભાગ ૮	....	(૧૫પાન)	૦-૮-૦
(૨૦) આનંદવાસા ભાગ ૯	....	(૧૫પાન)	૦-૧-૦

કનનદાસ નારણદાસ-મુદ્રણ-મણિવંશી

બાલજીવન કાર્યાલય... બાજવાડા... મહારાષ્ટ્ર

૧૯૫૨-૫૩-૫૪-૫૫-૫૬-૫૭-૫૮-૫૯-૬૦-૬૧-૬૨-૬૩-૬૪-૬૫-૬૬-૬૭-૬૮-૬૯-૭૦-૭૧-૭૨-૭૩-૭૪-૭૫-૭૬-૭૭-૭૮-૭૯-૮૦-૮૧-૮૨-૮૩-૮૪-૮૫-૮૬-૮૭-૮૮-૮૯-૯૦-૯૧-૯૨-૯૩-૯૪-૯૫-૯૬-૯૭-૯૮-૯૯-૧૦૦

જો આપણે શ્રી કલ્યાણવિજય મિશન પાસે

